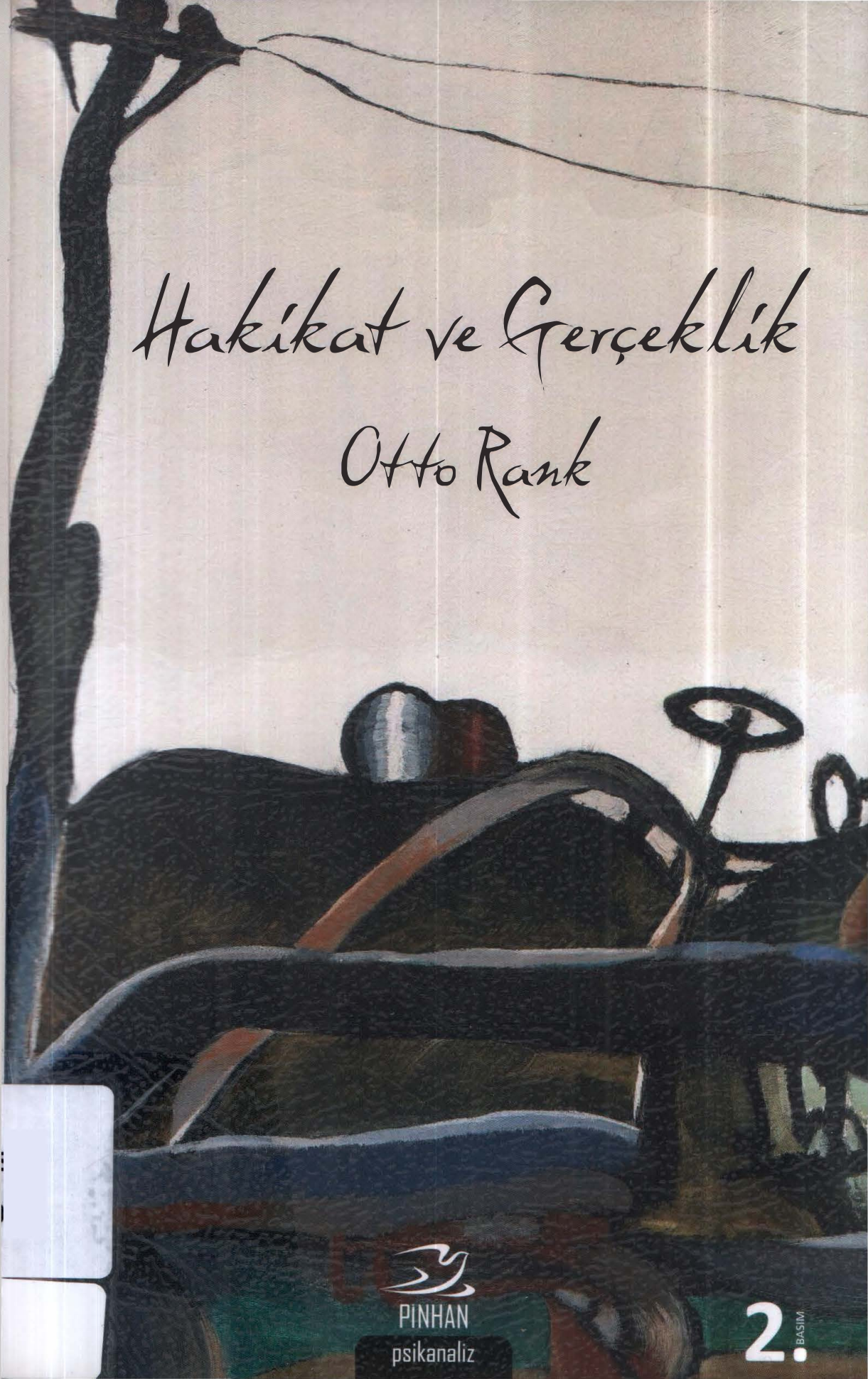
OTTO RANK

HAKİKAT VE GERÇEKLİK

Hakikat ve Gerçeklik

Otto Rank

PINHAN
psikanaliz
2. BASIM

Otto Rank

Hakikat ve Gerçeklik

Otto Rank (1884-1939): Avusturyalı psikanalist, yazar ve üniversite hocası. Viyana'da doğdu. Yaklaşık 20 yıl boyunca Sigmund Freud ile birlikte çalıştı. Psikanaliz temaları üzerine birçok yazı kaleme alma-sının yanında çeşitli dergilerde ve yayınevlerinde editörlük ve yöneticilik yaptı. Yaratıcı bir kuramcı ve terapist olarak ün saldı. 1926'da Viyana'dan Paris'e göç etti. Fransa ve Amerika'da geçirdiği hayatının geri kalan yıllarında başarılı bir kariyere sahip oldu.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 40676

Hakikat ve Gerçeklik
Otto Rank

Kaynak metin: *Truth and Reality*, Otto Rank, Authorized Translation from the German, with a Preface and Introduction, by Jessie Taft, W. W. Norton & Company; 1st edition (September 17, 1978).

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Şirin Etik, 2018

Birinci Basım: Ağustos 2018
İkinci Basım: Eylül 2020

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 44865

Pinhan Yayıncılık: 168 Psikanaliz Dizisi: 3

ISBN: 978-605-9460-51-4

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

HAKİKAT VE GERÇEKLİK

OTTO RANK

ÇEVİRİ: ŞİRİN ETİK

İçindekiler

I
BİREYSELLİĞİN DOĞUŞU
s. 7

II
İRADE VE GÜÇ
s. 23

III
BİLMEK VE YAŞAMAK
s. 39

IV
HAKİKAT VE GERÇEKLİK
s. 55

V
KENDİLİK VE İDEAL
s.73

VI
YARATMA VE SUÇLULUK
s. 93

I
BİREYSELLİĞİN DOĞUŞU

"İnsanın hayatındaki en önemli olay kendi benliğinin bilincine vardığı andır."

Tolstoy

Bu kitapta ele alınan düşünce çizgileri, neredeyse bir çeyrek yüzyıl önce, gençlik dönemi çalışmam *Sanatçı*[1] (1905) dahilinde sezinlediğim psişik kavramının nihai çözümlemesinin bir ön açıklamasını oluşturmaktadır. Bu erken kavrayışın birbirini izleyen gelişmeleri ve şekillendirmeleri beni gitgide, uygulamalı analitik deneyimler üzerinde temellenmiş ve nihayetinde bir irade psikolojisi olarak belirginleşen, "kalıtımsal" ve "yapısalcı" bir psikolojiye yöneltti. Bu

[1] "Der Kunstler. Ansatze zu einer Sexualpsychologie." Hugo Heller, Vienna and Leipzig 1907. Second and third editions the same 1918. "Der KUnstler and andere Beitrage zur Psychoanalyse des dichterischen Schaffens." Fourth enlarged edition. International Psychoanalytic Press, Leipzig, Vienna, Zurich 1925 (Imago-Bucher I).

yaklaşım epistemoloji ve ahlakbilimin psikolojik temelleri üzerine o denli anlamlı bir ışık saçtı ki, beni en sonunda ileriki bölümlerde özetlemeye girişeceğim psişiğin felsefesine ulaştırdı. İrade psikolojisinin uygulamalı ve tedavi maksatlı yanını da eş zamanlı olarak yayımlanan *Psikanaliz Tekniği*[2] çalışmamın ikinci kısmında geliştirdim.

Başlarda tamamen Freudcu gerçekçiliğin etkisi altında kalıp yaratıcı insan yahut sanatçı kavrayışımı Freud'un doğa bilimleri ideolojisinin biyolojik ve mekanistik terimleri içinde açıklamaya çalışmış olsam da daha sona kendi deneyimlerime dayanarak bu ortak insan problemlerini yine ortak bir dil içinde ifade etme olanağı buldum. 1923 yılında yazılmış olan *Doğum Travması*[3] bu gelişmedeki belirleyici dönüm noktasını işaretler. *Sanatçı*'da işlediğim haliyle bireyin yaratıcı dürtüsünü, kendi yaratılışıyla sadece fiziksel değil aynı zamanda "yeniden-doğuş deneyimi" açısından – ki bu deneyimi psikolojik bakımdan insanoğlunun asıl yaratıcı eylemi olarak görüyorum – psişik bakımdan da o eserimde karşılaştırdım. Çünkü bu eylemin beraberinde, ruhsal benlik, biyolojik cismani benlikten doğar ve kişi aynı anda hem yaratan

---

[2] "Technik der Psychoanalyse, II. Die analytische Reaktion in ihren konstruktiven Elementen." F. Deuticke, Leipzig and Vienna, 1928.

[3] "Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung fUr die Psychoanalyse." International Psychoanalytic Press, Leipzig, Vienna, Zurich, 1924 (Internationale Psychoanalytische Bibliothek XIV). French translation in the "Bibliotheque Scientifique," Payot, Paris, 1928. English translation in "International Library of Psychology, Philosophy and Scientific Method," London 1928, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd.

hem de yaratılan olur, fiili olarak yaratılandan yaratana; ideal olarak kendisinin, kendi kişiliğinin yaratıcısına dönüşür.

Doğum travmasının psikolojik bir sonucu olarak anlaşılan bireyselliğin doğuşu, tedavinin ve sunumun başka bir metodolojisine teşvik eder. *Doğum Travması*'nda, çözüm durumunun ve onun yeni yorumunun içinde somut bir deneyim üzerinden ilerlemiş, *Sanatçı*'da ise onu evrensel insana ve kültüre doğru genişletmeye çabalamıştım. Tersine dönmüş olan şu anki düşüncem, evrensel insan -hatta kozmik bir idea olarak ruh- üzerine kurulu, ve bireyselliğin odak noktası içinde onun tüm ifadelerini bir araya getirmek amacında. Bu düşüncenin ne bir geneli, üst-bireyi, somut ve kişisel olana geri götürmek gibi bir amaçla ilgisi, ne de birini diğeriyle açıklamak gibi bir isteği vardır. Bu, çoğu kez böyle bir görünüm uyandırıyor olabilir ve evet hatta bazen bunların temelini oluşturabilir ama yine de bu sunumun amacı bu değildir, bu sunum makro kozmos ve mikro kozmosu paralel olarak görmeyi ve sadece yapabildiğince bunların karşılıklı bağımlılıklarına ve birbirlerine olan tepkilerine dikkat çekmeyi hedefler. Hiç değilse bireyin kültürdeki muazzam suretini birkaç tipik formu içinde belirtebilmek için, bu girişim dahilinde kültür tarihine yapılan kısa yolculuklar elbette zorunludur.

Yine de, *Genetik Psikoloji*'de de belirtildiği gibi, ikili bir role sahip olan baş aktör ve aynı zamanda baş seyircinin -bireysel benlik- sunumu esas amaç olmaya devam eder. Bu sadece aktörün ve kendini-gözlemleyenin ikiliğini içermez, aynı anda başka bir anlama daha açıklık verir; şöyle ki, uygar insan için

çevre, artık doğal bir gerçeklik, dış dünyanın karşıt bir kuvveti olmaktan ziyade, kendi yarattığı ve bizim iç ve dış açılardan uygarlık olarak tabir ettiğimiz sanatsal bir gerçekliktir. Bu bağlamda, uygar insan –dış dünya ile savaşıyor olsa bile- artık doğal bir düşmana değil, esasında kendisine, kendi yaradılışına karşı gelir, zira kendisini, özellikle de tavır ve âdetler, ahlak ve gelenekler ile toplumsal ve kültürel oluşumlar açısından, kopyalanmış olarak görür. Böylece tanımlanan bu fenomen insanoğlunun dış dünyaya ve aynı zamanda hemcinslerine ilişkin anlayışının temel anlamıdır. Freud'un gerçeklik psikolojisi, esas olarak çevrenin dış etkenleri, bireyin gelişimi ve karakterinin oluşumu üzerinde dururken, ben *Sanatçı*'da bile bu biyolojik ilkeye karşı çıktım, çünkü insanın temel gelişimi için anlamlı olan yalnızca ruhani ilkedir. Bu, esasen iç dünya kavramına dayanır, özdeşleşme yoluyla dışardan içeriye alınan bu dünya zaman geçtikçe bağımsız bir güce dönüşür. Sırası geldiğinde yansıtma yoluyla dışsal olanı etkiler ve onu değiştirmenin yolunu arar ki içsel olanla mütekabiliyeti kemale ersin. Dışsal gerçekliğe ilişkin olan bu durumu, uyarlamanın aksine, yaratım olarak tanımlıyor ve irade fenomeni olarak kavrıyorum. Bu fenomenin psikolojik etkenlerinin ve dinamik faktörlerinin göstergesi, irade psikolojisi açısından ilerleyen bölümlerin temel içeriğini oluşturur.

Bireyin çevreyi etkileme ve dönüştürme kavramı, sanatçı türünde bir yaratımın içinde bulunmaya olanak sağlar. Tüm bireysel dışavurumların toplumsal etkilere tepki ya da biyolojik dürtüler olarak açıklandığı ve ayrıca bireyin dışında bir şeye indirgendiği

Freudcu dünya görüşünde bu türden bir yaratımın yeri yoktur. Zira Freud'a göre kişilik, parental üst-benlik ilkesinin temelini oluşturan özdeşleşme katmanlarından şekillenirken, birey -"alt-benlik" denen- varlık çekirdeği içinde, "tekrarlama zorlanımı" kisvesi altında, büyük doğa kanunlarına tabi tutulur. Bu yöntem büyük çoğunluğa, yani ortalama olana bir açıklama getirebilirse de, bu açıklama yalnızca genel hatlarıyla doğru olabilir çünkü yaratıcı tipi ya da sanatçıya ulaşamamış olan "nevrotik" denileni asla açıklayamaz. Bu kabataslak çalışmada, sadece ön hazırlık olması açısından, yaratıcı tipi karakterize etmek istiyorum. Bu bağlamda, ileride daha yakından ele alınacak olan yaratıcı tip, dürtüsel unsurlardan kendiliğinden bir yaratım çıkarabilir ve hatta standartlarını üst-benlik ahlakına özgü özdeşleşmelerin çok ötesine, ideal bir oluşuma taşıyabilir. Bu da kişilik yönünden yaratıcı iradeye bilinçli olarak rehberlik eder ve onu yönetir. Bu süreçteki temel nokta şudur; kişi benlik idealini sadece ona verilenlerle değil, aynı zamanda bilinçli şekilde uğraşarak kendi seçmiş olduğu faktörlerle kendisinden geliştirir.

Sonuç olarak benlik, yazgının iki büyük gücü -içsel olan alt-benlik ve dışsal olan üst-benlik- arasında sıkışmak yerine, kendisini yaratıcı olarak geliştirir ve ifade eder. Libidinal alt-benlik tarafından yönetilen ve parental ahlak tarafından bastırılmış olan Freudcu benlik, elbette yaratıcı olarak ya da basit bir amaç için bilinçli bir uğraş gütmeden, neredeyse bir hiçe, hiçbir otonom fonksiyonu kalmamış çaresiz bir araca dönüşür. Benim görüşümün içinde benlik, bu iki büyük güç arasında duran çatışma için gerekli salt bir göste-

ri alanından çok daha fazlasıdır. Benlik, -dışsal tanımlamaların üzerine inşa edilmiş olsalar bile- yüksek değerlerin doğal taşıyıcısı olan bireysel benlikten oluşmaz yalnızca. O, her ne kadar birileri onu cinsellik, libido ya da alt-benlik diye adlandırsa da, aynı zamanda kozmik ilksel gücün geçici temsilidir. Bu doğrultuda benlik, yalnızca bu ilksel gücün temsilini oluşturduğu derecede ve irade olarak adlandırdığımız, bireyde temsil edilen bu gücün etkinliği olduğu müddetçe kuvvetlidir. Bu irade, kendini benlik üzerinden üst-benliğin içine doğru taşıdığında ve burada kendi ideal oluşumlarına -ki bu oluşum nihayetinde her koşulda alt-benlikten meydana gelir, dışardan değil- yol açtığında yaratıma dönüşür. Bu nedenle, sadece dehalarda değil nevrotiklerde de gördüğümüz gibi, -ki nevrozu meydana getiren onun aşırı büyümüş ve sarsılmış olan benliği, psikolojik bakımdan diğerleri kadar yaratıcı bir başarıdır- her tipten yaratıcı insan, ortalama insandan daha güçlü bir benliğe sahiptir. Alt derecedeki nevrotikte ıskalanmış biçimini gördüğümüz yaratıcı tip, böylece yalnızca daha kuvvetli bir yaşam dürtüsü tarafından değil, aynı zamanda onun eksiksiz biçimde kullanımı tarafından da şekillenir. Benim düşünceme göre bunun en önemli sonucu, kendilikten kaynaklanan (kendi dürtüsel temayüllerinin üzerine temellendirilmiş) bir ideal oluşumudur ki böylece nevrotik semptomların oluşumu içinde "negatif" olanı da teşhis edebiliriz. Buna karşın nevrotik kişi, bastırmalarını ortalama dürtüsel kendiliğinden ziyade daha kuvvetli dürtüsel kendiliğine karşı güçlendirdiği sürece, bu bastırmalar en nihayetinde onu isteme ve hareket etme eylemlerini gerçekleştirmekten tamamen mahrum kılar. Yara-

tıcı insanda ise niteliksel olarak farklı bir dürtüsel yer-değişim oluşur, bu da kendisini psikolojik bakımdan, iradenin bilinçli bir yaratıcı faaliyeti içinde, eş zamanlı ifadeyle ideal oluşum olarak ortaya koyar. Psikanaliz içinde belirsiz bir varoluş sürdüren, sönük ve zayıf bir yüceltme kavramından ziyade, böylesi bir kavram, yaratıcı gücü ve başarıyı ilkin anlaşılır kılar. Bu görüşten yola çıkarak diyebiliriz ki insanda bazı dürtüsel tezahürler, iradenin yaratıcı gücünün talep ettiğinden daha zayıf, daha az tatmin edici yansımalar olabilir. Bir başka deyişle, yalnızca ulaşılamayan gerçekliğin fantezi ürünü ikameleri değil, ulaşılabilir olan gerçeklik de tükenmek bilmez bir isteme için sadece güçsüz bir temsilcidir.

Dolayısıyla yaratıcı tipin ve ona ulaşamamış olan nevrotiğin psikolojik bakımdan kavranışı, benliği yalnızca dürtülerin (alt-benlik) ve bastırmanın (üst-benlik) güreştiği bir meydan olarak ele almaz. Bu kavrayış, aynı zamanda zorlu bir gücün bilinçli bir taşıyıcısı olarak, yani ideal bir kendilik kurulumu açısından iradenin otonom bir örneği ve etik bir zorunluluk olarak değerlendirmeyi bize öğretir. Freud'un başlangıçtaki arzu gerçekleştirimi kuramı, daha sonra ele aldığı, aslında sadece bilinçdışı arzuların bir biyolojik açıklamasını sunan dürtüler doktrininden ziyade, bu tanınmaya daha çok dayanır. Doğa felsefesinin romantik kisvesine bürünmüş olmasına karşın, akademisyen psikologların eski irade kavramını, Freudcu arzu içinde kolayca ayırt ederiz, fakat, ilk olarak *Sanatçı*'da açıkladığım gibi, irade, fiili olarak sonradan bireyi aşan alt-benliğe atfedilmiş dürtüsel bir eğilime tekabül eder. Ancak benliğin bilinçli arzu ger-

çekleştirimi eğilimi -ki bunun isimlendirilmesi bakımından "irade" uygun bir kelimedir- Freud'un (kendisinin de nihayetinde *Ben ve İd* çalışmasında kavramak zorunda kaldığı üzere) kabul etmeye istekli olduğundan çok daha fazlasına uzanır. Ne var ki insanlardaki içgüdüsel dürtü eğilimi aslında Freud'un düşündüğü kadar geniş değildir, çünkü ona göre bu eğilim güçlü üst-benlik faktörleri tarafından bastırılırken, bana göre, kendi kendisini yaratan ideal oluşum tarafından biçimlenir. Ayrıca bu olgu, Freud'un arzu gerçekleştirimi eğilimini görmüş olduğu rüya fenomeninin içinde açıkça belirir. Çünkü gün içindeki bilinçli arzular, çoğu zaman gerçekleştirimlerini düşlerde sonuçlandırmak için yeterince güçlüyken, görünürde daha güçlü olan bilinçdışı arzular (dürtüsel itkiler) uykuda bile tetikte olan (Freud'un sansür mekanizması) etik bastırmalar tarafından neredeyse düzenli olarak engellenir.

Tüm bu olgu ve düşünceler, insanın dürtüsel yaşamındaki bilinçdışı gücün abartıya kaçan ve iradi benliğinin hafife alınan değerlendirmesinden psikanalizi kurtarabilirdi, tabii eğer psikanalizin kurucusunun kişisel psikolojisinin çok ötesine ulaşan bir çeşit ruhsal zorlanım psikanalizi engellemeseydi. Bu zorlanımın kaynağını ve doğasını araştırmadan önce, beni bir zorlanım hakkında konuşmaya iten nedeni bir sunuş ile burada kısaca aktarmak istiyorum. *Sanatçı*'da da gözlemlediğim gibi, teorik ve pratik yönleriyle birlikte psikanalizin bütünü gerçekten de bilincin ve onun gücünün eşsiz bir övgüsüdür. Oysa Freud, kuramını bizzat bir bilinçdışı psikolojisi ve anlaşıldığı üzere bu tip arzular olarak tanımlar. Bu şüp-

hesiz doğrudur fakat bu kuram bilinçdışının bir doktrini haline geldikçe, geriye elimizde azıcık bir psikoloji kaldı. Yine *Sanatçı*'da anlatmaya çalıştığım gibi, bilinçdışının bir kuramı olarak psikolojinin biyolojik bir kurulumu haline dönüştü. Bu, diğer bir yandan, üst-benlik oluşumunun mekanizmaları içerisinde, karakteroloji oluşumuna olanak sağlar. Psikanaliz, psikolojinin asıl alanı olan istem, görev duyusu ve duygularıyla birlikte bilinçli benliğe gerçekten bir üvey evlat gibi davranır çünkü benliği, en azından kuram bakımından, neredeyse tamamen birey dışı faktörlerin yani alt-benlik ve üst-benliğin koruması altına yerleştirmiştir. Buna karşın psikanaliz pratik anlamda - daha önce de söylendiği üzere- bilinç gücünün yüceltilmesini temsil ederken, tedavi anlamında, bilinçdışı bir güdüyü bilince aktarmak suretiyle nevrozu iyileştirmeyi vurgular; kültürel anlamda ise insanlık gelişiminin içinde bilincin muazzam şekilde genişlemesi olarak açıklanırken, *Sanatçı*'da belirtmiş olduğum üzere, bilimsel anlamda, tabiatı bakımından bilinçdışının kısmen tanınması ve bilinmesi olarak ele alınır.

Kuramın oluşumu ve kuramın üzerine oturduğu unsurlar ile buradan çıkan sonuçlar arasındaki böylesi bir çelişkiyi araştırmadan önce, bizim bakış açımıza göre psikanalizi azımsayan faktörleri gözden geçirmeliyiz. Öncelikle belirttiğimiz gibi, önemli olan dış faktörlerden bağımsız olan içselliktir, ondan sonra önemli olan yaratıcı iradedir, son olarak ise bilinçli bir görev anlayışı gelir. Şimdi, bu unsurların derinlemesine bir arada ve birbirine bağlı olduğunun ve bir bakıma, tek ve aynı şeyi temsil ettiklerinin ayırdına

varıyoruz. Aslında "dışsal" olan ama sonra içsele dönüşen içselden yola çıktık ve bunun temsilcisi olarak Freudcu anlamda üst-benliği özdeşleşmeler üzerine inşa edildiği sürece kabul ettik. Eğer bu "dışsal" olana, türe özgü olduğundan dolayı bir bakıma bireyi aşan alt-benliği de eklersek -ki Jung bunu, ırksal anlamda kolektif bilinçdışı olarak tanımlar- geriye bireyin asıl kendi içselliği ile yaratıcı iradenin ya da genel anlamda bilinçli kişiliğin taşıyıcısı olarak ayırt ettiğimiz benliği kalır. Onun gücünü – ki daha önce belirtildiği üzere, psikanaliz onu tanır ama reddeder- bir sefere mahsus kabul edersek, sonuç itibarıyla burada ilginç başka perspektifler ortaya çıkar. Örneğin, eski akademik psikoloji, bilinçli istemenin anlamını tanımasına rağmen, hayal kurmaya izin vermez. Çünkü o anlayış, biz daha ziyade bireysel yaratıcılık ilkesinden hareketle yaklaşsak da psikanalizin bütünüyle biyolojik dürtü seviyesi üstüne tasarladığı dinamik bakış açısından yoksundur.

Her şeyden önce, bu güçlendirilmiş isteme benliğinin, miras kalan dürtüsel alt-benlik üzerinde yaratıcı tepki oluşturma olasılığı vardır. Diğer yandan bunu, kendi kendisini inşa eden idealin, üst-benlik oluşumunu etkilemesi takip eder. İlk sonuç bizi en önemli, aynı zamanda bütün psikoloji alanının en karanlık sonucuna, yani duygusal yaşama götürür. Oysa öte yandan isteyen benliğin etkisi, fiili tüm yüceltme fenomenlerini ya da en geniş anlamıyla ruhaniyeti kapsar. Kısacası burada ilk olarak, psikolojinin asıl zemini olan isteme ve etik ile karşılaşırız. Bu karşılaşma sadece ruhsal anlamdadır, biyolojik ve ahlaki bir anlam içermez; dolayısıyla bireyi aşan güç açısın-

dan değil, Kant'ın metafizik bağlamında kavradığı haliyle özgürlük cihetinden yani dışsal etkilerin ötesinde ele alınır. Psikanaliz, duygusal yaşamın problemlerine pek az yaklaşmıştır çünkü "bilinçdışı" arzulara tekabül ettiğini düşündüğü "bilinçdışı" duygular dürtüsel yaşama kolayca indirgenemez. Daha iyi bir açıklama ararsak şayet, tesirlerin böylesi bilinçdışı duygulara tekabül ettiği fakat insan duygularının bütününün titizce derecelendirilmiş ölçekleriyle birlikte, tıpkı insanın bütünü gibi, inkar edilemez biçimde bilincin bir fenomeni olduğu varsayımına destek vermek gerekir. Bu bakış açısından yola çıkarak, Freud'un, bilinci genetik anlamda, "bir duyu organı yahut fiziksel özelliklerin algılanışı" olarak açıklaması daha kolay kabul edilebilir. Büyük olasılıkla bilinç, daha önceleri bile - ki bugün de böyledir- tamamen dışsal özelliklerin (duyum psikolojisi) algılanışı için bir duyu organıydı. Daha sonra buna içsel özelliklerin algılanışı ile ilgili fonksiyon eklendi ve bilincin sonraki gelişim seviyesi de dış ve iç dünyanın kısmi yönetimi için bağımsız ve spontane bir organ vasfını almak oldu. Nihayetinde bilinç bir gözlem aracına ve kendilik bilincine dönüştü ve psikanaliz ile benim inşa ettiğim irade psikolojisi içinde gelişimin ve kendini tanımanın zirve noktası haline geldi. Böylelikle bireysel benlik kendini, bilincin yükselen gücünden edindiği teçhizatla, sadece çevresel doğal güçlerin hakimiyetinden değil, aynı zamanda miras kalmış altbenliğin biyolojik olarak üretilen zorlanımından da özgürleştirir. Bu dolayısıyla giderek daha pozitif biçimde üst-benlik gelişimini etkiler; üstelik hem kendi kendisini inşa etmiş ideal oluşum açısından hem de nihayetinde yaratıcı anlamda dış dünya açısından ki

dış dünyanın insan aracılığıyla dönüşümü, yine benlik ve onun içsel gelişimine bir tepkidir.

Böylelikle sonuçta yine irade probleminden bilinç problemine geri döneriz ve bu dönüş itibarıyla biz de daha çok psikoloji alanında kalırız. Çünkü irade bununla her ne anlaşılırsa anlaşılsın- her ne kadar bireydeki eyleme, hissetme ve düşünme uyarımları için temel ve önemli olsa da nihayetinde bu fenomenleri yalnızca bilinç içinde ve bilinç aracılığıyla kavrayabiliriz. Daha derin bir bağlamda psikoloji, hatta onun çeşitli yönleri ve gelişim evreleri, ister istemez, bilinç psikolojisi olmaktan öteye gidemez. Sadece bilinçli insan bilgisinin değil aynı zamanda bilincin kendisinin tüm fenomenlerinin bu göreceliğini daha sonra inceleyelim ve ilk önce psikolojinin temel problemine yönelelim: Ruhsal yaşamımızın içindeki esas güdüsel faktörleri daima ve yalnızca bilinç vasıtasıyla fark ederiz, fakat bu bilincin kendisi katı, sabit ve değiştirilemez değildir. Bunun sonucunda ortaya bir dizi güçlük çıkar ve bu güçlüklerin bilgisi olmadan psikolojinin tüm çeşitleri olanaksızdır çünkü bu çelişkileri anlamak böylesi bir psikolojinin tüm çarpıklığını ve dokusunu biçimlendirir. Bu güçlüklerden ilki, belirtildiği gibi, bilinç vasıtasıyla irade fenomenlerinin farkına varmaktır. İkinci olarak, bilinçli kendilik bize bu fenomenleri gözlemlemek için sabit bir dayanak noktası sunmaz; bilakis, kendi kendine, bu fenomenlerin yerini durmaksızın değiştirir ve genişletir. Bu da bizi üçüncü ve belki de en önemli noktaya götürür, yani böylece -bizim kendilik bilinci olarak adlandırdığımız- bir tür üst-bilinç vasıtasıyla bu dalgalanan bilinç fenomenlerini gözlemleyebiliriz.

Bilincin kendisinin ve gelişiminin esas olarak irade fenomeni tarafından belirlendiğini ya da en azından etkilendiğini geniş kapsamlı bir biçimde göz önüne aldığımızda, bu güçlükler hâlâ daha ciddi bir biçimde karmaşıktır. Ancak sabit bir yorumlama ve tekrar yorumlamanın iki taraftan meydana geldiğini söylediğimiz zaman, bu oldukça karmaşık gidişatın hakkını verebiliriz. Bilinç, daimi olarak irade ve onun çeşitli dereceleri tarafından yorumlanır. Ve evet, bilincin kendisi köken itibarıyla herhalde bir irade fenomenidir. Yani bilinç, kendilik bilincinin irade kontrol gücüne ulaşmadan evvel ve nihayetinde anlamlı kılınsın diye irade ve irade fenomenlerini anlık çıkarları için yeniden yorumlayan analitik aşırı bilinçliliğe erişmeden önce istem gerçekleştirimi için bir araçtı. Eğer gerçekten psikolojinin izini sürmeyi istiyorsak, devamlı genişleyen bu karşılıklı yorum sürecinden kendimizi yeni bir kuram oluşturarak korumalıyız. Kuram oluşturmak ise irade ve bilinç sayesinde üretilen çeşitli spontane yorumlama girişimlerine karşı çıkmak ve bunun karşısına sabit, daimi ve doğru tek bir yorum koymaktır. Az önce sunduğumuz değerlendirmelerin esasına göre bu yine de kesinlikle antipsikolojiktir çünkü ruhsal süreçlerin esas niteliği, değişime ve yorumlama olanaklarının değişkenliğine dayanır. Kuram oluşturmaya zorlanmak, bu yüzden, ruhsal olayların uçarılığı dahilinde, sıkı bir tutunma arzusuna, sabit durma arzusuna karşılık gelir. Yorumlamaya yönelik bu dışsal zorlanımdan bizi kurtaracak bir yol olabilir mi? Ya da onun ötesinde, en azından bir anlığına sabit tutacak bir yol?.. Elbette bu, genetik ya da tarihsel analizin yolu değildir. Çünkü bu izlek ile erişebileceğimiz nihai unsurlar bile yo-

rumlama fenomenlerini temsil ederler; öte yandan, bu unsurların durmak bilmeyen analitik araştırmasına giriştiğimizde bilince ya da iradeye dair yorumlama zorlanımına kapılmak kaçınılmaz olur. Bunun neticesinde geriye, psikolojik olarak bu durumun tanınmasından ya da belki neden böyle olmak zorunda olduğunu anlamaya çalışmaktan başka bir yardım kaynağı kalmaz. Kelimenin en geniş anlamıyla bilgi olarak tanımladığımız bir yorum çeşidinin nerede başladığının berisinde bu saf bir psikolojik problem olurdu. Bu bilgi yine de yorumlanabilir bir anlayış değil, doğrudan bir deneyimlemedir. Böylece yaratıcı olanın formu, belki de insanoğlunun gücünün yettiği en üst form, en tehlikeli formdur çünkü bunu memnuniyetle desteklemek yerine, kendisini engelleyerek yaşarsa, nihayetinde bu acıya yol açar. İlerleyen bölümlerde ele alacağımız "hakikat ve gerçeklik" problemini doruğa oluşturan şey de bilmek ve deneyimlemek arasındaki bu zıtlıktır. Bu sayede, mutluluk ve kurtuluş kadar arzulanan tüm ruhsal durumların karşıtlığında, haz ve aynı zamanda acının kaynağı olan bilincin ya da bilinçli bilmenin ikili rolünün kaynağını öğrenebiliriz.

Burada, problemin imkan verdiği ölçüde bir giriş yaparak daha ileriye gitmek ve kendi ruhsal yaşamımızı anlamak için bilginin değerini arz etmek istiyorum. Daha önce, çelişkili yorumsal zorlanımdan -ki bunun içersinde irade bilinci, bilinç de iradeyi uyarır- bir çıkış yolu aradık. Bu, en iyi şekilde felsefi olarak tanımlanabilecek türde bir bilgidir çünkü hiç olmazsa eğilimi o ya da bu içeriğe göre değil, fenomenlerin kendilerinin varoluşuna göre yönlendirilmiştir. Filo-

zof, en az sanatçı ya da iman sahibi bir kimse kadar, sadece kendi kişiliğinden yararlanarak yaratma eyleminde bulunur. Tüm bunların içinde kendisini farklı biçimde de olsa beklemeden ortaya koyan aslında bireyi aşan, doğal, kozmik bir şeydir ki bu doğrultuda ve ölçüde, onun ayrıca tüm insanlık için değeri vardır. Biz her halükarda, psikolojik bakımdan temel bir şey olan form problemiyle uğraşmaktayız. Fakat yaratıcı bireyde ve dâhide tezahür eden ve hemen hemen bilinçli hale gelen şey sadece bir nebze ilksel değil aynı zamanda bireysel ve kişiseldir. Bilginin hangi uzaklığa ve ne dereceye dek evrensel olarak geçerli olduğu, tamamen bu karışımın içindeki bu iki unsurun ilişkisine ve birbirleri üzerindeki etkisine bağlıdır. Yine de bireysel kişilik gelişimi bakımından birey, kendi içinde bizzat bilinçliye dönüşen evrenseli tekrar yorumlama tehlikesiyle ya da en azından girişimiyle mükelleftir. Yani psikolojik bağlamda konuşursak, bu, onun iradesinin ifadesinin bir temsilidir, bireyi aşan bir gücün (zorlanımın) değil. Bu, dünya görüşü psikolojisidir: Daha önce betimlediğimiz üzere, yorumsal şüpheden kaçmayı simgeleyen kuram inşasına karşı, sadece bizzat bireyin değil, onun içinde açığa çıkan evrenin de dolaysız bir yaratıcı deneyimini temsil eder.

Burada yine insan bilincinin ve onun yaratıcı ifadesinin en üst noktasında, bütün insan gelişimi ve bilinçli olma sürecine dahil olan, iradenin ve zorlanımın aynı temel çatışmasına rastlarız. Sadece yaratıcı bireyde bu çatışma ortaya çıkar. Bunu en iyi şekilde şöyle ifade edebiliriz: İnsan kendisi hakkında daha çok bilgi sahibi oldukça -kendisini daima ilkel olan-

dan kurtarmaya çalıştığı için bunu bireyleşme olarak tanımlarız- doğa bile onun içinde kendisinin daha çok bilincine varır. Böylelikle çatışmalı bir ayrılma ile birey kitleden kopar, yenilikçi gelişmelerin tüm adımlarına girişir ve devam eder. Ben bunu asla tamamlanmayan bireysel doğuş olarak tanımlamaktan yanayım. Çünkü bilinçli irade aracılığıyla kör bir dürtüden kendilik bilincine sahip bilginin gelişiminin tümü, bir şekilde hâlâ devam eden doğuşlar, yeniden doğuşlar ve yeni doğuşların neticesine tekabül eder görünmektedir. Bu, bireyin kitleden doğuşunun ötesinde, çocuğun anne karnından doğuşundan, yaratıcı eserin bireyden ve nihayetinde bilginin eserden doğuşuna uzanır. Bu bağlamda, mükemmel biçimde psikolojik problem olarak ayırt ettiğimiz üzere irade ve bilincin karşıtlığı her nasılsa doğurma ve doğum arasındaki biyolojik karşıtlığa tekabül eder. Her halükarda, tüm bu fenomenlerin içinde, hatta en yüksek ruhani zirvede dahi, doğurmanın keyfi ve neşesiyle, doğumun mücadelesi ve acısını, evrensel olandan ayrılışı ve kendi bireysel evrenimizin yaratılışını buluruz: İster kendi fiziksel çocuğumuz, ister yaratıcı olarak kendi eserimiz ya da ruhani olarak kendi kendiliğimiz olsun... Bundan geriye esasında, gerçekliğin dışsal gücüne karşı hakikati izleyen içsel baskı vasfıyla karşı çıktığımız kendi irade eylemimiz kalır.

II
İRADE VE GÜÇ

"İnsan onu incitemeyecek şeylerden korkar ve bunu bilir; aynı zamanda kendine iyi gelemeyecek şeylerin de özlemini duyar ve bunu da bilir; ama doğrusu insanın korktuğu ve özlemini duyduğu kendi içinde olan bir şeydir."

Rabbi Nachman

Psikolojiye tekrardan sunmuş olduğum irade kavramı, birbirini izleyen sorunları, bazıları için tepeden inme görünebilecek kadar, oldukça basit ve tatmin edici bir şekilde çözer. Fakat çok iyi biliyorum ki bu çözümü öyle kolay geliştirmedim, aksine, kendimi uzun ve yoğun bir biçimde, psikanalizin tatmin edici sonuç getiremediği bazı problemleri çözmek için meşgul ettim. Önyargının her türüne karşı bulunduğum bir mücadeleden sonra, en önemli psikolojik etkenlerden biri olarak irade kabul gördü ve hatta bu da kısa bir sonra öyle bir kaideye dönüştü ki iradenin büyük bir ruhsal güç olarak tanınması ve değerlendi-

rilmesini ancak muazzam bir direncin aksatabileceğini kendime itiraf etmem gerekti.

Böylece bu problem, psikanaliz eleştirisinin çok ötesine geçerek, kendisini bana evrensel bir problem olarak sundu. Gerçekliğin içinde sahiden muhteşem bir rol oynuyorsa neden iradeyi inkar ederiz? İrade, bilinçli ve pozitif ve hatta yaratıcı olarak hem kendimizi hem de çevreyi biçimlendiren güç olduğunda, neden kötü, şeytani, ayıplanması gereken, istenmeyen olarak değerlendiriliyor? Eğer problem böylece ortaya konulursa, görünürdeki bu zorunlu çelişkinin sadece psikolojinin ana problemi olmadığı, aynı zamanda, tüm dini dogmalar ve felsefi spekülasyonların kaynağı olduğu da görülebilir. Kısacası, ahlaki olan sadece din ve felsefe değildir, psikoloji de öyleydi. Psikoloji, kendisini bu irade probleminin ötesine taşımadıkça ve dolayısıyla bunu çözemedikçe de öyle olmaya devam etmek zorundadır. Bildiğimiz üzere, din ve felsefe, ahlaki eğilimleri ve etik içerikleri yüzünden oldukça saygındırlar. Bilimlerinin içine bu türden bir zayıflığı katmamak ise bazı psikologlar için gurur vericidir. Elbette psikoloji ahlaki olmamalıdır fakat kendisini ahlaki ilkelerle delik deşik edilmiş ruhsal yaşam ile meşgul ettikçe mecburen öyle olmuştur. Bu, terapi olarak yönlendirilmiş psikanaliz için olağandışı bir dereceye kadar doğrudur ve bana göre bir eğitim yöntemi olarak muhteşem bir avantaj oluşturur. Çünkü psikoloji, bu ahlaki-pedagojik karakterini kısmen doğrulamak, kısmen de reddetmek için kuram oluşumuna ihtiyaç duyar. Psikanaliz her ne kadar ahlakdışı görünse de esasında Freud için irade -ya da bu terimden her ne anlıyorsa- ne kadar

kötüyse Eski Ahit insanı, Budist ya da Hıristiyan için de aynı derecede kötü, Schopenhauer veya iradeye karşı aklı koyan diğer filozoflar için de hâlâ aynı derecede menfur bir şeydir.

Bu yüzden problem özellikle psikanalitik değildir, hatta tamamen psikolojik bile değildir. Bu problem, kültürel ve insanidir, onun çözümü sadece tek bir noktaya bağlıdır. İradenin kötü olarak algılanışı, onu suçlu çıkarma ya da meşru kılma, temel psikolojik olgudur. Bu olguyu eleştirmek, varsayım olarak tasavvur etmek ya da psikanalizin yaptığı gibi suç kavramının içinde ilksel bir fenomen olarak düşünmek yerine onu anlamaya ve açıklamaya çalışmamız gerekir. Bu, gerçek psikolojinin başladığı noktadır. Tedavi maksatlı bir yöntem olarak psikanalizin bu noktanın ötesine geçememesi, onun doğasından anlaşılabilir. Psikanaliz, terapi olarak başladı, onun sahip olduğu bilgi de bu kaynaktan gelir; psikoterapi, doğası bakımından, ahlaki ya da en azından normatif olarak yönlendirilmiş olmalıdır. İster normalliğe dair tıbbi anlayış ister uyum göstermeye dair toplumsal anlayış ile ilgili olsun, terapi asla önyargısız var olamaz, çünkü terapi, nasıl ifade edersek edelim, bir şeyin olduğu halinden farklı olması gerektiği bakış açısını temel alır. Psikoloji ise tam aksine onun ne olduğunu, nasıl olduğunu ve mümkün olduğu takdirde neden böyle olması gerektiğini açıklamalıdır. Çift başlı Janus misali tabiatıyla psikanaliz, bu iki taban tabana zıt ilkeyi gayriihtiyari karıştırmıştır; bu duruma dair içgörü eksikliğinin yanı sıra sonradan gelen inkar sonunda öyle bir kafa karışıklığına yol açmıştır ki terapi psikoloji yönelimli, kuram ise ahlaki yönelimli olmuştur. Yani olması gerekenin tam tersi...

Bu paradoksal durumları daha yakından yorumlamak, bunun altında yatan irade problemini anlamaya götürecek en iyi yoldur. Psikanaliz hastası, başlarda, bastırdığı dürtülerden, ketlenmelerden dolayı acı çekiyor gibi görünür, çünkü dürtüyü açıkça kötü ve etik dışı olarak niteler. Bir otorite (doktor ya da rahip) ya da sevilen bir kişi, bireye dürtü tatmini için imkan verdiğinde, başka bir deyişle "bu düşündüğün kadar kötü bir şey değil, iyi (zorunlu, güzel vs.) bir şey" dediğinde terapinin oldukça sonuç verici olduğu düşünülebilir. Bu tarz bir terapi her zaman olmuştur, bugün de hâlâ dinde, sanatta ve sevgide mevcuttur. Psikanaliz de bununla başladı ve esasen de daima bununla kaldı. Freud'un hastalarını normal bir cinsel ilişkiye teşvik etmesi gibi, psikanaliz önceleri bunu doğrudan kullandı, psikolojik terimlerle konuşursak imkan verdi. Ama psikanalitik terapi ve kuramın tüm karmaşık dalları içinde, bu meşrulaştırma eğilimi gerçekten hâlâ etkili bir tedavi faktördür. Onlar şimdi insanın hayal edebileceği en vahim arzuları düşünüp Oedipus ve hadım arzularını esas alarak "sizin kötü arzularınız aslında kötü değildir, ya da en azından bundan siz sorumlu değilsiniz çünkü bu arzular evrenseldir" diyorlar. Bu, sadece doğru değil, aynı zamanda çoğu zaman tedavi bakımından etkilidir de, özellikle istekleri için her zaman birtakım bahane arayan ve şimdi onu Tanrı yerine alt-benlikte bulan inançlı insanlar açısından. Fakat insanlar aslında kendi kendini aldatmaktan başka bir şey olmayan sözüm ona papaz aldatmasına arka çıktıkları için nihayetinde kendi kendini aldatmanın tedavi çeşitlerine de arka çıkmaktan kaçınmazlar ama buradan sadece ve sadece nevrozun derin köklerini biçimlendiren acı

doğar. "Arka çıkmak" derken ille de bilinçli bir eylemi kastetmiyorum ama insanlığın sorumluluk yoksunluğuna rağmen daima ve gittikçe daha fazla sezinlediği suçluluk hissi, bu tür bir terapinin neden başarısız olduğunun en iyi kanıtıdır. Aslında bir bakıma, bu terapi daima başarısız olmuştu çünkü sadece bir dereceye kadar ve kısmen işe yaramıştı.

İnsanoğlunun doğal terapileri olarak felsefe, sanat ve dini daha önce *Sanatçı*'da tanımlamıştım. Biraz bunların evrensel olması açısından, biraz da insanın içindeki –inkar etmek istediği- kötü iradeyi suçlamasına imkan vermesi açısından, bu türden bir teselli işe yarıyor. Öğretinin, sanatsal tatminin ve ritüelin içinde insan bilgeler, sanatçılar ve rahipler vasıtasıyla ferahlar ve rahatlar. Fakat bu terapi sistemlerinin içeriğinde bulunan suçlama ve cezalandırma, onlara, dinsel tevazu, boyun eğme, trajik suçluluk ve günah, ve etik tepki oluşumu bakımından meşruiyet olarak hükmeder. Özetleyecek olursak, yüce irade mücadelesinin tüm bu yansımalarının içinde, insan kendisinin günahkar, suçlu ve kötü olduğunu o ya da bu şekilde itiraf eder. Burada, meşrulaştırma ve kendini suçlamanın aynı süreçle olduğunu görürüz. Mevzu bahis süreç, kendisini psikanalizle gözler önüne serer ama burada kendi doğal bilimler çağımızın tedavi ve psikoloji terminolojisi içinde belirir, her ne kadar kaçınılmaz olarak önceki sistemlerin daha zengin fikirlerini ve simgelerini sunsa bile. Tekniği açısından psikanaliz, bir teselli ve meşrulaştırma meselesinden kesinlikle daha fazlasıdır çünkü terapi kendi yapısına has olmalıdır. Yani insanı kötülüğü konusunda yatıştırır çünkü böylece ona, diğer herkesin de aynı durumda olduğunu, bunun insan doğasında var oldu-

ğunu söyler. Bu yüzden psikanaliz, sisteminin ve kuramının içeriğinde, insanlığın önceki tüm meşrulaştırma girişimlerini kesinlikle hesaba katmalıdır. Psikanalitik kuramda içgüdü kötü, şeytani, ayıplanması gereken bir şeydir. Küçük ve önemsiz bir yere sahip birey ise alt-benlik ve üst-benlik arasında bir pinpon topu gibidir, suçluluk duygusuysa bundan geriye kalan nihai çözümsüz durumdur.

Bu nedenle psikanalitik kuram, terapiye zorunlu karşıtlık oluşturur, tıpkı ritüel faaliyetlerine zorunlu karşıtlık oluşturan dini sistemler ya da kilise dogmaları gibi. Bu, bir tamamlamadır; tıpkı bireyin yaratıcı çalışmasının sadece fiili bir deneyim ifadesi değil aynı zamanda bir tamamlama sunması gibi. Burada şu çıkarım oluşur: Psikanaliz bağımsız, önyargısız bir psikoloji olamaz. Bunun yerine tedavi uygulamasına zaruri bir denge unsuru, hatta gönüllü bir hizmetkar olmalıdır.

Buna rağmen, psikanaliz hâlâ psikolojidir; fakat kendi pratiklerini meşrulaştırmak ve eş zamanlı olarak kendi ahlaki ve pedagojik tutumlarını reddetmek için böylesi bir kurama ihtiyaç duyan terapistin psikolojisi haline dönüşür. Bu bakımdan, yine de, bu tutumun kendisi tekrardan psikolojinin meselesine dönüşür ki bu mesele neden tüm terapistlerin bir meşruiyete ihtiyaç duyduğunu ya da neden sadece bu meşruiyete ihtiyaç duyduğunu sorar. "Psikanalitik kuram, terapiden elde edilen deneyimler üzerine kurulmuştur ve onun değerini, özellikle bilimsel değerini sadece bu oluşturur" düşüncesine dayanan itiraz tamamen doğru değildir. Psikanalitik kuram, tek bir deneyim üzerine kurulmuştur: Analitik durum olgu-

suna yaslanır fakat özünde terapi maksatlıdır, bu da hastanın doktorla ilişkisine dayanır. Çünkü hasta meseleyi temsil eder, onun çeşitli deneyimlerinin özetinde dahi evrensel bir insan psikolojisi elde etmek umulabilir mi? Bu, yalnızca insanlığın bir kısmının, hatta belki çoğunluğunun, yani yardıma ihtiyacı olanların psikolojilerini temsil eder. Yardımcının, terapistin psikolojisi bu kesimin dışında kalmaz ve insan doğasının bu tarafı da en az diğeri kadar önemlidir.

Benim görüşüm bu yargının oldukça ötesine gider, şöyle ki psikanaliz aslen terapistin, yardımcının, aktif irade sahibi kişinin psikolojisini çok daha fazla açığa vurur; ancak bunu hastanın, yardım arayan kişinin psikolojisi yahut istemesi olarak ifade eder. Benim de katıldığım gibi bu, psikanalizin psikolojik değerini inkar etmek demek değildir. Biz, insanın ruhsal yaşamındaki temel problemleri hiç olmadığı gibi araştırabiliriz ama öncelikle psikanalizin tabi olduğu verimli kullanımlarımızı açıklığa kavuşturan birtakım ana problemlerin üzerinde uzlaşmalıyız. Kısacası, psikanalizde bize verilen, normal insanın, sıradan tipin psikolojisi, aslında yaratıcı insanın psikolojisidir; sadece Freud'un değil, Michaelis'in[1] de bize tek bir vakada güzelce gösterdiği üzere, türün psikolojisidir. Bu, güçlü irade insanının psikolojisi konusunda bizi aydınlatıyor; pratikte neredeyse bizzat Tanrının kendisi ve insanların yaratıcısı gibi olsa da kuramda tanrısallığını tüm nitelikleriyle birlikte reddetmeli ve

---

[1] Edgar Michaelis: "Die Menschenheitsproblematik der Freudschen Psychoanalyse. Urbild und Maske. Eine grundsatzliche Untersuchung zur neueren Seelenforschung." Leipzig, 1925.

kendisini küçük, zayıf, yardıma muhtaç bir yaratık, yardım ve teselli arayan biri olarak sunmalıdır.

Ancak görünüşe göre yaratıcı tipin kaderinde kaçınılmaz biçimde insanlık trajedisi yatar. Sistemi devamlı inkar etmek, çalışmanın içine sirayet eder ve bu harika tabloyu mahveder. Çünkü evrensel olarak en güncel geçerli psikolojik hakikatin mutlak bir keşfini sunmak için bu insanüstü içsel mücadeleden doğan çalışma, sistemin içeriğine karşı bir tepki olarak kavranabilir. Fakat bu, kişiliğin resmine birçok gereksiz özellik getirdiği gibi, trajedi de neredeyse bir komediye dönüşür. Yaratıcı insanın trajedisini etraflıca deneyimleyip "amor fati" kavramı dahilinde bunun bedelini ödeme isteği gösteren Nietzsche, bana göre ilk ve şu ana kadarki tek psikologdur. Bütün felsefi ve psikolojik düşüncelerin içindeki "ahlaki" tehlikenin ilk olarak ayırdına varmış ve bundan kaçınmaya çalışmıştır. Eğer Nietzsche, filozofları o bakış açısından ustaca analiz etmek yerine, tüm psikolojik düşüncelerin içinde (buna terapi de dahil) "ahlak" zaruretini tanımış olsaydı, işin içinden en azından daha az zararla çıkabilirdi. Ama o, her halükarda problemi teşhis etti. Bunun her şeyden önce kendisi için bir tehlike olduğunu görmekte haklıydı, yine de bundan yaygın bir tehlike üretti ve temel hatası da buydu. Bu bakımdan, Freud'dan çok daha az filozof ve ahlakçı, ondan çok daha fazla psikologdur. Bu durumda, kendisine oldukça pahalıya mal olan makam ve meslekten özgürlük de elbette konuyla çok alakaydı. Yine de psikolojik bir meşruiyete herhangi durumda ihtiyacı olan bir terapist değildi, tüm rahatsızlıklarına rağmen bir hasta ya da hatta yardım arayan biri bile değildi. O, bizzat kendisiydi ki bu da psikolog olmak

için gereken birincil gereksinimdir. Aynı zamanda Nietzsche, kötü iradeyi ileri sürebilen ve hatta yücelten ilk ve tek kişiydi. Bu, sistem inşası ve bilimsel rasyonelleştirmeye önem vermeden, kendi deneyimiyle, kişisel ıstırabıyla oluşturduğu psikolojik mahsulüdür.

Böylece, Schopenhauer'in mühim irade keşfine dayanan Nietzsche'nin bu katkısı, iradeyi suçluluk probleminden (ahlak) ayırır. Nietzsche, problemi tamamen çözmedi, çözemezdi de, çünkü çözüm için analitik deneyim şarttı. Bununla sadece hastadan elde edilen çok miktardaki deneyimi değil, aynı zamanda psikanaliz ile kazanılan çok daha fazla insanlık deneyimini kastediyorum. Çünkü Nietzsche'nin iradeyi olumlaması, Schopenhauer sisteminin iradeyi reddine bir tepki sunar. Böylece Freud'un kuramı, tekrardan, Nietzsche'nin tutumundan Schopenhauer'e özgü pesimizim ve nihilizme geri dönüş olarak anlaşılır. Kişisel deneyimlerden doğan irade psikolojimin, Freud'un iradeyi "kötücül görmesine" karşı bir reaksiyon olmasında bence bir sakınca yok. Ben, insanlığın bireyin kendisindeki ve türdeki tüm tarihinde, iradi eylem ve tepkinin, olumlama ve reddetmenin silsilesinden başka bir şey görmüyorum. Dolayısıyla bu tarihi hem bu irade çatışmasının tarihsel gelişimsel süreci içerisinde hem de bireysel tezahürleri dahilinde, yalnızca Freudcu kadercilik bakımından bir yinelemeyle değil, bilinç genişlemesi ve kendilik bilinci gelişimi bakımından izi sürülebilecek sürekli bir evrim ile ele almalıyız. Freud'un kuramı, yakından bağlantılı Schopenhauer'in kuramının bir "yinelemesi" değildir. Yani benim irade psikolojimin Nietzsche'nin

– değerleri ölçmeyi nihayetinde yine psikolojinin içine sokan- "güç iradesi" kuramıyla ilişkili olmaması gibi. Bu karşılaştırmayla sadece, bu reaksiyonları zorunlu olarak şekillendiren ve araştırmamızın amacı olarak düşündüğümüz, deneyimin genel psikolojik açılarını göstermeyi tasarlıyorum.

İrade, Eski Ahit ile aynı görüşte olan Yahudi düşmanı Schopenhauer'in düşündüğü gibi bizatihi "kötü" değildir. İrade, hasta Nietzsche'nin yücelttiği ve görmek istediği gibi "iyi" de değildir. O, psikolojik bir olgudur, psikolojinin gerçek sorunudur. Bu mesele ilkin, iradenin kökenine ilişkindir ve onun insanda nasıl geliştiğini sorgular. İkinci bakımdan, iradeyi bir zorunluluk olarak ayırt edip bildirmek yerine, onu neden "kötü" diye yargılamak ya da "iyi" diye doğrulamak gerektiğini ele alır. İrade psikolojisinin kaynağı ve önemine dair epistemolojik olan birinci soru kınama ve meşrulaştırmaya dair ahlaki olan ikinci soruyu aydınlatır: Yine de, bunlara cevap verirken, psikolojik kaynaklarını bilmiyorsak şayet, kendimizi ahlaki değerlendirmelere karşı korumalıyız. Yani söylemek istediğim şey, psikolojiye Freud gibi tedavi amaçlı bakış açıları, Adler gibi pedagojik amaçlar ya da Jung gibi etik değerler getirmekten de sakınmalıyız. Bunların hepsi esasında aynı büyük hatayı barındırır. Terapi, iradeyi meşrulaştırmalıdır, bunu zaten biliyoruz. Ve evet, suçluluk duygusu yüzünden hasta bunu inkar eder ve hastanın yardım arayışı bile sadece irade çatışmasının bir ifadesidir. İrade, pedagojide ayıplanan bir şeydir çünkü pedagoji açıkça iradenin kırılmasıdır, etik ise bir irade kısıtlamasıdır, terapiye gelince o iradenin meşrulaştırılmasıdır.

Eğer kendimizi tedavi unsurlarına, yani psikolojinin içine giren ahlaki değerlendirmelere karşı korumamız gerektiğini söylediysem, ruhsalın felsefesinin bir taslağını çizmeden önce, bunu daha fazla açıklığa kavuşturmam lazım gelir. Benim irade psikolojim tamamen analitik deneyimlerimin değil, aynı zamanda felsefi, pedagojik, dini ve kültürel çalışmalarımın da bir sonucu olsa da esasında benim için değişik türde ve değerdeki tüm bu çeşitli malzemeyi psikolojik bir deneyim içinde aydınlatan analitik bir pratik anlamına geldiğini inkar etmeyeceğim. Bu analitik deneyimleri başka bir kitapta tanıtmak zorundayım çünkü bunun için şu an ne yeterli yer ne de bu iki görüşün karışımını –nitekim bunlar iki ayrı dünya görüşüne tekabül eder- mümkün olduğunca engellemek için tarafsız zemin bulunuyor. Fakat analitik çalışmamın içinde, ahlaki pedagojik anlamda tedaviden kaçınan bir tekniğin mücadelesini vermeseydim, bu dışsal ayırım zorunlu olarak içsel bir ayırımı garanti etmezdi. Büyük ihtimalle bu yeni metodun ne olduğunu ve eğer yeniden eğitim amaçlanmıyorsa – zaten zihinsel sıkıntılara çareleri de dışladıysak- bunun neyi amaçladığını soracaksınız. Kısacası amaç, kendilik gelişimidir yani kişi kendi olduğu şeye doğru gelişir, eğitim ve hatta analitik terapiyle iyi bir yurttaş olmaya, genel idealleri çelişki olmaksızın kabul etmeye ve kendi iradesini kaybetmeye doğru değil. Keyserling'in yakın bir zamanda not ettiği üzere[2] bu, Adler'in pedagojik düzeyleme tedavisinin aleni amacı

[2] "Vom falsehen Gemeinschaftsideal" (Der Weg zur Vollendung, 14 Heft, 1927).

olduğu gibi; Prinzhorn'un ifade ettiği üzere[3], Freud'un devrimci gibi görünüp aslında gerçekten muhafazakar olan psikanalizinin de itiraf edilmemiş fakat açıkça bilinen amacıdır. İrade psikolojisini azıcık anlayan biri, devrimciliği harekete geçirmek için en münasip yolun bu muhafazakarlık olduğunu zaten anlayacaktır zira devrimciler yani irade insanları iradelerini ifade etme fırsatı ararken genelde çoğunluğun ezici ağırlığı yüzünden nevroza sürüklenirler. Ama yine de iradenin pedagojik, toplumsal ve etik bakımdan bastırılmasından yana dertli olan insan istemeyi tekrar öğrenmelidir ve diğer yandan, onun üzerinde yabancı bir iradeyi zorla kabul ettirmeye çalışmamak, çoğunlukla tepkileri temsil eden iradenin aşırılıklarına karşı onu korumanın zaten en iyi yoludur. Benim görüşüme göre, zorlama ya da meşrulaştırma ve sorumluluğunu reddetme ihtiyacı olmaksızın, hasta kendisini olduğu gibi inşa etmeli, kendisi için bunu dilemeli, bunu yapmalıdır.

Bu metodu bu amaç doğrultusunda nasıl sunduğumu ve onun pratik bakımdan kullanımını başka zaman ele alacağım. Burada sadece, irade psikolojimin kuruluşunu meşru kılan pratik deneyimlerimi nasıl ve ne kadar uzağa dek uygulayabileceğimi göstermek istiyorum. Çünkü doğruyu söylemek gerekirse bu deneyimler, ahlaki pedagojik açıdan tedavi maksatlı değil, yapısaldır. Aksi halde irade psikolojisinin genel olarak ne denli büyük bir role sahip olduğunu hiç anlamamış olmam gerekirdi. Freudcu analizde hasta minimum ölçek tarafından değerlendirilir;

---

[3] Hans Prinzhorn: "Leib-Seele—Einheit." Ein Kernproblem der neuen Psychologie, 1927.

bir bakıma, normal görme yetisine erişmek için iyi göremeyen bir göz hekimi tarafından incelenir. Minimum ölçek, Oedipus ve hadım edilme kompleksleriyle birlikte sadizm, yamyamlık ve narsizm eğilimleriyle bağlantılı ilkel korku öğelerinden oluşur. Bunlarla ölçülen modern uygar insan, kendisini kötücül ilkel insandan kesinlikle daha iyi ya da en azından daha az kötü hisseder ve biz de böylece tedavi meşruiyetinin temelini elde ederiz. Lütfen beni yanlış anlamayın. Bununla alay etmiyorum, en azından tamamen gerekli olan göz hekimliği mesleği ya da şoförümün normal görme kabiliyetini düşündüğümden fazlasını düşünmüyorum. Ama örneğin, görme bozukluğu olan bir ressam, gözlüksüz çalışırken daha iyi resimler yaratabilseydi, ona gözlük kullandırmak ahmaklık olurdu, çünkü o zaman bankacı komşusu ile aynı şekilde görürdü. Bu tıpkı kaçış yolu aradığı Oedipus kompleksi normları yüzünden kendilik gelişiminde sıkıntı yaşayan birini eğitmek kadar aptalcadır. Mitolojik emirler silsilesini günah çıkarma aynası olarak tasavvur edip tedavi elde edebiliriz. Fakat bilinmelidir ki bu tutucu bir onur duygusu adına değil, gerçekte en iyi davranmak adına yapılır. Buna rağmen, bu terapinin altında yatan –onu muhafaza etme yolunu arayan Yahudi-Hıristiyan- ahlakı kabul etmeye de hazır olmak gerekir. Oysa nevrotiklerin esas bölümünü teşkil edenler tam da bu ahlakı aşan insanların büyük kısmıdır ki acı çeken bu kişilerin ahlakla iyileşmesi nadiren umulabilir. Oedipus kompleksinin tedavi değeri, dördüncü emrin mitolojik biçimi olmasından ileri gelir ki Yunan Oedipus efsanesinde bunun yansımasını buluruz, ancak kasıt bu değildir ve ben de bunu göstermek istiyorum.

Genetik Psikoloji'de de belirttiğim gibi, psikolojik bakımdan Oedipus kompleksi büyümekte olan birey ile binlerce yıla yayılan ve ebeveynde temsil edilen ahlak yasasının karşıt iradesi arasındaki -ilk değilse bile- yüce irade mücadelesinin anlamından ibarettir. Bu yasaya karşı söylenecek bir şey yok; muhtemelen bir değeri olmalıdır çünkü kendisini ve dolayısıyla görünüşe göre insanları uzun süre muhafaza etmiştir. Çocuk, babasının yaşamasına imkan verip annesiyle evlenmemek için değil, genel olarak ne isterse yapabileceğine inanmamak, hatta bunu istemeye bile meyletmemek için kendisini bu yasaya maruz bırakmalıdır. Fakat belki de nihayetinde tüm Yahudi nefretinin de kökeninde bulunan, Eski Ahitin bu ahlak yasasına uymaya bizi yükümlü kılan başka bir sebep vardır. Görünüşe bakılırsa, eskiyi yerinden eden tüm büyük ruhani devrimler ve eylemler için yasanın tahrik ettiği tepkilere şükranlarımızı sunmalıyız. Çünkü geçmiş binlerce yıla damgasını vuran irade kendisini güçlendirir, eğitir ve en nihayetinde hüküm sürmek için her şeyden önce, en farklı yolları ve sahte kılıkları araştırır; hedefine ulaştığında ise suçluluk duymayı reddeder.

Bireysel bir terapi bile olmayan sadece yapısal bir terapi, burada faydalı olarak ele alınabilir. Yapısal kelimesini, analitik durumda Freud'un ele aldığı haliyle tıbbi normal bir terapi anlamında kullanmıyorum çünkü Freud terapistin otoriter baskısı tarafından uyandırılan hastanın karşıt iradesini tepki olarak yorumlar. İşte burada analist geri dönüşü olmayan ahlaki bir tuzağa düşer zira bireyin değil toplumun tıbbına göre hareket eder. Toplumsal iradenin ebeveyne

benzeyen bu temsili karşısında en güçsüz hastanın kendilik iradesi bile harekete geçer. Fakat Freudcu terapistler bunu, kendi iradesini temel alarak ve kendi toplumsal, ahlaki ideallerine dayanarak direnç diye yorumlar. Yani onlara göre bu, -daha ötesine gidip, geliştirmek yerine- üstesinden gelinmesi ve hatta kırılması gereken bir şeydir. Kavrayıştan ve cesaretten yoksun bir yapısal terapi, bireysel terapi, geleneksel dünya anlayışı ve Yahudi-Hıristiyan ahlakı üzerine kurulu olan kitlesel eğitimin içinde yozlaşır. İradeyi eğitim içinde özgürleştirmenin ne kadar uzağa varabileceğini başka bir yerde ele alacağız; çünkü bu, bugün zaten modern pedagoji programında kullanılıp, psikolojik bakımdan savunuluyor. Düzeltmek bana önlemek ya da eğitmekten her halükarda daha kolay gelmiştir. Çünkü doğal bir kendi kendini iyileştirme eğilimi vardır, evet hatta (Ostwald'ın anladığı haliyle) fazladan iyileştirme. Buna karşın, eğer kendi kendini eğitme eğilimi varsa bu uyanmak ve gelişmek için her açıdan daha zordur, çünkü birey tarafından kendi iradesinin kabulünü varsayar. Bireysel vakalardan yavaşça geliştirdiğim yapısal teknik, bireyselleşme ilkesini oluşturmaya çalışır. Bunun sunumunu başka bir zamana ertelemeliyim çünkü öncesinde irade ve güce dair temel psikolojik problemin evrensel manada tanınması ve kabul edilmesi gerekir.

III
BİLMEK VE YAŞAMAK

"Nasıl ki balık dipsiz karanlığın dışında yaşamıyorsa, insan da kendi özü hakkında bilgi elde etmek için katiyen uğraşmamalıdır."

—LAO-TSE

Esas çıkış noktamıza, yani iradenin içsel özgürlüğü sayesinde dışsal gücün aşılmasına geri geldik. Şimdi, evrenin olmasa da psikolojinin merkez noktası olarak kabul edilen bilinçli iradeye Kopernik-sonrası dönüşün ardından, ruhsalın felsefesinin çerçevesini genel şekilde nasıl kavradığımızı göstermeliyiz. Bir bilgi aracı olarak içe yönelen bilinç, hakikati araştırır yani "gerçeklik" denen duyuların dışsal hakikatiyle zıtlık içinde olan içsel fiiliyatı inceler. Bilinç tarafından benlik alanına taşınan içgüdü, iradenin gücüdür. Aynı zamanda, kendisini bireysel kişiliğin içinde özgürce yani yaratıcı olarak ortaya koyan, ehlileştirilmiş, yönetilen ve kontrol edilen bir içgüdüdür. Elbette bu, dışsal olana karşı olduğu kadar içsel olana karşı da

özgürdür. Fakat bizi burada yalnızca içsel etkiler ilgilendiriyor: öncelikle içgüdüsel yaşamın ta kendisi olan alt-benlik ve sonrasında daha yüksek üst-benlik durumları ve kendiliğin ideal oluşumları. Nasıl ki yaratıcı irade, içgüdünün (basmakalıp bir anlamda eylemin) bilinçli ifadesini temsil ediyorsa, heyecan da bilinçli içgüdü farkındalığını temsil eder. Yani heyecan tonu, iradenin "ne" olduğuyla ilgili bir indekstir. Fakat her iki durumda da bu fenomene sahici psikolojik anlamını katan şey bilinçtir.

Öte yandan, benlik-ideali oluşumu üzerindeki bilinç gücünün etkisi, etik alanın içinde ikili bir etkiye sahiptir: Biri aktif diğeri pasif etki, saf ruhsal alan içinde, iradi eyleme ve heyecanı algılayışa tekabül eder. Aktif olan, benlik idealinin yaratıcı ifadesi içinde kendisini ortaya koyar. Pasif olansa yapıp etmenin kati etik, estetik ve mantık normlarının oluşumu içindedir ki bu normların muvafakati olmadan hiçbir eylem mümkün olmaz. Hatta daha da fazlası, bu normlar, halihazırda zaten bilinç tarafından değiştirilmiş saf içgüdüsel dürtülerin içerikleri üzerinde değişiklik yapmayı sürdürür; içeriğin ötesine geçip forma ulaşır, bunu da bir bakıma belirli bir bireyin içgüdü dürtüsü içeriğinin farkına varabileceği ve onu somutlaştırabileceği olası bir form buyurarak yapar. Kısacası, duygusal yaşamın algısal alanı içinde benlik, (bilinçli hale getirmek suretiyle irade alanına taşınmış) içgüdüleri belirli ilgiler ya da arzularla değiştirir. Bu ilgi ve arzuların başarıya ulaşması ya da tekrar çalışılması, ruhani formlara, ya da dilerseniz, bireyin benlik-ideali oluşumundan yaratılan psikolojik kategorilere bağlıdır. Bu, yapısal irade psikolojisinin bir şemasıdır, bu-

nun merkezine eski hakları ve şimdilerde kazanılmış imtiyazlarıyla bilinçli benliği tekrar yerleştiriyoruz.

Bu yapısal psikolojiden, ruhsalın felsefesi olarak tanımladığım, daha geniş bir kavrayışa sadece bir adım vardır. Çünkü ruhsal psikoloji yalnızca "İrade ve Güç" hususundaki psikolojik problemi içermez, aynı zamanda "Hakikat ve Gerçeklik" hususundaki epistemolojik problemi, "Yaratım ve Suçluluk" hususundaki etik problemi ve "Mutluluk ve Kurtuluş" hususundaki dini problemi de barındırır. Ve ben inanıyorum ki bunlardan birini diğerleri olmadan ele almak ya da anlamak olanaksızdır. Bu yüzden, devinim içinde ortaya çıkmış, bilinçli benlik tarafından (ki bu zengin bir gözlem ve deneyimden soyutlanmıştır) etik istemenin kalıbını almış içgüdüsel dürtünün mekanizmasını algıladığımızda, amansız ve şimdiye kadar anlaşılmayan bir tepki, psikanalizin suçluluk duygusu olarak tanımladığı tepki ortaya çıkar. Bu suçluluk duygusu, psikanalizin tüm çabalarına rağmen, hem çözülmeyen bir bilmece olarak kalır, hem de benim düşünceme göre psikanaliz de dahil olmak üzere tüm psikolojiyi yanlış bir yola götürür. Çünkü görünüşe göre ruhsal mekanizmanın fonksiyonuna kaçınılmaz biçimde giren bu suçluluk duygusu, güdülerimizi rasyonelleştirmeye, heyecanlarımızı yorumlamaya, hakikati yanıltmaya ve irademizi meşrulaştırmadan şüphe duymaya yol açar. Buna karşın, tüm psikoloji, iradenin psikolojik haklarını yeniler yenilemez, bir bilinç psikolojisinin zorunluluğu haline dönüşür. "Bilinçdışı psikolojisi" ise bilinçli sorumluluk ve onu takip eden zorunluluktan kurtulmak için insanlığın iradeyi inkar etme girişimlerinden biri

olarak kendisini bize sunar. Kaçınılmaz suçluluk duygusu, bu girişimin başarısızlığını gözler önüne serer çünkü inkar edilen sorumluluğun "nevrotik" bir geri dönüşüdür. Bilinçli iradeye psikolojik haklarını böylece teslim etmek, bizi psikanalitik bilgiden geriye götürecek bir adım değil; aksine, psikanalitik dünya görüşünün psikolojik bakımdan anlaşılması için ileriye ve öteye giden zaruri bir adımdır.

Freud'un "Benlik ve Alt-benlik" sunumu, zihinsel yaşamımızın gelişimsel bir seviyesini takdim eder. Bu seviye, önceden zaten var olabilir ve çocuğun gelişiminde belirli bir ölçüde yeniden tezahür edebilir: İşte tam bu aşamada benlik ilk defa "alt-benlik"ten baş verir ve hatta ona karşı çıkar, dışsal ebeveyn otoriteleri tarafından temsil edilen ahlaki üst-benlik faktörlerine saldırır. Fakat benliğin, alt-benliğin rahminden bu doğumundan başlayan ve erişilmiş benlik bilincinin kendilik bilinci gururuna varan yol uzun ve bir hayli karışık bir yoldur. Freud bunu tam manasıyla incelememiş hatta görmemiştir çünkü o, modern bireyi hâlâ eski zamanlardaki halinden yola çıkarak anlamakta ısrarcıydı. Oysa baba hakimiyetinin örgütlendiği çağdan bu yana -bu durum hâlâ resmi olarak mevcut olsa da- bireyin bilinçli benliği, mağrur bir tirana dönüşmüştür, tıpkı Napolyon gibi general ya da başvekil olmak ona yetmez, kralların arasında imparator unvanıyla anılmak ister, hatta tüm evrenin hakimiyetini ister. Benliğin kaçınılmaz trajedisi ve ayrıca bundan kaynaklanan suçluluk burada yatmaktadır. Yapısal bir psikolojinin şemasında belirttiğimiz üzere tamamen psikolojik terimlerle konuşursak, benlik gittikçe bilinçli bir yorumcuya ve dürtüsel kendi-

liği icra eden kişiye dönüşmüştür ve daima böyle kaldığı ve böyle olabildiği sürece ideal benliğin etik normları içinde buna bir mani yoktur. Bilinçli benliğin gelişiminden önce doğayla bir olduğu gibi, insan kendisiyle de birdi. Bizim çatışma olarak tanımladığımız içsel trajedi ve kendisine tabi olan suçluluk, saf yorumlayıcı "istiyorum"a (zaten yapmalıyım), zorunluluğu yadsıyan "öyle değildir"in eklenmesiyle belirir.

Bu, bilinç değişimi ve irade gücüne eşlik eder. İlkin sadece iradenin bir ifadesi ve aracı olan bilinç, kısa süre içinde bağımsız bir güce dönüşür. Bu güç yalnızca makul kılma yoluyla iradeyi destekleyip güçlendirmez, aynı zamanda onu inkara iter. Diğer bir yandan, o zamana dek sadece icracı olan irade, şimdi bir inkar formu içerisinde –yani negatif bakımdan- yaratıcıya dönüşür. Sonraki aşama, bu inkarı meşrulaştırmaya ve devam ettirmeye yaramakla birlikte, olması gereken pozitif yaratıcılığa yönlendirir. Bir başka deyişle benlik, kendi ideal oluşumu açısından bunu arzular. Psikolojik anlamda bu, benliğin alt-benliği istediği anlamına gelir. Yine de bence bu benlik-ideal oluşumu alt-benlik üzerinde dönüştürücü olarak işe yaramıyor yalnızca; aynı zamanda iradenin halihazırda etkilediği bir alt-benlik eserinin kendisinde de etkili oluyor.

Bu fikirler belki de kelime oyunu gibi görünebilir. Bildiğimiz üzere en felsefi tartışmalara ve psikolojik kaidelere karşı kolaylıkla yöneltilen bir suçlama bu. Psikolojik araştırmanın ve felsefi sunumun tek malzemesi olan dil, bitmek tükenmek bilmeyen felsefi derinliği sayesinde haklı olarak ünlenmiştir. Bence

sözlü ifadenin kendisi zaten psikolojik bir kaidedir, hatta bir yorumdur. Freud'un "ben ve o" zıtlığının vesile olacağı bir "gramer felsefesine" başvurmak yerine, az önce ifade ettiğimiz düşünceleri, psikolojik terminolojide, mitsel dini simgeciliğin esnek tasvir sözleriyle örnekleyeceğiz. Tüm mitsel dinsel geleneklerin çekirdeği gurur ve kahramanın trajik düşüşünden oluşur; kahraman, kendi küstahlığı ve bundan türeyen hatası yüzünden acı çeker. Bu, şimdiye dek insana dair -isteyen birey ve kendilik bilinci olan birey açısından- çeşitli gelişim seviyelerinde tekrarlanan insanlık mitosudur. Kahramanlık mitosu insanı daha istekli gösterirken, dinsel mitos onu daha etik bir birey olarak sunar. İncil'deki ilk günah mitosu, bilincin önlenemez gelişimine dair insanlık trajedisini en soylu biçimde sunar. Her şeyi bilme hususunda Tanrı gibi gelişen insan, bilinç vasıtasıyla doğadan ayrı düşer, bilinçdışıyla, doğayla olan saf birliğini kaybeden bir talihsize dönüşür. Burada, bilinçdışını, doğayla bir olmayı, bütünle özdeşleşmeyi, iyiyi, ve kader kavramıyla bilinci, insanlık tarihinde kesinlikle ilk kez olmasa da sunumumuzda ilk kez görürüz. Psikanaliz, herkesin bildiği gibi, bunun tam tersini sadece terapisinin içinde öğütlerken, aynı zamanda kuramsal bakımdan, bilincin yükünü boşaltmak için bilinçdışını göklere çıkarmak zorundadır.

Bu noktada düşüş mitosunun daha geniş anlamına değinmeden önce, klasik Yunan mitolojisinde tasvir edilen kahraman mitosundan farkını açıklamak istiyorum. Burada insan ya da kahraman, yaratıcı, aktör olarak ortaya çıkar. Tanrıya olan benzerliği, kendini eylemleriyle ifade eder. Örneğin Prometheus, Tanrı

gibi insanları yaratmaya yeltenir. Buna karşılık, İncil mitosu, bu Tanrıya benzerliği yaratıcı seviyede değil, bilinç seviyesinde ele alır; yani bilmekten, kendilik bilincinden bahseder. Bu iki mitos –din ve kahramanlık mitosları- arasındaki tezat, yalnızca ırklar, zamanlar ve gelişimsel seviyeler arasındaki bir zıtlık anlamına gelmez, aynı zamanda iki dünya görüşü, ya da daha iyi ifade edersek, iki büyük ilke arasındaki bir zıtlık anlamına gelir ki biz burada bu iki büyük ilkeyi deneyim ve bilgi olarak ya da yaşamak ve bilmek olarak anlamanın peşindeyiz. Oedipus'un hikayesinde gördüğümüz üzere, kahraman mitosu, deneyimi (yaşamı), eylemi, bilincin yalnızca sınırlayabildiği iradeyi temsil eder, fakat kahraman keder duyar ve duymalıdır çünkü eylemde bulunabilmesi için önceden bilmemesi ve bilmek istememesi gerekir. Dinsel mitos "bilme" durumunu, Tanrının bilgisini, yani kendilik bilincini temsil eder. Burada insan yine acı duyar, bunun sebebi de kendilik bilgisinin saf eylemi engellemesidir, sekteye uğratmasıdır, böylece eylemden ne tatmin ne de bir özgürleşme gelir. Eylemini daha fazla tamamlayamaz çünkü çok fazla bildiğini düşünür. Dolayısıyla insan mutluluğun kaynağı olarak saf bilinçdışının özlemini çeker ve ona çok pahalıya mal olan bilgiyi lanetler. Kahraman mitosunun ahlakı, eğer iradenin gururunu anlayabilseydik düşüşü engelleyebilirdik, der ama bu doğru değildir, ama her halükarda bilgiyi kurtuluşun kaynağı olarak görür, güçlü faal iradeyi ise kader olarak.

Burada tekrar gördüğümüz üzere neyin iyi neyin kötü olduğuna dair bir kriter yoktur, neyin yanlış neyin doğru olduğuna dair kesin bir kriter olmadığı gi-

bi, çünkü bu bir vakitte bir şeyken, başka bir vakitte başka bir şeydir. Mitosları bu şekilde kavrayarak sunulan psikolojik problem, bana göre tüm psikolojinin temel problemidir. Onu şöyle ifade etmek istiyorum: Neden daima bir tarafı kötü ya da yanlış, diğer tarafı ise iyi ve doğru olarak nitelendirmek zorundayız? Bu birincil psikolojik problem, böyle yapıyoruz çünkü ailelerimizden böyle öğrendik, onlar da kendi ailelerinden öyle öğrendiler, onların aileleri de diğerlerinden diyerek Havva ve Adem'e kadar gidecek bir söylemle cevaplanamaz. Bu, İncil'in ve aynı zamanda Freud'un ilksel sürü hipotezinde verdiği açıklamadır. Bizim bireysel ahlaklarımız psikolojik bakımdan açıklanabilir, tarihsel olarak değil. Bu, yüzyıllar boyunca birbiri üzerine yığılmış ahlakların kümülatif bir fenomeni değildir, zaten bireyin içinde buna tekabül eden bir şey olmasa yüzyıllar boyunca aktarılması bile mümkün olmazdı ki büyük zekaların hepsi bunu fark etmiş, Kant da övgüye değer şekilde izah etmiştir. Her durumda, cevabı sadece bireyin kendisinde bulmayı umabiliriz, ırkta ya da ırkın tarihinde değil. Bu temel problem, tüm mitolojilerde ve kötünün, günahın ve suçun dünyaya nasıl geldiğini açıklamaya girişen dinlerde de ortaya çıkar. Psikolojik terimlerle ifade edersek, neden bu fikirlere bir form vermeliyiz? Mitoloji de din de nihayetinde bilinçli iradenin (doğal varlığa nispetle insan iradesinin) bizim psikolojik bakımdan suçluluk duygusu olarak tanımladığımız kötünün başlıca kaynağı olduğunu söyleyerek soruya yanıt verir. Doğuya özgü dini sistemlerde bu, kötü olarak tanımlanırken, Yahudilikte günah, Hıristiyanlıkta ise suçluluk olarak ifade edilir. Bu dönüşüm, az önce özetlenen ve birincil dışavurumunu bir inkar,

bir yadsıma olarak kabul ettiğimiz bilinçli istemenin gelişimiyle ilişkilidir. Doğu öğretilerine geri dönen Schopenhauer'in de düşündüğü gibi irade negatif kökü yüzünden daima kötüdür. İncil yorumunun da öğrettiği üzere günah düşüncesi, iradenin bilinçli olarak dikbaşlı halde meşru kılındığı yahut bilmede gururun başlangıcını bulduğumuz sonraki gelişimsel seviye ile ilişkilidir. Sonuç olarak, bizi hâlâ Yahudiliğin günah fikri kadar baskı altında tutan Hıristiyanlığın suçluluk fikri, insanın pozitif yaratıcı irade eğilimlerine tepkidir; sadece Tanrı gibi her şeyi bilme değil, yaratıcı Tanrının kendi olma cüretine karşı bir reaksiyondur.

Burada Freud'un "baba kompleksi"ni düşünme ve bu yaratıcı iradeyi Oedipus kompleksinden türetme girişimi gerçekleşebilir. Fakat bu, yaratma fiilini açıklamadan bırakmak olurdu ki Freud'un da görüp kabul ettiği üzere bu durum psikanalitik anlayışın bir eksikliğidir. Freud'a göre, bizim "irade" diye adlandırdığımız şey bir bakıma babayla özdeşleşme içinde, babanın yerinde olma isteği içerisinde oluşur. Ancak bana göre bu kavramın kendisi, babayla özdeşleşmeye ya da Tanrıya atfedilen kendine has iradenin inkarından başka bir şey değildir. Adler'e göre irade, kabaca ortaya koyduğu üzere, babayla özdeşleşme değil, daha ziyade babaya karşı çıkarak, ondan farklı olmayı istemektir ki bu doğru bile olsa yine de sadece bir yorumlama metodudur. Esasında irade ne o ne de diğeridir. O, hem pozitif hem de negatiftir, *Sanatçı*'da da özellikle ifade ettiğim gibi, irade ve karşıt irade aynı bireyde, aynı anda bir arada bulunur. Gelişimin belli bir aşamasına dek babaya yansıtılan irade, onda

somutlaşır çünkü baba güçlü bir iradeyi temsil eder, çünkü o aslında iradenin ya da ona karşı çıkmanın simgesidir. Gerçek problem, özdeşleşmenin ve biyolojik olanın ötesinde, insanın kendisinde yatar. Suçluluk duygusu, birincil olarak, kişi- yapmaması gerektiği halde- kendisini babasının yerine koymak istediği için değil, gelişim içerisinde -istemediği halde- baba, yaratıcı olması gerektiği için oluşur. Esas psikolojik problem de şu zıtlıktan kaynaklanır: Bir yanda "yapmamalıyım", diğer yanda "istemiyorum"

Baba, iradenin prototipi değil, onun simgesel temsilidir. Aynı şekilde, Freud'un ileri sürdüğü gibi Tanrı da kutsanmış bir baba değil, insan suretinde yaratılmış idealdir; kısacası, bilinçli isteyen benliğin bir yansımasıdır. Bu dinsel doğrulama çok daha mühim bir hal alır çünkü iradenin ancak zayıf bir temsili olan gerçek baba, böylece göz ardı edilir ve benlik yansımasının asaletini ihlal etmez. Bu nedenle baba, bilinçli iradenin ilk mütevazı kişileştirilmesidir; nitekim bu irade, vakti geldiğinde bu gerçek temsille tatmin olmaz, ve bir sonraki büyük gelişimsel basamağı mutlak kadir ve her şeyi bilen Tanrıyla simgeler. Dinsel mitoslarda yaratıcı irade, Tanrının kişileştirilmiş hali olarak ortaya çıkar ve insan kendisinin Tanrı gibi olduğunu varsayınca, zaten suçlu hisseder; yani bu iradeyi kendine atfeder. Kahramanlık mitoslarında ise insan bizzat yaratıcı olarak ve çektiği acı yüzünden suçlu olarak sahneye çıkar. Düşme de Tanrıya yani kendi iradesine atfedilir. Bunların ikisi de ancak hiçlik ve tanrısallık arasında salınan insanın tepkilerinin uç tezahürleridir; iradesi gücünün bilgisine uyanır, bilinci ise bu güç karşısında onu titretir. Kahramanlık

mitosu, eylemlerini yücelterek bu yaratıcı iradeyi meşrulaştırmak için çabalarken, din insana kozmik güçlere bağlı bir yaratık olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla yaratıcı irade kendiliğinden suçluluk tepkisi verir, ne de olsa bir manyağın kibrini yüz kızartıcı bir depresyon takip eder. Kısacası irade ve suçluluk, tek ve aynı fenomenin bütünleyici iki tarafıdır. Hindu öğretilerine dayanan bu fenomeni çağdaşlarının içinde derinlemesine anlayan ve kavrayan Schopenhauer oldu. Bu yüzden, bir irade felsefesi iki şekilde olmalıdır: Suçluluk tarafını vurguluyorsa derinlemesine kötümser; Nietzsche gibi yaratıcı gücü olumluyorsa ziyadesiyle iyimser.

Psikanalizde bu iki tarafı da bulmak mümkündür ama uyum içinde birleşmiş şekilde değil, daha ziyade, çözülmemiş çelişkilerden biri olarak, yan yana dururlar. Terapi olarak analiz iyimserdir, bir bakıma insanlardaki iyiye ve bir tür kurtuluş imkanına, kapasitesine inanır. Kuramda ise kötümserdir; insanın iradesi ve yaratıcı gücü yoktur, alt-benlik ve bastırılmış üst-benlik otoriteleri tarafından yönetilir ve hâlâ suçludur, özgür değildir. Burada önümüzde bariz bir çelişki belirir zira bunun nasıl mümkün olabildiğini merak ederiz ve çok temel bir psikolojik problemin nasıl psikanaliz eleştirisinin ötesine geçebildiğinin farkına varırız. Gece nasıl gündüzün göstergesiyse suçluluk ve günah kavramları da özgür iradenin göstergesidir. Bilinçli iradenin içsel özgürlüğüne dair birçok kanıttan hiçbiri bulunmasaydı bile insanın suça dair bilinci tek başına irade özgürlüğünü psikolojik bakımdan şüphe götürmez biçimde kanıtlamak için yeterli olurdu. İnsanın suçluymuş gibi tepki verdiğini

söylüyoruz fakat tepki veriyorsa bunun sebebi psikolojik bakımdan suçlu olmasıdır, kendisini sorumlu hissetmesidir, sonuç olarak dünya üzerindeki hiçbir psikanaliz, arkaik olsa da bazı komplekslere göndermede bulunarak bu suçluluk duygusunu yatıştıramaz. Bu yüzden, hiçbir şekilde kaçamadığı bu suçluluk duygusunu en azından yapısal şekilde meşrulaştırmak için bireyin sadece irade göstermesine değil, irade gösterirken fiili olarak yönlendirilmesine de imkan verilmelidir. Bunu rasyonelleştirmelerle, din, pedagoji ya da terapi yoluyla değil, kendi yaratıcı eylemiyle, faaliyetleri sayesinde gerçekleştirmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bu noktada suçluluk duygusunun nereden kaynaklandığını ve ne ifade ettiğini söyleyebiliriz. Daha önce iradeyle bilinci karşılaştırdık ve gördük ki deneyimleme veya bilgi tarafının vurgulanması ve birinin anlık olarak diğerine ağır basmasına dayanarak bunlar sırayla "kötü" ya da "yanlış" olarak yorumlanıyor. İrade fenomenlerinin bilinçli algısında bilgi tarafı ön plana çıkarılır; istemenin dolaysız içeriğinde ise deneyim tarafı vurgulanır. Ancak bireyi çocukluk deneyiminde kısıtlayan "kötü" ahlaki değerlendirmesi, isteme içeriğinden iradenin kendisine aktarıldığında, kendi irademizi inkar etmemiz sebebiyle, bireyin içindeki etik çatışma dışsal irade çatışmasından kaynaklanır, bu da nihayetinde suçluluk duygusuna neden olur. Buna karşın, suçluluk irade tarafında da belirlenir, bu ikili kaynak onu güçlü, yenilmez bir kuvvet yapar. Çünkü bireyin kendisi için etik doğru ve yanlış normlarını (ahlaki olan iyi ve kötü değil) kuran bu bilinç egemenliğine karşıt irade, bilinci mahkûm

ederek tepki verir; onu bastırma olarak algılar ve bizim suçluluk duygusu dediğimiz durum da budur. Bu açıdan suçluluk duygusu, bilincin basit bir sonucudur ya da daha doğru bir ifadeyle bilinçli şekilde isteyen biri olarak bireyin kendilik bilincidir. İlk günahın da ifade ettiği üzere bilmek günahtır, bilmek suç üretir. Etik normları aracılığıyla iradeyi baskılayan bilinç, irade tarafından, tıpkı bireyin kendi iradesinin bilinç tarafından görüldüğü kadar kötü algılanır ve bilinç ve iradenin birbirini ketlemesi bizde suçluluk duygusu olarak tezahür eder. Bu yüzden, suçluluk duygusu, yükselmiş kendilik bilincinin fiili bir sonucudur. Burada kendimizi bir taraftaki farklı bilinç baskılamasının olasılıklarıyla ve formlarıyla, ve diğer taraftaki irade baskılamasıyla meşgul edemeyiz. Ancak bu durum, nevrotik tepkiler denen farklı formları ve dereceleri anlaşılır kılar. Yine burada, nevrotik tipin bir hastalık formu değil de çağımızın en bireyselci varlığı olduğunu ayırt etmek önemlidir: Kötülük, günah, suçluluk gibi kavramların fark edilmesi o varlık için nihayetinde kendini bilmenin ızdıraplı şekline dönüşür.

Bir nöroloğun danışma odasının veya bir analistin tedavi odasının dışında da karşılaştığımız çağımızın nevrotik tipi, zihinsel yaşamlarımızda irade var olduğu sürece var olmuş negatif insan tipi gelişiminin yalnızca daha ileri halidir ve bu çatışmanın bir tarafını aşırı biçimiyle dışa vurur. İrade yaratıcı insan eyleminde olduğu kadar güçlü bir şekilde insanda da tezahür eder fakat nevrotik hastada bu irade kendisini özgün negatif karakteri içinde karşıt irade olarak ifade eder. Ayrıca irade bilinçli bilme vasıtasıyla suç-

luluk bilinci olarak algılanır. Bu yüzden, nevrotik denen insanlar toplumun devasını arayacağı hasta insan sınıfını temsil etmezler, onlar daha ziyade modern insan tipinin aşırı gelişmiş örneklerini temsil ederler. Onların tedavisi hem bireysel hem de toplumsal bakımdan sadece tek bir biçimde mümkündür -bu biçimin bireysel bir terapi formunda, genel bir eğitim reformu ya da nihayetinde az önce bahsedilen gidişatın bilgisiyle temeli oluşmuş bir dünya görüşü şeklinde olup olmaması önemli değildir. Her halükarda, hem bireysel hem toplumsal terapi için bir dünya görüşü zaruridir. Bu varsayıma karşı ne kadar çok muhalefet edersek, eğitim reformları veya terapi sonuçları için o kadar az dayanıklı bir temel buluruz. Ayrıca, kişiyi kendi olduğundan başka birine dönüştürmek yerine suçlu ya da aşağılık hissettirmeksizin olduğu kişi olmasına imkan verdiğimizde bu sonuçlara ne kadar kolay ulaştığımıza da şaşırırız. Hepimizin de bir dereceye kadar olduğu gibi nevrotik tip, kendini kabullenemediği, kendisine tahammül edemediği ve başka biri olmak istediği için acı çeker. Dolayısıyla terapi düzeltmemeli, tespit etmelidir; nevrotik kişiyi acı çeken ve suçlu negatif insandan, irade ve eylemin pozitif kişisine dönüştürmelidir, tıpkı ilk başta olduğu gibi -her ne kadar şu anda yükselen bilinç ile birlikte ruhsal yaşamı çok daha fazla karmaşık ve acı dolu bir hale gelmiş olsa bile.

Bu yüzden bizler, yaşam içinde bastırılan ya da engellenen bilinç sayesinde, fazlaca kendilik bilinci sayesinde insanız. Bu tip, Shakespeare tarafından Hamlet karakteriyle mükemmel biçimde psikolojik bakımdan tasvir edilmiştir ama birçok ürün vermesi

sayesinde ancak bizim çağımızda eksiksiz anlaşılmıştır. Yine de Shakespeare'in bizzat Hamlet figürünün yaratılışında gösterdiği gibi, bilginin yaratıcı bir tarafı olduğunu unutmamamız gerekir. Çünkü Shakespeare hiç şüphesiz çatışmasını sadece bir baskılama olarak kavramak yerine onu yaratıcı bir biçimde kullanarak Hamlet karakterini ortaya çıkardı ve aslında kahramanından ayrıldığı nokta da buydu. Bu yüzden bilmek, yaratıcı biçimde çalıştığında yaşam için bir ikame, bizzat bir deneyimleme formu olabilir. Dolayısıyla iradenin içsel bir zaferine dönüşür, dışsal bir zafere değil. Fakat bu, bireye her seferinde bir şekilde pahalıya mal olan bir zaferdir. İradenin bilinçli gücünü temsil eden aktif kahraman eyleme geçebilir çünkü o yalnızca iradesini tanır, onun kökenini ya da saiklerini değil. Bunda da hüsrana uğrar çünkü eyleminin sonuçlarını öngöremez. Acı çeken pasif insan ise eylemde bulunamaz çünkü kendilik bilinci, ediminin karşısında kendisini suçluluk duygusu olarak ortaya koyan iradesini sınırlar. Benim "sanatçı" olarak tanımladığım ruhani yaratıcı tip, bu iki uç olasılığın arasında sürekli çatışma içinde yaşar. Sanatçı bunu kendi ve diğerleri için çözümler çünkü iradesini kabul etmesini yaratıcı bir şekilde bilgiye aktarır yani iradesini ruhani bakımdan ifade eder ve kaçınılmaz suçluluk duygusunu etik ideal oluşuma dönüştürür. Bu oluşum onu kendilik bilinci açısından görebileceği en yüksek performans hususunda teşvik eder ve yeterlilik kazandırır.

IV
HAKİKAT VE GERÇEKLİK

"Nur der Irrtum ist das Leben, Und das Wissen ist der Tod."

"Yalnızca hatanın içinde yaşam vardır; Bilmek ölümdür."

—Schiller

Daha önceki bölümlerde, bilmek ve yaşamak arasındaki zıtlık üzerinde durduk; bir irade aracı ve enstrümanı olan ama modern bireyin ıstıraplı kendilik bilincine dönüşen bilinç gelişimini gördük. Kendilik bilinci olarak anlaşılan bilmek, kişiyi nihayetinde daimi farkındalığına yönlendirir. Her daim dolaysız deneyim içinde mevcut olduğu için, tamamen engellenmezse kendisini ağır bir biçimde rahatsız eder. Bilincin bu gelişiminin yaşamdaki nevrotik kendilik kısıtlamasına dönüşümü, başta basit bir irade problemi olan nevrozun aşamalı biçimde bilinç problemine dönüşmesine tekabül eder. İlkin irade kötü olsa da ve onu inkar etmek acı veren şeylere yol açsa da şimdi kendimiz ve problemlerimiz hakkındaki- diğer bir

deyimle bu inkar sürecinin iç yüzü hakkındaki- bilinçli bilgi, kötüyü, günahı veya suçluluk duygusunu oluşturur.

Gerçi mevcut bilinç problemi, ıstıraplı kendilik bilincine bu şekilde dönüşmeye karşı duran başka bir veçheye sahiptir ve bu, bir haz kaynağı olarak bilinçtir. Esasında iradenin bir aracı olan ve o iradenin tamama ermesi veya meşrulaştırılması için bir enstrüman görevi gören bilinç, bir haz kaynağıdır. Psikolojik anlamda, haz ve acı, aslında yalnızca irade fenomenlerinin bilinçli zıt iki yönüdür. Yaşamda tezahür eden iradenin edinimi ve bir olay dahilinde bu edinimin bilinci, bizim mutluluk adını verdiğimiz haz hissinin mekanizmasıdır. Öncelikle iradi eylemin tamamlanmasında, ama aynı zamanda iradenin bu eylemine bir kez daha evet diyen bilincin yansıtıcı aynasında çifte hazdır. Ancak bilinç, karşıt iradenin hizmetine verildiğinde ve kendisini inkar ya da bastırma eğilimi olarak ortaya koyduğunda, acı verici duyguların birikimi deneyimini ve tatsızlığını ve buna eşlik eden bilinci hissederiz, yine bir bilinç fenomeninin yansımasını temsil eden hazzın karşıtı yani acı hissi ortaya çıkar. İki reaksiyon da eylemin içinde ortaya çıkan irade tezahürüne nispetle bilincin mevcut tavrıyla ilişkilidir. Düşünülenin aksine bilgi daha çok deneyim ve duyguyu izleyen tarihsel bir süreçtir. Bilgi, bilinci deneyimden ayırır. Hatta daha ziyade bilginin kendisi bu ayrımın bir sonucudur ve acıyı unutmak ve inkar etmek için, zevk veren şeyi hatırlama adına muhafaza etme eğilimi taşır.

Bunu neden asla başaramadığı, sadece nevrozun problemi değil, aynı zamanda bütün acı çeken insan-

ların da problemidir. Başka bir deyimle, bilinç nasıl oluyor da irade gerçekleştirimi hizmetinde olan bir haz organından, irade inkarı nedeniyle bir acı organına dönüşüyor? Bunun nedeni, bana göre, en başından beri bilincin –tıpkı iradenin köken bakımından negatif, yadsıyıcı oluşu gibi- negatif bir karaktere sahip olmasıdır. Buna karşın, iradenin başka bir irade gerçekliğinin içinde, karşıt irade olarak ortaya çıkması gibi, bilincin negatif yönü de gerçeklik ile bağıdır. Duyu organları vasıtasıyla bilinç esasında gerçekliğin, gerçek dünyanın arabulucusudur ve bu haliyle gerçeklik gibi acıya neden olma kapasitesine de sahiptir. Dolayısıyla (örneğin ahlaki konularda) gerçekliğin yaptığı gibi, iradeye karşı çıkar çünkü aslen ve daha ötesinde sadece iradenin değil, gerçekliğin de psişik temsilidir. Diğer bir deyimle bilinç, bugüne dek acıyla algıladığımız yoğunlaştırılmış gerçekliktir; tabii irade onu kendi hizmetine sokmaya, dışsal gerçeklik ile uzlaştırmaya çalışmak suretiyle üstesinden gelmeye muktedir değilse. Böylece, bilincin ister içsel ister dışsal gerçekliği olsun, yenilmez bir direnme şekli olarak irademize karşı çıkan her şey gerçektir.

Bu gerçeklik kısmından, bilincin içsel hakikatinin olduğu tarafa gelmek için, irade psikolojisini inşa etmek konusunda bir adım daha ileriye gitmeli ve duygusal yaşamın çetin alanına yaklaşmalıyız. Çünkü tüm bu irade ve bilinç fenomenlerinin haz ya da acı olarak ya da ruhani bir biçimde mutluluk ve üzüntü olarak algılandığı bölge, tüm bu faaliyetlerin bir araya gelip birbirine karıştığı, irade ve bilincin eşit derecede yakın olduğu duygusal alandır. Bu nedenle, duygusal yaşam en kuvvetli içsel gücü temsil eder; o,

daima kontrol altında olan ve bir şekilde tatmin edilen cinsel dürtüden bile daha kuvvetlidir. Kontrol altına alınamayan ve tatmin edilemeyen duygusal yaşam değildir, evet, onun özü, kontrol veya tatmin edilme yetersizliğinden ileri gelir.

Öncelikle, duygusal yaşamın irade alanıyla ilişkisini düşünürsek, onun iki katmanlı olduğunu görürüz. Daha dar bir manada, bizim duygu diye tanımladığımız her şey –sevgi, minnet, özlem, şefkat- nihayetinde iradeyi zayıflatır ve parçalar. Burada bizim irademizi duygu vasıtasıyla başka bir iradeye tabi kılmıyoruz; daha ziyade bizim kendi zayıflamış irademiz, özsaygımız karşısında duygunun ta kendisi, bir tür kendini maruz bırakmadır. Kendilik iradesinin bu zayıflığına karşı kendimizi savunmak istediğimizde utanç duyarız, utancın tasdikini sevgi, inkarını nefret ya da iradenin bir nevi katılaştırılması olarak algılarız. Şimdi iradenin duygusal yaşam ile ilişkisinin ikinci yönünü yani tesirleri ele alalım. Benim tesir diye adlandırdığım şey, duygu pasif durumda olsa da onu bir nevi savuşturmak, psişik eylem olarak irade alanına geri dönmesi için, rehberlik etmeye teşebbüs etmek anlamına geliyor. Küçümseme, öfke, nefret: Bunlar negatif iradenin abartılması ve olumlanması halidir. Bu negatif irade, duyguyu iradenin alanına sokarak içkin duygunun yumuşamasına karşı kendini savunur. Diğer yandan, irade vasıtasıyla duygunun olumlanması ya da daha doğrusu iradenin duygunun içinde salınması, onu sadece başkasına tabi kılmaz; aynı zamanda bizim teslim olma olarak tanımladığımız, iradeyi mutlu kılan bir salıverilmeye yönlendirir.

Duygusal alanın bilinçle ilişkisine dönmek için, sıklıkla üzerinde durulan fakat asla anlaşılmayan, duygusal yaşamın cinsel yaşama etkisiyle ilgili tartışmayı daha sonraya ertelememiz gerekiyor. Tesir içerisinde tezahür eden irade katılaştırmasının olumlanması hususunda diyeceğimiz şey, tesir ifadesini doğrulamaya zorlamak için bilinci geçici halde alt ettiğidir. Bu, başarıyla sonuçlanmaz ve aslen inkar edilen duygu, daha sonra kendini pişmanlık reaksiyonu içinde gösterir ki bu da çoğu zaman iradenin tamamen parçalanmasına yol açar. Bir irade fenomeni olarak duygunun etkisinin bilinç alanı üzerinde bulunması, bunu bir tesir içinde büsbütün bir yadsımaya yükseltmeksizin, iradenin duygusal yumuşamayı yadsıması durumunda ortaya çıkar. Bu kısmi yadsıma, kendisini pozitif bir duygudan (sevgi) suçluluk duygusuna dönüştürerek ifade eden duygusal alanın üzerindeki etkiden elbette yoksun değildir. Böylece bu durum, suçluluk duygusunun başarısız bir yadsımanın sonucu olduğunu tekrar ispat eder. Bilinç üzerinde bulunan etki, geniş çaplı ve önemlidir, yalnızca tüm davranışlarımızı değil düşüncemizi de etkiler ve böylece bizi tekrar "Hakikat ve Gerçeklik" konusuna geri götürür.

Yadsımanın esas doğası, acı verici bir gerçekliğe, bireysel iradenin gücüne karşı çıkma girişiminde görülebilir. Fakat çok geçmeden yadsıma mekanizması, kendini duygusal alanda bir tesir gibi ve bilinç alanında bir bastırma gibi ifade edeceği iç kısma döner. Bu durum böylece ikinci aşamada bizim çarpıtma, makul kılma, doğrulama ve şüphe olarak bildiğimiz düşünme sürecine yol açar. Daha önce belirttiğim gi-

bi[1] bastırma, bilinçli düşünce içinde devam eden ve birey duygusal yadsımanın farkına vardığında, bu duygudan (ki yine de bu duygunun kökeni bilinçte değil, irade alanı içindedir) kurtulmak için ilgili hafıza içeriğini bastırdığında ortaya çıkan yadsımadır. Bu bastırma amacına ulaşamayabilir ya da yalnızca kısmen başarılı olabilir. Sonra bu duruma, düşünülen gerçekliği yani hakikati kuşkuya düşüren şüphe karışır; hakikat ise ne bilinçli olarak bastırılabilir ne duygusal olarak yadsınabilir. Bu yüzden şüphe aslında hakikati sarsmayı amaçlar; hakikat ve kesinlik karşısında entelektüel mücadeledir. Buna karşın bu mücadele, irade ve duygu alanından bilinç alanına taşınmış ve esas irade mücadelesinin kendisi gibi aynı kaçınılmazlık ve inatçılık ile yönetilen kadim savaştan başka bir şey değildir. Dolayısıyla, yegane entelektüel tezahürü şüphe olan karşıt iradeyi ikna edebilecek hiçbir argümanın olmaması gibi, şüpheye karşı da hiçbir argüman işe yaramaz çünkü hakikat onun kaçındığı şeydir.

Eğer şüphe bilinçli karşıt iradeyi temsil ediyorsa, hakikat de entelektüel bakımdan iradeyi temsil eder. Kabaca ifade edersek, "İrade gösterdiğim şey doğrudur yani hakikati ben yaratırım" ya da basmakalıp bir ifadeyle "İstediğim şeye inanırım" denebilir. Yine burada problem, içeriğe yani hakikatin ne olduğuna karar vermek değildir. Problem daha ziyade, hakikatin ne olduğunu bilmek ve bu problem çerçevesinin, hakikati getiren İsa'ya Pilatus'un kısa ve öz cevabında olduğu gibi, kendi içinde çözüm içerip içermediğidir.

---

[1] Bkz. "Verleugnung und Realitätsanpassung", *Genetische Psyehologie*, 1. Bölüm.

Ancak hakikat sadece öznel bir kavram, dolayısıyla da psikolojik bir problem değildir. O, aynı zamanda, karşıtı olan şüphe gibi, bir duygudur. İkisinin de gerçeklik ile, ona karşı çıkmak dışında, işi yoktur. İnandığım ve ileri sürdüğüm şey hakikattir, şüphe ise yadsıma ya da inkardır. Fakat duyu organlarımız vasıtasıyla bilince nüfuz eden gerçeklik, bizi yalnızca duygusal yaşam yoluyla etkileyebilir ve dolayısıyla bu hakikate ya da sahteliğe dönüşebilir; yani ya ruhsal gerçeklik ya da gerçek-dışılık olarak damgalanır. Kendisini duygusal yaşamla ortaya koyan bilinç ve irade etkileşimi içinde, bu alanların sürekli birbirine tesir ettiğini görürüz. Saf duyusal bilinç bile, tek kavrayıcı değildir, irade tarafından yönetilir ve sınırlanır. Görüp duyduğum şey, görmeyi ya da duymayı istediğimdir, onun ne olduğu değil. Öncelikle bilmek gerekir ki var olan her şey, görmek, duymak ya da algılamak istemediğim her şeyi yadsıma eğiliminin üstesinden gelmek suretiyle vardır. İradenin düşünen bilinç üzerindeki etkisi daha nettir, çünkü mantıksal ve nedensel düşünme, iradenin sadece acıyı ötelemesinin değil gerçekliği kontrol etmesinin pozitif ifadesidir. Yaratıcı bilinç ya da fantezinin üçüncü seviyesi, karşıt iradenin en pozitif ifadesidir; sadece "ne olduğunu algılamayı istemiyorum" demez, aynı zamanda "bunun başka türlü olmasını istiyorum ve ancak ve ancak bu, hakikattir" der.

Hakikat bu yüzden bilince eşlik eden bir fenomendir, entelektüel seviyede iradenin yaratıcı ya da yapısal tamlamasıdır, tıpkı haz algısını irade ifadesinin duygusal olumlaması olarak anlamamız gibi. Dolayısıyla, şüphenin entelektüel acı getirmesi gibi, hakikat

de entelektüel haz meydana getirir. Pozitif duygusal deneyim olarak hakikat, "İrade gösterdiğim şeyin doğru, haz verici olması iyi bir şey" anlamına gelir. Bu nedenle olumlaması entelektüel hazzı yaratan istemenin ta kendisidir. Psikolojik doğası içinde hakikati bilmiyoruz fakat onu psikolojinin ölçütü ve içeriğiyle ilişkili olarak her türlü psikolojinin dışındaymış gibi düzenliyoruz. Eğer böyle yapmasaydık, iradeyi haklı çıkarmanın bu nihai entelektüel yolundan, kuşkunun sonuna yol açacak olan bilgiye ulaşma dürtüsünden de mahrum kalırdık. Hakikat arayışımızın bir kez daha tamamıyla tadını çıkaramayız çünkü bu kendi irademizin ifadesidir ve bu arayış, kendi hakikatimizi, bireyselliğimizi yadsımak için bilgi ve kendilik bilgisi düzeyinde bile herkes için geçerli genel bir hakikat içeriğine ihtiyaç duyar. Ve burada, bana göre, insan ruhunun en çelişkili fenomeniyle karşılaşırız: Bilgide görecelik kuramımın en mühim sonucu olarak düşündüğüm kavrayış. Bu, genel psikoloji bilgimizin süregelen gelişim yasasıyla ilgilidir. Pedagogların düşündüğü gibi bu gelişim, halihazırda kazanılmış bilginin genişletilmesi, yani takip eden kişinin daha çok bilmesi ve daha iyi görmesi sonucunu vermez. Durum şudur ki kişi sadece daha fazla bilmez, aynı zamanda farklı bilir, çünkü kişinin kendisi farklıdır. Ve bu "farklı olma" durumu onu belirlediği için tüm bireyselliği değiştiren kendilik bilincinin süregelen gelişimi ile ilişkilidir. Bu kendimizi ve ruhsal süreçlerimizi farklı şekilde bilme durumu, kendimizi eski olandan, geçmişten ve en önemlisi kendi geçmişimizden kurtarmamızla birlikte bu açıdan sadece kendimiz hakkında yeni bir yorumdur. Yaratıcı bireyler ancak gelişmiş bilgiye sahip olarak yalnızca kendi-

lerinin içinde açığa çıkan kendilik bilincinin artan kendilik bilgisini temsil ederler. Onların hakikati ancak bu anlamda hakikat olarak vazife görebilir, istemenin pozitif olumlamasını kanıya dönüştüren hakikat-duygu içeriğinin herhangi bir psikoloji ötesi hususunda değil.

Doğruluk hissinin hakikat içeriğinden ayrılmasıyla tamamen pratik manada ve aynı zamanda psikolojik ve epistemolojik açıdan hakikat ve gerçeklik problemi su yüzüne çıkar. Fiili ruhsal gerçeklik açısından yegane "doğruluk", duygunun içinde bulunur, düşüncenin değil. Düşünce, doğruluğu en iyi ihtimalle yadsır ya da makul kılar ve duyguyu izleyip onunla uyum içinde olmadıkça illa eyleme geçmez. Bu, yine de, nadir bir durumdur çünkü irade, esas itibarıyla buna izin vermez ama eylem alanının egemenliğini kendine saklar. Bu durumda eylem, ya iradenin rehberliğindeki bilinçli düşüncenin temelinden ortaya çıkar ya da bir tesirin ifadesidir. Genelde şöyle olur: Hem düşünceden hem eylemden ileri gelen bizim ruhsal yaşamımız, özellikle başkasıyla ilişkilerimizde tezahür eden yadsıma biçimi altında negatif irade tarafından idare edilir. Kendimize has duygularımız veya bir başka deyişle hakikat hususunda yanılgıya kapılırız. Buradaki çelişki, bizim bilinçli bir şekilde kesinlikle hakikatmiş gibi ileri sürdüğümüz şeyin esasen ruhsal olmasından kaynaklanır. Kendimize ve diğerlerine itiraf etmemek için, bu entelektüel yadsımayı adeta duyguyla bağdaştırırız. Yine negatif biçimi içinde irade, geçmiş duyguyu bastırır ve onaylasa dahi onu inkar eder. Bu, durumun psikolojik tarafıdır. Pratik eyleme, davranışa ilişkin sonuçsa, bunun gerçekten tesir eylemiyle ilgisi olduğu zaman bile bir

rol üstlendiğimiz için kendimizle övünmemizdir. Hakikaten olduğumuz şeyi fiiliyatta oynarız fakat onu hakikat olarak algılamayız çünkü makul kılma olmaksızın kendimizi kabul edemeyiz. Böylece abartılı bir eylem ya da reaksiyon, biz onu ne kadar abartırsak o kadar hakiki olur. (İncinmiş rolü oynuyorum demek, incindim demektir.)

Hakikat ve gerçeklik arasındaki bu ilişkiyi anlamak, -yalanın ruhsal hakikat durumu, hak iddiası, dramatize edilişi olarak karşımıza çıktığından- yalnızca psikolojik bakımdan oldukça önemli değil, aynı zamanda pratik bakımdan buradan kaynaklanan eylemleri yargılamak için de önemlidir. Bu, bir insanı, haklı biçimde neden eylemleriyle yargıladığımızı açıklar. Ayrıca bunlar, tezahürlerine göre adalet ve eğitimi de kapsar. Çünkü nihayetinde dikkatli bir analizle tökezleyen ruhsal motivasyon, ruhsal olarak doğru olabilir fakat bu esasında psikolojik anlayışı irade-suçluluk problemi açısından daima kendi yorumunu barındıran eylemin kendisi değildir. Dolayısıyla, Freud'un sürçme dediği şey, psikolojik bakımdan, doğru davranıştan daha doğrudur. Bu davranış daima gerçekten yapmak istediğimiz şeyi yadsımaktan kaynaklanır ve rüya içinde olan kişinin eylem için yetersiz olması gibi genellikle onu etkisiz kılan falsolarla sonuca ulaşır. Burada yine, aynı kasıtlı gaf şeklindeki olağan fenomen odak altına girer. Bu durumda mekanizmanın içerisinde duygusal bakımdan doğru kasıt kendini açığa vurur.

Bunun sonucunda, insan davranışına dair hem yeni bir kavrayış hem de yeni bir idrak oluşur; bir başka deyişle, tedavi bakış açısından psikanaliz anlayışına

karşı bir yaşam görüşü oluşur. Ayrıca insanın eylem ve düşünce gerekçeleri içinde hakikati aramanın yıkıcı olduğunu da gösterir. Kimse hakikat ile yaşayamaz. İnsan yaşayabilmek için, hem sanat, din, felsefe, bilim ve sevgi gibi dışsal yanılsamalara, hem de dışsal olanı belirleyen içsel yanılsamalara ihtiyaç duyar. Kişi, gerçekliği hakikat, tezahürü öz kabul edebildikçe, daha mutlu, daha uyumlu olacaktır. Hakikatin peşine düşmeye başladığımız an, gerçekliği ve onun bizimle olan ilişkisini yıkarız. Öyle ki, anne ya da başka biri ya da bizim yerimize geçebilecek olanı sevilen kişide buluruz. Yine öyle ki, -analiz ile ortaya çıktığı gibi- nefret ettiğimiz kişiyi aslında severiz, ancak bu sevgiyi başka bir kişinin üzerine taşımak zorundayız, çünkü gurur dolu irademiz bu sevgiyi kendimize itiraf etmemize izin vermez. Kısacası, bu yer değiştirmeler gerçektir. Gerçeklik, psikolojik bakımdan doğru olmayan, yer değiştirmiş bir halde analizde açığa çıkar. Bu, hayat ilkesi olmasa da bilişsel bir olgudur ve bu olgunun yer değiştirmelere bir son vermekle hiç alakası yoktur. Çünkü hastanın, analistle ilgili fiili hislerini yadsıyıp yer değişimi sürecini ilerletmeye devam ettiği, başka kişiler ve durumlara aktardığı analitik durum, bize bunun imkansız olduğunu çok iyi öğretmiştir. Eğer bu yer değiştirme başarıya ulaşırsa, biz bunu haklı olarak iyileştirici kabul ederiz çünkü bu kendini kandırmanın, numara yapmanın ve sürçmenin daimi etkili süreci, psikopatolojik bir mekanizma değil, daimi bir gaf yaşamı olan gerçekliğin özüdür. Bu, aynı zamanda, Yunan Oedipus mitosunun esas bilgeliğidir. Bu mitosun kahramanı, entelektüel kibri tarafından hakikat iradesine sürüklenmeseydi, gerçekliğini yalan, görünüm ve sahtelik olarak

teşhir etmeseydi, yer değiştirmiş dünya tezahürü içinde mutlu bir biçimde yaşayacaktı. Kişi, hakikat arayışı içinde, engellerin üstünden gelirken, iradesini haz duyarak gerçekleştirir fakat aynı zamanda, arayıp bulduğu, yadsınan duygulara bilinç getiren şeyin içeriği yüzünden de acı çeker (Oedipus ve ailesinin durumunda olduğu gibi).

Bu anlayıştan nevrozun özüne yönelik çelişkili ama derin bir içgörü doğar. İnsan normal, sağlıklı ve mutlu oldukça, gerçeklik görünümünü hakikat olarak daha çok kabullenebilir. Yani, daha başarılı bir biçimde kendisini bastırabilir, yer değiştirebilir, yadsıyabilir, makul kılabilir, kendini dramatize edip diğerlerini kandırabilir. Sonra da bunu takip eden şey, acı veren bir gerçeklikten değil, acı veren hakikatten kaynaklanan nevrotiğin acı çekişidir ki bu da gerçekliği iki kat katlanılmaz kılar. Ruhsal bakımdan, nevrotik kişi, aslında daima psikanalizin kendisini getirmek isteyip getiremediği noktada olmuştur. Bu nokta, onun duygu dünyasının aldatmacalarını, gerçekliğin yanlışlığını gördüğü noktadır. Yaşamak için ruhsal olarak yararlı ve gerekli olan tüm patolojik mekanizmalar yüzünden değil, yaşam için önemli olan yanılsamalardan onu yoksun bırakan bu mekanizmaları geri çevirdiği için acı duyar. Oedipus'un entelektüel düzeyde temsil ettiği yaratıcı irade insanından ayırt edilen nevrotik, gönüllü, mutlu bir hakikat arayanı değil, buna zorlanmış, mutsuz bir bulucudur. Üstelik o, genel ve nesnel bir hakikat arayışı içinde değildir; "Ben çok küçük, kötü, güçsüz ve değersizim bu yüzden kendimi kendim hakkında kandıramam, kendimi değerli bir birey olarak göremem" şeklindeki öznel hakikatini bulur.

İyi uyum sağlamış ortalama bir insan, genellikle hakikat olarak kabul edilmiş gerçekliği kendi hakikatine uyarlayabilir. Yaratıcı arayansa kendi hakikatini arayıp bulur; ve onu geneller yani gerçek kılar. O, gerçekliğini bir bakıma hakikatten meydana getirir. Diğer yandan nevrotik, kendi öznel hakikatini bulur ama öylece kabul etmez, verilen gerçeklikle birlikte onu yıkar. Yani o ne kendi hakikatini yaratacak ne de bu hakikati gerçekliğe çevirecek pozisyondadır. Aradaki fark yine davranışın ya da daha ziyade bir tür bilincin iradeyle olan ilişkisinde yatar. Yaratıcı tip irade bilincine, nevrotik birey kendilik bilincine sahipken, ortalama insan güçlü ve gelişmiş bir gerçeklik bilincine sahiptir. Gerçeklik bilinci iradenin uyumundan, yaratıcı fantezi bilinci iradeyi olumlamadan, nevrotik kendilik bilinci ise iradenin yadsınmasından kaynaklanır. Birinci durumda irade kendini genel ve toplumsal olarak; ikincide bireysel ve etik olarak doğrular; üçüncü durumda ise yadsınır.

Acının mı hazzın mı, yıkımın mı inşanın mı ağır basacağına karar veren irade sorunu karşısında bilincin tutum çeşitliliği, esasen içerik sorununun temel önemine bağlıdır. Gerçeklik bilinci, ağırlıklı olarak içeriğin bakış açısı tarafından yönlendirilir; onun hakikati, söylendiği üzere, fiilidir ve bu nedenle özellikle içeriği ilgilendirir. Yaratıcı bilinç de içerikle ilgilidir fakat diğerinden farklı olarak, ağırlıklı bir biçimde öznel malzemeler ve nihayetinde irade fenomenini temsil eden çeşitli fanteziler kullanır. Bunun aksine, nevrotik kendilik bilinci, ruhsal süreçleriyle birlikte ancak psikolojik bakımdan tanımlayabileceğimiz içgözlemsel bir yöntem ile kendini meşgul eder ve bu

süreçler, onun ağırlıklı içeriğini temsil eder. Elbette nevrotik, hem gerçek içeriğe hem de fantezi içeriğine sahiptir. Gerçek içeriğin daha az, fantezinin daha çok olmasıyla birlikte, bilinç formu içindeki temel şey yine de ruhsal sürecin içgözlemsel kendilik bilincidir. Ayrıca bu bağlamda ve bu yüzden nevrotik, fiili hakikate psikolojik bakımdan diğerlerinden daha yakındır, ona acı veren de budur.

Böylece psikanalitik terapi, nevrotik için iyileştirici bir biçimde çalışır, iradesini doğrulamak için ona bilimsel "hakikat" formunda yeni içerikler sunar. Bu nedenle, benim *Sanatçı* adlı çalışmamda insanın muhteşem psikoterapileri olarak tanımladığım din, sanat, felsefe ve sevgi gibi yanılsamalara dayanarak iş görür. Diğer yandan, bireye her şeyden önce kendini ve gerçekliği öğrenmeyi kabule izin veren psikoterapi, kendi doğasından ötürü psikolojik anlamda hakikati değil de yanılsamaları kullanmalıdır çünkü nevrotik bundan muzdariptir. Bu açıdan psikanaliz, ancak hâlâ yanılsamanın bu derecesine yetisi olan bireyler üzerinde veya yetileri olduğu müddetçe iyileştiricidir. Bugün gördüğümüz nevrotik grubu için ise bu zaten çoğu zaman mümkün değildir. Böylece, psikanalizin ta kendisinin de yakalandığı bu çözümsüz çatışma ortaya çıkar çünkü psikanaliz aynı anda hem bir kuram hem de bir terapi olmak ister, hakikatle gerçekliğin uzlaşması kadar imkansızdır bu. Psikolojik bir kuram olarak hakikati arar, ruhsal süreçlerin içyüzünü görmek ister ama yıkıcı bir şekilde çalışır; nevrotik kendilik bilinci de bunu açık bir biçimde dışa vurur. Terapi olarak, hastaya içeriğe özgü teselliler ve doğrulamalar sunmak zorundadır ki bunlar psiko-

lojik bakımdan yanlış olabilir, ya da bir dereceye kadar doğru olsa da iyileştirici olarak işe yaramayabilirler.

Bu, bizi tekrar nevroz içindeki irade problemine götürür. Kendilik bilincinin dağıtıcı, yıkıcı karakteri son tahlilde iradenin negatif karakterinin kökeninden kaynaklanır. Bu karakter, hem direniş olarak dışarıya doğru, hem de karşıt irade olarak içeriye doğru faaliyet gösterir. Yıkıcı unsur öncelikle inkar, yadsıma vasıtasıyla giriş yapar ve sonrasında duygularımızla yani bizimle ilişki kurar. Burada nevroz psikolojisi dallara ayrılır ve sadece -ortalama insanın psikolojisi göz önüne alınmaksızın- iradesini ve kendisini gerçekleştiren yaratıcı birey psikolojisinin karşıtı olarak kavranabilir. Freudcu psikolojinin temel yöntem hatası, tedavi maksatlı normal insanın psikolojisi üzerine yönlendirilmiş olması ve yaratıcı olanı ise nevroz olarak tanımladığı negatif ifade içinde görmesidir. Freudcu psikoloji, insanı normal, sağlıklıymış gibi tasvir eder fakat hata da tam buradan doğar; çünkü nevrotik birey bu yolla normal ve sağlıklı hale getirilemez. Bu yalnızca, pozitif, yaratıcı irade olumlaması sayesinde başarılır ki ahlakçı pedagog terapist bunu normal uyuma aktarmak ister. Buna karşın, kendisini ister suçluluk bilinci, ister aşağılık duygusu ister sevgi yetersizliği olarak ortaya koysun nevrotik kişi kendi hakkında çok fazla hakikat bildiği için gerçeklikle ilişki kurarken başarısız olur. Esasında bu, daima yanılsama yetersizliğidir fakat bir yanılsama yetersizliği, bilinç alanıyla olduğu gibi aynı şekilde irade alanıyla da ilgilidir. Normal insan bu güçleri birbirine karşıtlık oluşturan ayrık güçler olarak algılamazken

yaratıcı tip onları olumlar. Nevrotik, yalnızca kendine işkence eden bir içgözlem biçimi altında bilincini değil, ayrıca karşıt irade biçimi altında iradesini de içe yöneltir. Fakat aktif ve inşacı insan onu dışarı yöneltir. Onun yaptığı, sadece acı verici gerçekliğin ya da daha ziyade ona direnen gerçekliği yaratan acı verici duygunun inkarı değildir. Aynı zamanda inkar faktörünü irade vasıtasıyla ahlaki planda nihayet mazur gören ya da etik bakımdan makul kılan ve dolayısıyla suçluluk duygusu veya irade kırılmasından ya da her ikisinden muzdarip olan hissin genel olarak inkarıdır. Bu durumda nevrotik, irade eylemlerini basit bir şekilde olumlamak yerine, ister olumlu ister olumsuz onların her birini açıklamak, harekete geçirmek, anlamak, mantıklı kılmak ve doğrulamak zorundadır. Bu durum, homo sapiensleri yaşayan varlıkların içerisinde düşünce uzmanı yapar, onun ileri düzey gelişmiş tipi, çağımızın klasik nevroz formunda karşımıza çıkar: zorlanım nevrozu.

Diğer yandan, kahramanların din bağlamında şekillenmesinden felsefi etiğe dek bildiğimiz üzere irade ifadelerini inkar etme eğilimi ve inkarı meşru kılma ihtiyacı deha yaratılarına neden oldu. Bu evrensel meşrulaştırma terapileri, her şeyi yok eden kendilik bilinci karşısında başarısız olur ki bilinç artık yanılsamalara ehil değildir ve bu türden son müthiş çaba olan psikanalizin bile gerçek yüzünü acımasızca gösterir; nitekim psikanaliz aynı anda hem iç rahatlatan ve artık yanıltıcı olmayan içerikler, hem de hiç teselli etmeyen psikolojik hakikati vermeye çalışır. Bu yüzden, her etkili terapi, bireysellikten kaynaklanan farklılıklar ve nevrotik tipe benzerliği yüzünden, sadece

tamamen öznel değil, aynı zamanda göreceli olmalıdır çünkü biz şu an yoğunlaştırılmış kendilik bilincine sahip nevrotik tipi; onun gerçekliği, hakikati, yanılsamayı ve kendisini yıkışını tasavvur ediyoruz. Bizi olduğumuzdan daha mutsuz eden kendimiz hakkındaki hakikat için nasıl ki şiddetle çabalıyorsak tedavi faydası olmayacağını bile bile hâlâ yeni yanılsamalar aradığımız bir geçiş dönemi içinde kendimizi buluyoruz. Belirttiğim gibi, psikanaliz ikisine de sebep olur. Bu, onun güçlü olan yönüydü ama gittikçe zayıflığa dönüştü, yıkıcı yüksek bilince müsait bilgi sürecinin içine sürüklendi.

Bu süreç şimdilerde, nevrotik tipin aynı derecede açık bir biçimde gösterdiği üzere, bilinç alanının içinde bir noktaya ulaştı. Az önce ifade ettiğimiz gibi, bilinç inkarı da duygu inkarına eşlik eder; yeter ki içe bakış, yıkıcı ve acı verici olduğu için görmek istemediğimiz derin hakikati ifşa etsin. Bu nedenle, nevrotiğin daha güçlü inkar eğilimi, aynı zamanda kendilik bilincinin hakimiyetine karşı bir savunma mekanizmasıdır -bu kendilik bilinci, hakikati birey istemeden bilmek zorundadır. Bu yüzden, günümüzün nevrotik tipi, iyisi mi kendisi hakkındaki içsel hakikati görmeyi öğrenmemelidir çünkü onun kendilik bilinci ancak negatif iradesinin tezahürüdür. Pozitif bir biçimde irade gösterebildiğinde ve bunu eyleme ya da yaratıcı başarıya dökebildiğinde, o zaman kendilik bilinci kendisine -neden irade gösteremiyor ya da neden düşüncesini bu iradenin meşrulaştırılması içinde yaratamıyor- sorularıyla işkence etmeye gerek duymaz. Burada ayrıca onun hakikat iradesinin pozitif temelini görürüz. İrademizin ve bilinç güdülerimizin tü-

kenmek bilmez makul kılmaları içinde belirtildiği gibi, hakikat şüpheden ve yorumsal negativizm üzerine inşa edilmiş olan tüm düşünce sistemimizin güvensizliğinden arınmaktır. İçsel duygusal deneyim olarak hakikat, gerçekliğin belirsizliğine ve buna karşılık gelen düşünce sürecine karşı çıkar. Doğru duygularımızın içsel farkındalığı dahilinde, nevrotik kendilik bilinci kendisini en acı veren form içinde ortaya koyar. Günümüz insanı hakikatin nesnel içeriğinde tek teselliyi ya da hâlâ ehil olduğu yanılsamayı bulur. Bunun pozitif olumlaması, iradenin haz veren bir eylemine tekabül eder; duygusal yaşam ile ilintili olan öznel algısı, acı verici ve üzücüdür; genel bir hakikat şekline bürünen yapısal dönüşümü ise fiili olarak bir yanılsama ifade etmesine karşın yaratıcıdır.

V
KENDİLİK VE İDEAL

"Her şeyden önce kendi kendinle doğru ol.[1]"
—Shakespeare

Şimdi, özellikle etik ideal oluşum içinde belirdiği üzere içsel irade çatışmasının sunumuna geri dönelim. Analitik durum içinde, hastanın iradesini bizim irademize karşı bir "direniş" olarak görür, hissederiz, tıpkı çocuğun kendi iradesini, ebeveyninin iradesinin üzerinde tutması ve aynı zamanda güçlendirmesi gibi. Ancak erişkinin analizi bize bu avantajı sağlar ve yapısal bir biçimde çalıştığımız sürece bu direnişi bireyin bizzat kendisine geri gönderebiliriz. Yani, hastanın aslında bilinç ve irade arasındaki tamamen içsel bir çatışmadan dolayı acı çektiğini gösterebiliriz ama analiz onu dışsal bir şey gibi yansıtmayı mümkün kılar. Bu içsel çatışmanın biçimi ve tutumu, içerde ve

[1] Shakespeare, *Hamlet*, Perde I, Sahne III, Çeviren: S. Eyüboğlu, İş Kültür yayınları, 2016.

dışarda ürettiği etkiler, irade psikolojisinin temasını tesis eder. Bu psikoloji, ahlaktan, pedagojiden ve toplumsal bakış açılarından bağımsızdır. İrade, bir diğer iradeyle ya da topluluğun iradesiyle çarpıştığında bu durumların hepsinin muhakeme edilmesi gerekir. Şu an ise daha ziyade bireysel bilinç ve onun özellikle kendisini pozitif ve yapısal bir biçimde ideal oluşum olarak ifade eden bu yönüyle ilgilenmeliyiz.

Burada çatışmanın sadece pozitif, yapıcı, yaratıcı tarafıyla ve hatta onun yalnızca spesifik bir biçimiyle ilgilendiğimiz için, pozitif iradeye dahi negatif bir köken yüklemek zorunda olduğumuzu kendimize hatırlatmalıyız. Epeydir, özellikle *Genetik Psikoloji* çalışmamın ilk bölümünde, tüm düşünce ve eylemler için inkar mekanizmasının önemini vurguladım. Şimdi vurgulamak istediğim şey, bu inkarın içinde irade gücü doğasının ispat edilmiş negatif kökeninin bulunduğudur. Goethe'nin de söylediği gibi "her zaman kötüyü hedefler ve daima iyiyi yaratır." Hepimiz insanları çeşitli durumlarda görürüz fakat özellikle nevrotik reaksiyonlar içinde; insan, birbiriyle mücadele eden iki irade tarafından yönetiliyormuş gibi düşünür ve hareket eder. Pers Zerdüştlüğünden Schopenhauer'in sistemine dek, tüm düalistik dünya görüşlerinin temelinde yatan bu iki faktör, Freud tarafından önce bilinç ve bilinçdışı olarak, daha sonra derinleşmiş bir anlamla benlik ve alt-benlik olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda, bilinçdışı ilkin cinsellik ile, bilinç ise benlik ile özdeşleştirildi. Sonra Freud alt-benliği cinsellikten bir miktar arındırdı ya da daha ziyade onu daha kozmik bir hale soktu, diğer yandan ise benliğe bilinçdışı unsurlar atfetti. Eski içerikle yeni

terminoloji arasındaki bu bağlantı, daha açıklayıcı olmaktan ziyade daha kafa karıştırıcıdır, çünkü Freud'la birlikte benlik, bilinçdışı unsurlarına rağmen göreceli küçük bir rol oynar, ne de olsa ahlak yasasını temsil eden iki büyük güç –alt-benlik ve üst-benlik- tarafından yönetilir. Burada o terminolojiye geri dönme fırsatım yok çünkü bu fenomenleri bana göründükleri şekilde açıklamak ve benim görüşümün önceki görüşten nerede ve nasıl ayrıldığını anlatmak istiyorum.

Bireyde, iki karşıt güç görüyor ve kavrıyorum; tıpkı iki bireyin yani iki irade gücünün çarpışması dahilinde bir iradeler çatışması olarak tecrübe edilmiş kuvvetler gibi. Birinci güç, dış dünya ile olan çarpışmayla deneyimlenen, yani bizim bilinçli irademizdir. Ama onun karşı koyduğu, daha doğrusu, ona karşı koyan diğer içsel güç nedir, bana asıl mesele buymuş gibi görünüyor. Freud'un ilk başta varsaydığı gibi, onu sadece geniş bir anlamda değil, en geniş anlamda kavrama koşuluyla, bunun cinsellik olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, biyoloji terminolojisini esas alırsak, bireysele karşı cinsi esas alırız, tabii bu durumda Jung'un anlayışında toplumsal-etik bir kavram olan kolektif ırkın meseleye dahil edilip edilmeyeceği sorusu açık kalır. Her halükarda, çocuklarımızla olan günlük deneyimlerimizin de gösterdiği gibi, cinselliğe karşı, cins zorlanımına karşı bilinçli irade ve bireysel benlik mücadelesini açıklamak için dıştan gelen cinsellik yasağına, hadım edilme travmasına ihtiyacımız yoktur. Ebeveynler veya otorite sahibi olan diğer kimseler çocuk için güçlü iradelerin temsili olabilirler fakat kişi buna açıkça veya gizliden

karşı çıkabilir ve nihayetinde onların üstesinden gelebilir, hatta belki de onlardan kurtulup, kaçabilir. Buna karşın bireyin içinde ergenlik döneminde uyanan cinsellik, dışsal otoritelerin toplamından çok daha güçlüdür. Böyle olmasaydı, dünya çoktandır yok olmuş olurdu.

Cinse dair bu cinsel zorlanım, cinsel çekicilik gibi, Freud'un Oedipus kompleksinin kaynağıdır. Fiili olarak tamamen uyandırıldığında, ebeveyne ait sınırların ötesine geçer çünkü genellikle tüm sınırları aşar. Çok güçlüdür ve bireye aşırı boyutta hakim olur, böylece kişi kendisini onun egemenliğine karşı savunmaya başlar. Çünkü bu, bireyin kendi iradesine diktatörce müdahale eden bir şey, bir egemenliktir. Tıpkı ergenlik dönemiyle güçlenen benlik gibi, yeni, farklı ve daha güçlü bir karşıt irade olarak ortaya çıkar. Birey kendisini ona karşı çok güçlü bir biçimde savunur. Zira benlik kendisini otoriter yabancı iradelerin baskısından kurtarıp, henüz ancak bir miktar nefes alabilmeye başladığında, biyolojik cinsel dürtüsü yabancı bir irade yahut "öteki" olanın cinsel irade denetimi altında onu tekrar zorlayabilir. Bu yüzden, ivedi bir cinsellik tatmini için bir yöntem gerekliliğine başvurur. Bu, en azından bir süre için kendisini yabancı bir cinsel iradeye boyun eğmekten alıkoyarak ona yeni kazanılmış bir otonomi oluşturmaya olanak sağlar. Bireysel irade ile kendini burada cinsel dürtü olarak ortaya koyan cins iradesi arasındaki çatışmanın güçlü ifadesinden başka bir şey temsil etmeyen tipik mastürbasyon çatışmasından bahsediyorum. Bu mücadele daima bireyin zaferiyle sonuçlanır. Buna karşın bu ona çok pahalıya mal olur, ama yine de bu bir benlik

zaferidir çünkü mastürbasyonun ortaya çıkışı, bireyin cinsel güdüyü başarılı bir girişimle iradenin kontrolü altına almasının ifadesidir.

Bu bireyler, direniş göstermeden kötülüğe düşüp kendilerini zayıf iradeli olarak tanıttığında bile, esasında, iradelerini o an için yalnızca bir yöne odaklayan, alışılmadık biçimde güçlü iradelerin insanlarıdırlar. Çoğu zaman, bir ölçüye kadar cinsel dürtülerinin efendisi olmayı başarırlar ve bilinçli irade gayreti sayesinde, hem onu bilinçlice durdurabilirler hem de istedikleri zaman -yani, cinsellik buna irade gösterdiğinde değil, birey kendi irade gösterdiğinde- uyandırıp tatmin edebilirler. Ancak, Adler'in de düşündüğü gibi bu irade gücünü kanıtlamaya devam etmelidirler, bu da cinsel dürtüden kurtulmaya muktedir olunamayacağı hissini verir. İrade gücünün inkarına dayandığı sürece, bu görünüş de doğrudur. Burada, şu evrensel kaideden bahsedebiliriz: İstemiyorum ama zorundayım. Adler'in aksine ben bireyin kendini aşağı ve zayıf hissettiği için iradesinin dayanıklılığını sürekli kanıtlaması gerektiğini düşünmüyorum. Ben daha çok, eğer gerçekten güçlü değilse, dayanıklılığını asla kanıtlayamayacağına inanıyorum. Burada tekrar, bireyin neden kendi iradesini kabullenemediği, itiraf edemediği ya da onu neden olumlayamadığı sorunu çıkar. Fakat onu reddetmeye ve inkara mecbur bırakılmıştır, diğer bir deyimle onun yerine bir "ödev" koyar. Ama bu inkar eğilimi suçluluk ve aşağılık duygusunu ikincil derecede beraberinde getirir ve gerçekten şöyle der: Böylesine güçlü bir iradeye ya da genel olarak herhangi bir iradeye sahip olmamalıyım. Bu bağlamda, biyolojik cinsellik dürtü-

sünün güçlü zorlanımı, bir irade temsilcisine yol açar ve böylece onun bireysel özgürlüğü, cins zorlanımı tarafından meşrulaştırılır. Burada, kaderi belirleyecek kadar mühim olan cinsin cinsel dürtüsüyle bilinçli bireysel iradeyi bağlayan psikolojik güdü ve aynı zamanda cinsel suçluluğun kökeni yatar çünkü istemenin yarattığı suçluluk, yer değiştirerek cinsel alanın içine düşer, ve hem inkar edilir hem de meşrulaştırılır.

Psikanaliz ve Adler doktrinlerinin suçluluk ve aşağılık fenomenlerinin üzerine yaptığı açıklamalar bana tatmin edici görünmüyor, çünkü onlar gerçek problemle, yani suçluluk ve aşağılığın takip ettiği irade inkarıyla yüzleşmiyorlar. Önceden yapılan açıklama, çocuğun iradesinin ebeveynlerin otoritesi tarafından hayli kırıldığına, bu yüzden artık irade göstermek için kendine güvenemeyeceğine, kısacası, dışarıdan eklenen kaygıyı deneyimlediğine dairdi. Herhangi bir eğitimsel deney bununla çelişkiye düşmekle kalmaz, aynı zamanda, nevrotiklerin ve yaratıcı kişiliklerin psikolojisine dair deneyimler de başka ve derin bir bulguya tanıklık eder. Bizim çatışmalarımız genellikle dış toplumsal kısıtlamalardan ziyade çok daha derin nedenlere bağlanır; her ne kadar bu nedenleri psikolojik bakımdan, Freud ile içsel üstbenlik oluşumu ya da Adler ile çocuğun dışsal olarak aşağılık statüsünden kaynaklanan içsel aşağılık duygusu olarak kavrasak bile. Büyüyebilmemize rağmen, başlangıçta muhtemelen çevremize bağlıydık ve cinsel yaşamımızda büyük ölçüde doğa tarafından bağlı kaldık. Fakat insanı şekillendiren ya da kendisi yapan şey, belki de ne yazık ki, bilinçli iradenin dışsal çevre

etkilerine ve içgüdüsel isteklere eşit bir güce yükselmesidir. Biz, tüm reaksiyonları içinde bireyi anlamak için bunu göz önüne almak zorundayız. İrade cinsel dürtüyü bilinçli olarak bastırabilmenin yanı sıra, bilinçli bir çabayla onu tekrar hayata geçirebilme ve tatmin edebilme kapasitesine de sahiptir. İrademizin bunu yapabilme sebebi onun belki de kendini koruma ve yeniden oluşturmaya yönelik biyolojik yaşama güdüsünün bir temsilcisi, bir mirasçısı olmasıdır –ki bu nihayetinde kişiyi aşan bir kendilik muhafazasından ibarettir Türlerin bu daimi kendilik muhafazası eğilimi, bireye nakledilir. Böylece güçlü bir irade oluşur ve onun bu tezahürlerine suçluluk reaksiyonları eşlik eder çünkü bu reaksiyonlar bireyi kuvvetlendirmek için, biyolojik bakımdan türlerin, etik bakımdan insanın hayatı pahasına gayret eder.

Bu da bizi *Sanatçı*'da esas olarak anlattığım tüm görüşümün temel düşüncesine getirir. Yani içgüdü ve ketlenme, irade ve karşıt irade, asli hiçbir düalizme tekabül etmemekle birlikte, nihayetinde daima kişinin kendi gücünün bir tür içsel kendilik sınırlamasını temsil ederler. Böylece, her şey kendi içinde köküne sahip olduğu için, dışarı içseli yaratmaktan çok yansıtır. *Sanatçı*'da da vurgulanan bu anlayış, herhangi bir dışsal yasaktan değil, özellikle karşıt iradenin neden olduğu kendi irademizin içsel yasağından doğan tüm cinsel çatışmalarla ilgilidir. Bu ayrıca, Freud'un cinsellik kuramının tanıştığı ve kesinlikle bilmek zorunda olduğu direnişi de açıklar çünkü bu aynı çatışmanın bir ifadesi, psikanalizin sebep olduğu tüm beyhude tartışmaların dışına çıkaran bir anlayıştır. Freud: "Cinsellik en güçlüsüdür" demişti, buna cevap

olarak "Hayır, irade onu büyük ölçüde kontrol edebilir" dendi. İki görüş de doğruydu fakat ikisi arasındaki ilişkiyi tanımak ve esas manada çatışmayı anlamak yerine her biri sadece bir tarafı vurguluyordu. Freud gittikçe boyun eğdi ve hadım edilme ve üst-benlik kuramında cinselliğe ket vuran faktörlerin gücünü onayladı. Ama bunlar onun için dışsal kaygı faktörleridir, ve üst-benlikte içselleştirildiklerinde uzun bir süre daha böyle kalabilirler, buna rağmen kendilerini, kontrol edilemez suçluluk reaksiyonları çağrıştıran bir ahlak mahkemesi olarak kabul ettirirler. Fakat suçluluk duygusu içselleştirilmiş kaygıdan başka bir şeydir. Nasıl ki etik yargılar içe yansıtılmış ebeveyn otoritesinden fazlasıysa, suçluluk duygusu da içselleştirilmiş kaygıdan, korkudan, içgüdüden çok daha fazlasıdır.

Bunların ne olduğunu ve nelerden kaynaklandığını anlamak için, cinsellik içinde ifade edilen, benlik iradesinin ırk iradesine karşı mücadelesine geri dönelim, bu esasen çocuğun içinde süregelen herhangi bir baskıya karşı mücadelesinin temsilidir. Erken çocukluk ve ergenlik arasında gizillik dönemi denen dönem içinde, bireyin benliği, kendi iradesi güçlenir ve çoğunlukla devrimsel nitelikli reaksiyonlar içerisinde, onun tarafından seçilmemiş olan ebeveynlerine ve diğer otoritelere karşı çıkar. O noktada işin içine karışan cinselliğe karşı mücadelede, benlik adeta önceleri itiraz edilen ebeveyn yasaklarının yardımına başvurur ve daha güçlü olan cinsel dürtüsüne karşı onları kendine müttefik olarak görür. İrade güdüsünün bu sunumu, ebeveyn otoritesinin gizemli içselleştirilme sürecini psikolojik bakımdan ilk defa anlaşılır kılar.

Bu, şimdiye dek, çocuğa dışarıdan dayatıldı ve bu güç kesinlikle korunmalıdır çünkü çocuk kabullenmeye iradesiyle, karşıt iradesiyle karşı çıkar. Üstelik çocuğun bu fiili dışsal kısıtlamaları, içsel bir denetleyiciye dönüştürme fırsatı yoktur, olsaydı bile, karşıt iradesi bu gücün kabulüne direnç gösterirdi. Çocuk itaat eder çünkü sevgi kazanır, cezalandırmadan kaçınır ve kendi içsel kontrolünü azaltır. Fakat bunu kendi özgür iradesi yapmaz, yasak olmayan şeyin arzuyu azaltması gibi, yasak da tam aksine dürtüyü kuvvetlendirir. Buna karşın birey, ergenliğinde bir yandan irade otonomisi tarafında, diğer yandan kendisini ırksal cinsel dürtü baskısına karşı savunduğu tarafta uyandırılır. Önceki ebeveyn yasaklarını ve cinsellikle mücadele sırasında kullanmak üzere öğrendiği ahlaki yasakları benimsemek için güçlü bir irade güdüsü vardır. Burada birey, kendi üstbenliğini şekillendirir çünkü bu ahlak normlarına, cinsel dürtüye karşı kendi irade zaferi için ihtiyaç duyar. Yine de bu, çoğu zaman çok pahalıya mal olan ve kişinin ömrü boyunca bu ahlak koduna bağımlılık göstermesini gerektiren bir zaferdir.

Freud'un üst-benlik olarak adlandırdığı şeyin yapısal oluşumu ve onun kendilik ürünü olan ideal oluşum olarak adlandırdığım şeye yaratıcı biçimde dönüşümü irade çatışmalarının tipik formlarının olduğu ve bastırıldığı oldukça kompleks bir süreçtir. Bu süreç öncelikle daha önce sadece dışarıdan ödünç alarak gereksinim sonucu sınırlandırmaları kabul eden bireyin, şimdi kendi çıkarları için bunları olumladığı gerçeğinden ibarettir. Önceden baskıyla yerleştirilen bir durumun böyle tasdik edilmesi psikolojik bakımdan

oldukça önemli bir faktördür, evet bu temel psikolojik faktördür; çünkü bireyin kaderi, ister cinsel oluşumun ister çevrenin bir parçası olsun verili faktörlere karşı takındığı tutuma bağlıdır. "İstemeliyim çünkü zorundayım" düşüncesi, açıkça görüldüğü üzere "Hiç istemiyorum ama bir güce itaat ediyorum" şeklinde cümleye döktüğümüz inkarcı tutumun pozitif karşıtıdır. Bütün fark aslında dışsal bir güç olarak bu güce tahammül edemeyişimizde ve iradenin ona negatif biçimde inkar olarak reaksiyon vermesinde yatar. Ama eğer bu dışsal güç içsele dönüşürse, o zaman burada iki olasılık doğar: nevrotik reaksiyonlara götüren olasılık ve etik standartlara götüren olasılık. İçsel güce dönüşmesine rağmen, bu hâlâ güç olarak algılanıyorsa irade çatışması kendisini –daha önce belirtildiği gibi- suçluluk duygusu içinde ortaya koyar; yani bir bakıma, tıpkı yabancı bir karşıt irade gibi, bireyin iradesine direnen içsel etik zorlanımı temsil eder. Fakat eğer irade bu güce, bu içsel zorunluluğa "evet" derse o zaman içsel güç içsel özgürlüğe dönüşür ve böylece hem irade hem karşıt irade aynı isteği olumlar.

Tanımlanan bu süreç, ister içsel ister dışsal olsun gücün salt olumlamasının ötesine, onun yapısal değerlendirmesine uzanır; pozitif ahlaki etkisi de sadece normatif düzenleyiciler değil ideal yaratmaktır. Bu nedenle birey, bir bakıma ilk cinsel dürtü şiddetinin karşısında korunmak için geleneksel ahlak kodunu benimser. Yine de yakın zaman içinde mağrur irade tekrar hareketlenir ve savaşı otoriter ahlakın yardımı olmaksızın tek başına kazanmaya çalışır. İşte o zaman burada birey dışsal modellere, hayattaki ya da tarih-

teki ideal figürlere dönüş yapsa da kendiliğin içinde etik ideal oluşum başlar. Fakat bildiğimiz üzere, kendi bireyselliği açısından bu seçtiği ideallerin çocukluğa ait otoriteler ya da ebeveynlerle en küçük ilgisi yoktur. Bireyin kendini geleneksel ahlak kavramlarından bütünüyle kurtarıp kurtaramadığı önemsizdir ki özellikle aşağı yukarı geleneksel ahlaka bağlı diğer bireylerle yaşamak zorunda olduğu müddetçe, muhtemelen hiçbir zaman kurtaramaz. Ama bu, kendisini nasıl ortaya koyduğuna bakılmaksızın, hatta nevroz içerisinde bile, yaratıcı her şey için önemlidir. Bireyin bu çabası, kendisini geleneksel ahlak yasasından kurtarmaya çalışan ve kendi etik ideallerini inşa eden bireysel iradeyi kurduğu için ona teşekkür edebiliriz. Bu idealler yalnızca kendi kişiliği için normatif değildir, onlar aynı zamanda her tür yaratıcı faaliyetin teminatını ve mutluluk olasılığını da içerir. Çünkü kişinin kendi içinde kurduğu ahlak normlarıyla başlayan içsel ideal oluşumun tüm bu süreci, zorlanımı özgürlüğe dönüştürmek için büyük ve önemli bir girişimdir. Esas olarak bireyin daha geniş kapsamlı kaderi, üstlenilen bu girişimin başarısına, onu nasıl taşıdığına ve nasıl daha ileriye götürdüğüne ve ayrıca ne kadar gittiğine ve nerede, nasıl bittiğine de bağlıdır.

Elbette bu planlanmış ve apaçık bir yol olmasa da dış güçlere karşı sürekli bir mücadele ve iç güçlere karşı daimi bir çatışmadır ki bu hengamenin içerisinde birey, gelişiminin her safhası için hayatta kalmak zorundadır. Bundan kaçınılamaz, kaçınılmaması da gerekir çünkü iradeyi engellemeyen, onu güçlendirip geliştiren, değerli, yapısal ve yaratıcı tip, ancak hayatta kalıp savaşma yoluyla oluşur. Özgürleştirme süre-

cindeki birinci basamakta birey önceden istemek için zorlandığı şeye, içsel ve dışsal olarak yapmak için zorlandığı şeye irade gösterir. Ortalama, normal insan belki de irade ve karşıt iradenin birlikte nispeten uyumlu bir işleyiş sunduğu bu basamağın ötesine hiçbir zaman geçemez. Bu, otoriteye, ahlak yasasına ait dışsal zorlanımın ve cinsel içgüdüye ait içsel zorlanımın istenen bir kabulüdür. Dolayısıyla çatışma ve yaratıcılık ihtimallerinin her türüne daha az olanak tanır. İnsan, kendiyle ve onu çevreleyen dünyayla büyük ölçüde uyum içindedir ve kendisini onun bir parçası olarak hisseder. Bireysellik bilincine sahip olsa da dışsal haz dünyasıyla ilişkisini kuran benzerlik, bütünlük duygularına da sahiptir.

Sonraki basamak, kişilik içindeki bölünme hissiyle tasvir edilir. Bu bölünme hissi, iradenin iki gücü arasında iç çatışma ve dış dünya zorlanımına karşı (ahlaki) bir mücadeleyi ifade eden, irade ve karşıt iradenin ayrılığıyla oluşur. Yapıcı insan, kendi ideal oluşumunun içinde zorunluyu mutlak ahlaki ve içgüdüsel biçimde olumlamanın ötesine gider. İdeal oluşum bizzat hedef arayan yeni bir güce dönüşür ve sonrasında duruma göre yapısal bir biçimde veya herhangi bir engellemeyle çalışabilir. İlk seviyede var olmayan nevrotik veya yaratıcı gelişim imkanları bu seviyede vardır. Burada yine her şey iradenin aslen kendi çağırdığı veya yarattığı ama bir kez uyandırıldı mı hayat bulan ve güç kazanan ahlaki ve etik standartlara karşı nasıl bir pozisyon alacağına bağlıdır. Böylelikle irade daima yeni tutumlar almaya zorlanır: önce kendisine verilene, sonra kendi yaratmış olduğuna ve en sonunda da istenene karşı. Tutum almak da her za-

man negatif ya da pozitif olarak sonuçlanır, hatta tamamen bireyin kendi istediği veya yarattığı bir şey olsa dahi sonuç negatif olabilir. Böylece bu negatif tutum, daima iki sonuçtan birine; ya daha üst bir seviyeye, verimli, yeni bir yaratıcılığa, gelişime ya da iradenin nevrotik kısıtlaması altında özeleştiriye, suçluluk ve aşağılık duygusuna götürebilir.

Üçüncü ve en yüksek gelişim seviyesi, tamamen gelişmiş üç gücün yani irade, karşıt irade ve bunların çatışmasından doğan ideal oluşumun beraber bütünlük içinde çalışmasıyla tanımlanır. Burada üst insan, dâhi, yine kendiyle uyum içindedir; tamamen ve eksiksiz bir ahenk içinde tüm güçlerini ve ideallerini gerçekleştirir. İkinci basamakta bulunan, verimli olsa dahi çatışan insanın yaptığı gibi, tereddüt ve şüphe etmez. O, kendiyle uyum içinde olan bir irade ve eylem insanıdır. Buna karşın, gerçekçi insan tipinden ayırt edilir, gerçekçi tip gibi dünya ile uyum içinde değildir. Bu tipin çatışmalarının daha dışsal bir doğası olduğunu, bu çatışmaların düşman çevre ekseninde savaşla tamamlandığını kastetmiyorum. Ben burada sadece gerçekliğe olan benzersizlikleri sayesinde yaratıcılığa kendisine özgü o azameti veren oluşlarının yaratıcı yanını vurgulamak istiyorum. Sürekli yeni bir biçimde ya da tekrar yapılandıran, ideal oluşumunun içinde bu tip, oldukça farklı ve kendine ait, otonom bir iç dünya yaratmıştır. Bu, artık yalnızca dışsal gerçekliğin (esas ahlakın) bir temsilcisi değildir, gerçeklik herhangi bir durumda buna karşı sadece zayıf ikameler üretebilir. Böylece birey, kendi içinde bir dünya yaratımı ve yansıtmasının dahilinde tatmin ve kurtuluş aramak zorundadır. Kısacası bu tip, gelenek-

le ve yükümlülükle, arzulanan ve istenen herhangi bir şeyle, özlem duyulan ve mesul olunan şeylerle uzlaşmaya gitmez; sahip olduğu otonom irade ile birlikte, irade ve ruh bütünleşmesinin en yaratıcı halini temsil eden güçlü bir kişilik, yeni yaratılmış bir bütün ortaya çıkarır.

İlk basamak görev bilinci tipine, ikinci basamak suçluluk bilinci tipine ve üçüncü basamak ise nihayet kendilik bilinci olan birey tipine tekabül eder. Bir gelişim çizgisi tasvir eden bu üç tipin içinde, gerçeklikle ve diğer insanlarla ilişkinin farklı olduğunu hemen görüyoruz. Dış dünyaya yönlendirilmiş olan ilk basamak, benliğin dış dünyaya uyumuna tekabül eder. Birey burada, toplumsal ve cinsel ideallerin çoğunun yönetimini kendi için ele alır. Bu, hem pasif bir özdeşleşme hem de kesinlikle iradenin boyun eğmesiyle sonuçlanan bir irade çabasıdır. Üçüncü basamakta artık dış istekler veya normlar değil, bireyin kendi iç idealleri bulunur. Bunlar hem bireyin kendisi tarafından yaratılır hem de kendi komutları gibi kendilik tarafından tasdik edilir. İkinci nevrotik basamak, birinci seviyeden üçüncüye geçişteki başarısızlığı ifade eder. Birey, dış komutları ve normları durmaksızın karşı çıkması gereken zorlanım olarak algılar fakat kendiliğine karşılık gelen idealleri ileri süremez. Bu nedenle topluma (ya da onun çeşitli temsilcilerine) karşı suçluluk duygusu ve kendisine karşı da suçluluk bilinci oluşur.

Diğer bir deyimle, ilk tip gerçekliği talepleriyle birlikte kabul eder ve böylece kendi bireyselliğini uyarlar, kendisini gerçekliğin bir parçası olarak kabul eder. Farklılığın acı veren hissini ortadan kaldırır

çünkü kendisini gerçeklikle bir hisseder. Üçüncü tip, aksine, kendisi ve içsel ideal oluşumunu kabul eder ve bu yüzden çevreyi ve diğer insanları kendisine uyarlar. Bu, ister tedavi ister eğitim maksatlı olsun, kelimenin bilimsel ya da dini anlamı içinde, düşüncesiz insanların eylemi ya da reformcu bir ideoloji yoluyla aniden şiddetle gerçekleşebilir. Ancak yine de yaratıcı olabilir ve böylece birey, tıpkı sanatçı veya filozofların yaptığı gibi, diğer insanları zorlamadan, kendisinden, kendi idealize edilmiş irade gücünden, kendisi için bir dünya yaratma eylemine geçtiğinde, en yüksek seviyesine ulaşır. Elbette bu hususi yaratıcı tip tanınma için de gayret gösterir ama aynı tedavi reformcusu kişilikte olduğu gibi bunu güç veya şiddet vasıtasıyla gerçekleştiremez; bunun yerine bu tanınma, yaratanda kendiyle bağlantılı bir şey bulan bireyin spontane hareketlerinin dışavurumu olmalıdır. Bu yaratıcı tip, kendi içinde motivasyon ve tasvip bulduğu gibi, tanınmayı da bulur.

Uyum göstermiş birinci tip, bu nedenle, dışsal zorlanıma ihtiyaç duyar, ikinci nevrotik tip kendisini her tür içsel ya da dışsal zorlanıma karşı savunur, üçüncü yaratıcı tip ise özgürlük vasıtasıyla zorlanımın üstesinden gelir. Bu birinci tip gerçekliğe tabidir, ikincisi kendisini gerçekliğin zorlanımına karşı savunur, üçüncüsü ise zorlanıma karşı kendisi için kendinden bir gerçeklik yaratır ki bu da onu bağımsız kılar; fakat aynı zamanda çatışmaya düşmeden gerçekliğin içinde yaşamaya olanak sağlar. İkinci nevrotik tip psikolojik bakımdan en ilginç olanıdır çünkü tüm problemin esasında kendi bireyselliğinin kabulü üzerine döndüğünü gösterir ki gerçeklik karşısında tutum

öncelikle buna bağlıdır. Çünkü nevrotik sadece dışsal baskıyı taşıma kapasitesini paramparça etmez, ayrıca ister içsel ister dışsal hatta kendi ideal oluşumunun baskısı olsun, kendisini herhangi bir baskıyla karşı karşıya getirme beceriksizliğinden dolayı da bir o kadar hatta daha fazla acı çeker. Bu nedenle temel tedavi problemi, kişinin kendisini gerçekliğe uyarlaması, kendine dışsal baskıyı taşımasını öğretmesi değildir. Temel tedavi problemi, kişinin durmaksızın kendini yine kendisine karşı savunması yerine, onu taşımasına ve kabul etmesine olanak sağlamaktır. Eğer kişi bu tedavi amacına erişirse bu bireyin kendisini kabul ettiği anlamına gelir, yani psikolojik açıdan konuşursak iradesini inkar etmek yerine onu olumlar ve spontane olarak bunun sonucunda --daha fazla efor sarf etmeksizin- gerçekliğin zorunlu uyumu izler. Ancak bu tüm insanlar için eşit geçerli bir şema oluşturamaz; dolayısıyla bunu Oedipus kompleksi kavramıyla açıklayan Freud'a, toplumsal duygu kavramıyla tanımlayan Adler'e ya da kolektif bir birlik fikriyle ele alan Jung'a başvurulamaz. Uyum, bizim tip olarak tanımladığımız üç olasılıktan, her bireyin farklı hatta bireysel yöntemleri sonucunda ortaya çıkar. Psikolojik söylemle ifade edersek, kendilik kabulüne dayanan uyum, nihayetinde iradenin meşrulaştırılmasını temsil eden dışsal normların bir kabulü olabilir. Fakat genel anlamda tanınmışlık ya da kendilik kabulü, bireye kendi ideal oluşumunun ve temel farklılığının üzerinden gelişimine devam etmesine olanak sağlar. Yine de her durumda, iradenin inkarından ortaya çıkan nevrotik kendilik inkarı, tedavi deneyimi içinde yapısal olarak ilk mağlup edilmesi gerekendir.

Bunun nasıl olduğunu başka bir kitapta açıklamıştım.[2] Burada esasen sadece bireye ait çeşitli reaksiyonların, aynı temel probleme karşı çeşitli tutumlara nasıl tekabül ettiğini göstermek istiyorum. Gerçekliğe uyum sağlamış ortalama insan, çoğunluğun benzer şekilde uyarlanmış iradeleri içinde kendi bireysel iradesinin gerekçesini bulur. Ama bununla birlikte gerekçe ve rahatlama içindeki evrensel girişimleri de toplumun bizzat ahlaki normlar ve dini yansıtmalar içinde kullandığı gibi onaylar. Daha güçlü bireyselleşmenin neticesinde nevrotik, kendisini diğerlerinden hayli farklı hisseder, ne genel normları kabul edebilir ne gerekçeleri ne de kendisini çünkü bunlar, kabul etmek zorunda olduğu kendi iradesinin birer ifadesi olacaktır. Diğer yandan yaratıcı tip, belirtmiş olduğumuz gibi, kendisini, idealini yani kendi bireysel iradesini, her durumda diğer tiplerinkinden çok daha yüksek bir seviyede kabul eder. Elbette o da bu türden dış gerekçelere ihtiyaç duyar fakat bu gerekçeler iradenin kuramsal olarak inkarına ve hakikat kisvesi altında gerekçelere götüren felsefe ve bilim gibi yalnızca entelektüel üretim sahası içinde yıkıcı bir biçimde çalışır.

Bu bizi irade probleminden, bilinç ve bilinçli bilgi problemine geri götürür. İdeal oluşumu yapıcı ve yaratıcı bir biçimde çalıştığında, bu kendiliğin, bireysel iradenin kabulüne dayanarak gerçekleşir ve bu kendi ideali içinde gerekçelenir; yani uyum sağlamış türde olduğu üzere ortalama ideal açısından ahlaki bakımdan değil, etik olarak. Diğer bir deyimle, kendi ideali içinde bireyin esasen inkar edilen iradesi, kendisini

---

[2] Bkz "Will Therapy," Kitap I ve II. Alfred A. Knopf, 1936.

etik bakımdan gerekçelenmiş olarak ortaya koyar. Nevrotik hem bunu başarıyla tamamlayamaması, hem de buna ilişkin içgörü yüzünden acı çeker; içgörünün derecesine göre de kendisini suçluluk bilinci ya da aşağılık duygusu olarak ortaya koyar. Kendiliği inkar eder çünkü kendilik bütünüyle negatif bir biçimde karşıt irade olarak ifade edilir, dolayısıyla kendisini etik bakımdan meşrulaştıramaz yani ideal oluşum bakımından kendisini yeniden düzenleyip değerlendiremez. Bu nedenle, kendi idealiyle uyum içinde yaşamaya gayret etmek yerine, kendisi olmak için (birçok nevrotiğin de söylediği gibi) yalnızca buraya kadar çabalar. Bunun için, ortalama insanın ideali başkalarının ideali gibiyken, nevrotiğin ideali kendisi olmaktır, başkalarının olmasını istediği kişi değil. Yaratıcı kişiliğin ideali ise nihayetinde onu kendisinin olmak istediği şeye götürecek olan asli bir idealdir.

Bilinç alanı kapsamında, üç farklı çağ, dünya görüşü ve insan tipine tekabül eden üç kaide vasıtasıyla kavradığımız ideal oluşuma yönelik gelişimin bu çeşitli seviyelerini görürüz. Bunlardan ilki Apollon'un "kendini bil"; ikincisi Dionysos'un "kendin ol" ve üçüncüsü ise Kant'ın Aklın Eleştirisi yani "kendini kendinden belirle" kaidesidir. Birincisi başkalarıyla olan benzeşime dayanır ve Yunan düşünüş tarzı bakımından bizi evrensel idealin kabulüne götürür; Sokrates tarafından bilinçli olarak geliştirilmiş, hâlâ psikanalitik tedavinin temelinde yatan üstü kapalı bir ahlak barındırır: (evrensel normlar bakımından) kendini geliştirmek için kendini bil. O yüzden bu, kendilik amaçlı bilmek değil, uyum amaçlı bilmektir. İkinci

ilke ise ilkinin aksine benzeşimi ve buna dayalı gelişimi reddeder, çünkü zaten kişinin olduğu şeyin kabullenilmesini talep eder. Delphoi'deki Apollon tapınağında yazılı ilkenin aksine bunu Dionysos'a özgü olarak tanımladım çünkü uyumun tersine bu yalnızca Yunan mitolojisinde değil aynı zamanda Ibsen'in de *Peer Gynt* oyununda göstermiş olduğu coşku-heyecan kaynaklı yıkıma sürükler. Hakiki kendilik, Dionysos'a özgü bir biçimde zincirlerini çözdüyse sadece toplum karşıtı değil aynı zamanda etik dışıdır, bu nedenle insan dağılmaya başlar. Bu bağlamda nevrotiğin kendisi olma özlemi, sahip olduğu nevrozu bir olumlama biçimidir, hatta belki de kendisini olumlayabildiği tek biçimdir. Bir bakıma o zaten kendisidir, en azından başkalarından bir hayli fazla kendisidir ve bütünüyle kendisi olmak için yalnızca bir basamağı kalmıştır: delilik. İşte burada, meselenin düzgün konumlanması için, doğru bir kendilik bilgisi ve eş zamanlı fiili bir kendilik yaratımı açısından Kant'ın "kendini kendinden belirle" kaidesi karşımıza çıkar. Kant'ın bilgi filozofu ve etik-bilimci olarak tarihsel önemi burada yatar. Kant, psikoloji yapmamıştır, ancak kendisinin haşmetinin bir kısmı da buradan doğar, çünkü psikoloji yapmaktan kaçınması onu Freudcu kuram dahil çoğu psikolojik kuramın içeriğini oluşturan inkar, makul kılma ve yorumlamalara düşmekten korumuştur.

Kusursuz epistemolojik bir psikoloji, yani hali hazırdaki Freudcu sistemin aksine ne ahlaki ne dini bir psikoloji, Kant'ın problemi yerleştirdiği noktadan başlamalıdır. Birey nasıl olur da kendini kendisinden belirleyebilir? Ya da neden böylesi bir zorlukla uğraş-

sın? Burada irade-suçluluk problemi ve Schopenhauer'in tartışmasız psikolojik katkısından geriye kalan bilgi problemiyle karşılaşırız. Fakat Nietzsche suçluluk duygusunu inkar etmenin yollarını ararken, Schopenhauer iradeyi inkar etmiştir. Freud nihayetinde suçluluk problemini gördü, nevrotiğin ona sunduğu gibi anladı gerçi ama problemi istemenin kesin bir içeriğine yani cinselliğe geri dönerek çözmeye çalıştı. Diğer analitik ekoller (Jung, Adler vs.) cinsellik yerine başka bir içerik koyarak kendilerini bunun içinde ayırt ettiler ve bütünüyle psikolojik irade probleminin kendisini gizlemiş oldular. Freudcu içerik kendisini Batının dini ahlak kisvesi altına gizler; bunun içerisinde kişi acı çekmeye devam eder ve bireysel problemleri çözmekte başarısızlığa uğrar. Böylece modern insan nihayet nevroz yönünden paramparça olur.

VI
YARATMA VE SUÇLULUK

"Kader bireyselliği sınırlarına geri taşır ve o sınırları aştığı takdirde bireyselliği yok eder"
—Hegel

İnkara ve suçluluk bilincine sürükleyen iradenin negatif dışsallaştırılmasından, yalnızca zorunlu olanı olumlamayan ama aynı zamanda onun ötesine yani yapısal bir "yükümlülüğe" götüren iradenin yaratıcı pozitif gücüne dek bireydeki irade çatışmasının evriminin izini sürdük. Bireyin ideal oluşumu içinde açıkladığımız bu "yükümlülük", bu etik düzeyde eğer irade kendisini ve kendi faaliyetini olumlarsa nihayet yaratıcılığa ulaşabilir. Bu yaratıcılık, bireyin irade gösterdiği üzere, iç ve dış çevreyi değiştirir, yeniden düzenler ve inşa eder. İstemenin tamamen psikolojik eyleminden, içeriğin ahlaki problemine, yani birey neye irade gösterir ya da göstermelidir sorusuna ulaştık. İçsel veya dışsal bir karşıt iradeye reaksiyon olarak iradenin kendini yansıtması, istenen içerikten bağımsızdır. Bu yansıtma, "yapmalılar"a ve

"etmemeliler"e bağlıdır ve buna binaen bireyin kendi istediği, ancak yabancı bir irade tarafından kendisine zorlandığında veya yalnızca önerildiğinde, yani izin verildiğinde, istemeyi bıraktığı bir şeyle bile alakadar olabilir. Görünüşe göre bu genellikle içeriğin kendisidir, mutlak bir içeriktir. İradenin aslında negatif gücünü, pozitif, yapısal ve en sonunda yaratıcı bir içeriğe dönüştürür, böylece sadece kendi etik ideali bakımından isteme içeriği değil bireysel iradenin kendi de meşru kılınır.

Peki, isteme içeriği nereden geliyor ve ne içeriyor? İstemenin kendisi bir zorlanıma karşı içsel, temelde negatif zıt bir güç olarak ortaya çıkıyorsa isteme içeriği de öncelikle reddetmekten kaynaklanır; bizi reddeden, sahip olamayacağımız şeyi isteriz. Eğer istemenin bu birinci seviyesi daha negatif olarak dıştan belirlenirse sonraki seviye de zaten belirli bir isteme içeren arzu bakımından eşit olarak dıştan etkilenir. O seviyedeyken başkalarının sahip olduğu ya da istediği şeyi isteriz ve sahiplik arzuları açısından bu da kendisini kıskançlık veya rekabet olarak ortaya koyar. Gerçekten pozitif bir istemeye ise ancak bunu kendi başımıza gerçekleştirdiğimizde ulaşırız. Yani karşılaştırmalardan vazgeçip, bireysel istememizi daha fazla dış engeller ya da modellerle değil, kendi etik ideal oluşumumuzla ölçerek pozitif bir istemeye erişiriz. Diğer bir deyimle, ideal oluşumun etik doğrulaması içerisinde irade, "yükümlülüğün" ideal kendiliği ve istememizin içeriği arasında ortaya çıkan tamamen içsel irade çatışmasından, pozitif, yapısal ve en nihayetinde yaratıcı hale dönüşür. Bu düzeyde irade dışsal benzeşime ve diğer bireylerle ilgili gerekçelere çok

bağımlı kalırsa etik düzeyde iradenin yaratıcı olumlamasının nevrotik zıttı olarak kavradığımız aşağılık ya da suçluluk duyguları ortaya çıkar. Bunu bu bölümün esas konusu olarak kendi terimleri içinde kavramaya başlamadan önce nevrotik gelişimi tekrar gözden geçirmeliyiz.

Unutmamalıyız ki isteme olumlamasından derin bir şekilde psikolojik olarak irade inkarına dönüş, içerik problemiyle yakından bağlıdır. Birey, tüm dışsal kısıtlamalar ve reddetmelerle – iradeye karşı genellikle evrensel bir yasak olarak değil, belirli bir anda belli bir şeyi istemeyi yasaklayarak—çocukluğunda ve daha sonraki yaşamında tanışır, ve bunlar böylece içerik ve nihayetinde ayrıca zaman temel alınarak sabitleşir. Buna karşılık, birey bizzat isteme vasıtasıyla bu belirli yasaklarla çok önceden ilişki kurar. Burada bence çocuk ve yetişkin arasındaki en önemli farklılığın ve en derin yanlış anlamanın kökleri yatar. Bu bakımdan çocuğun yalnızca ahlaki kavramlar içinde yani içeriği esas alıp düşünebilen yetişkin ortalama insandan daha etik olduğu söylenebilir. Çünkü daha fevri olan çocuk için her kısıtlama, reddediş ya da yasaklama istemenin bütününü ve bizatihi iradeyi etkiler. Kısacası, anlık içerik başlangıçta yalnızca simgesel anlama sahiptir, fakat daima esas olan evrensel fevri yaşam hiç olmadığı kadar soyutlaşırken, anlık içerik de bireyin gerekçelendirme eğilimleri yüzünden giderek hiç olmadığı kadar "gerçek" bir anlam alır. Böylece çocuk, yetişkinlerin kendi ideolojileri açısından, kabul edilebilir "iyi" bir içerik vasıtasıyla onları istemenin kendisi hakkında aldatır. Ve eşit ölçüde aynı şekilde ya da çok daha fazlasıyla, daha sonra yetişkin, başka-

larının ya da kendi ideali tarafından onaylanan bir içerik vasıtasıyla kendisini istemenin kötülüğü hakkında aldatır. İstemenin kötülüğünü içeriği bakımından meşru kıldığımız sürece, kendimizi ahlaki olarak diğerlerine karşı daha sorumlu hissederiz ve dolayısıyla onların övgüsüne ve suçlamasına bağımlı oluruz, böylece bu hayal kırıklığının ve kendi kendini aldatmanın kölesi haline geliriz. Buna karşın, dış dünya ve kendimizle olan çatışmalarımızın kaynağı olarak, karşıt iradenin asli biçimi içinde iradenin kendisinin bilincine vardıkça kendi etik bilincimizin bireysel istemimize "evet" ya da "hayır" demek zorunda olduğu sorumluluğu hissederiz. Ve ancak bu anlamda şimdi yaratın olarak ele almayı dilediğimiz şeyi anlayabiliriz ama yine ancak bu etik anlamda bununla ayrılmaz bir bağ kurmuş olan suçluluğu, ne diğerlerine yönelik (ahlaki anlamda) bir suçluluk duygusu olarak, ne de suçluluğun (nevrotik anlamda) kendine yönelik farkındalığı olarak değil, etik anlamda suçluluğun kendisi olarak anlayabiliriz.

Yaratıcı dürtüyü, iradenin ifadesi olarak anladığımızdan ve böylece iradenin kendisi etik bakımdan içeriği de ahlaki bakımdan yani başkaları vasıtasıyla meşru kılındığından yaratımın içindeki suçluluğun kökeni şöyle anlaşılabilir. Birey, "iyi" içeriğin vasıtasıyla, yukarda betimlenen biçimde, isteme eylemini meşru kılmaya uğraşır. Böylece içeriğin ahlaki eleştirisi sebebiyle kötü olarak yaftalanan irade, yasaklanmış iradenin ta kendisiyle özdeşleşen kötüyle, gayrimeşru içerikle ilişkilendirir. Bu durum, çocukta "kötü olmak" denilenle, yetişkinde ise fanteziler ya da gündüz düşleri şeklinde ortaya koyar. Bu fantezi ve ha-

yaller Freud'a göre yalnızca nevrotik semptomların başlangıcını oluşturmakla kalmaz aynı zamanda yaratıcı faaliyeti de oluşturur çünkü buraya dek ikisi de daha önce söz edilen iradenin çeşitli ve çoğunlukla yasaklı içeriklerini kapsayan eylemlerini temsil ederler. Bunlar kendilerini ister nevrotik ister yaratıcı olarak dışa vursunlar, aynı iki durumda da içeriğe bağlı değillerdir ve Freudcu anlamda bastırmayla ya da bastırmanın derecesi ya da miktarıyla dahi açıklanmazlar. Bu durum bana yalnızca, iradenin isteme içeriğiyle olan ilişkisi tarafından belirlenmiş görünüyor. Başka bir deyimle, istemenin iyi içerikleri iradenin ahlaki bir onayına işaret ettiği için açığa çıkarılıp ifade edilirlerse kötü olanlar da istemenin ahlaki mahkumiyetini içerdiği için gizli tutulup saklanırlar. Böylece onların ve bireyin nihai kaderi içerikten bağımsız şekilde bizzat iradeye bağımlı olur. Eğer irade, daha önce belirtildiği gibi, kötü içeriklerle özdeşleştirilirse ve öyle kalırsa yasaklı irade içeriğiyle birlikte bu fanteziler saklı kalır yani iradenin kendisi kötü, mahkûm edilmiş, yasaklı olur; kısacası onu bastırma, inkar ve rasyonelleştirmeye götüren karşıt iradeye dönüşür. Bunun aksine, (karşıt irade olarak) bireyin içindeki irade en baştan oldukça güçlüyse ve iyi içerikler iradenin kötülüğünü meşru kılmak için yetersizse birey ayrıca yasak içerikleri, yani onları temsil eden kötü iradenin kendisini olumlar. Böylece bu fanteziler zihinsel irade ifadesi alanından eylem alanına taşınır, yani daha fazla yasak olarak saklı tutulmazlar, bunun yerine bu bağlamda yaratıcı irade ifadesi olarak eyleme dönüşürler. Bu hem kötü olarak yaftalanan içeriğin hem de onu temsil eden bireysel iradenin olumlamasıdır.

Ahlaki bakımdan yasaklanmış içerikler esasında bizzat bedensel fonksiyonlarla alakalıdır. Çocuk yemeyi ve boşaltım fonksiyonlarını kontrol etmeyi, kendi istediği zamanda değil, yetişkinin istediği zamanda öğrenmek zorundadır. Bununla ilgili olarak çocuğun karşıt iradesi, genellikle "kötü" ve "nefret uyandıran" olarak nitelenir, sonrasında kısıtlanır ve nihayetinde cezalandırılır. Kısa bir süre sonra fiziksel cinsel dışavurumlar da başlar ve istemenin en önemli içeriğine dönüşür. Bu dışavurumların böyle şiddetli oluşu, belki de yalnızca onların yasak ve gizlenmiş olmasından ileri gelir. Ruhsallığın sevgi hayatımızda oynadığı rolün ezici kısmına binaen, çocukluk döneminde cinselliğin fiziksel dışavurumlarına ait ahlaki yasaklar, belki de ruhsallığa genel olarak karşı durabileceği fiziksel yanı kuvvetlendirmede biyolojik olarak değerli bir etkiye sahiptir. Muhtemelen burada, Freud'un nevrotiğin karakteristiği olarak tanımladığı şehvet ve nezaket ayrımının zeminini buluruz, fakat ben bunu daha çok ortalama insanın davranışı olarak karakterize ediyorum. Bu her halükarda cinselliğin bireysel gerekçelendirilmesini sevgide arayan ruhsallıkla şehvetin daimi birliğinden daha yararlıdır. Burada tekrar bu fenomenlerin köklerinde yatan içeriğin iradeden ayrılışını görüyoruz. Belirli kişilere karşı sevginin nazik dışavurumları için çocuğa izin verilir; bunlar iyidir. İradenin tamamen fiziksel olan unsurları ise kötü ve zararlıdır.

Önceden de belirttiğimiz gibi çocuk kötü ve yasak içeriği isteğe, fanteziye dönüştürür. Bu, ister çocuk ister yetişkin olsun insan fantezilerinin kötü, yasaklı içeriklerin fiili tatminiyle çok ilgili olmadığı, daha çok

iradenin kendisinin gerçekleşmesiyle alakadar olduğu yönündeki fikrimle tamamen uyuşur. Beylik bir deyimle, onların içerikleri cinsel bir tema üzerinde olsalar dahi, ezici biçimde egoisttir. Bireysel benliğin, tüm engellere karşı, kendi iradesini başarılı bir biçimde gerçekleştirişini gösterir. Bu doğrultudaki bir sonraki adım, üreticiliğe ve yaratıma sevk eder: İradenin bu ifadelerinin düşünce alanından eylem alanına taşınmasıyla belirtilir. Fanteziler eserde somutlaşır ve dolayısıyla yasaklı içerikler bir şekilde tamamlanır fakat bu, son tahlilde, yaratıcılık tarafından karşılanan irade ifadesidir ki bu da çoğu kez tatmini ve mutluluğu meydana getirir.

Fantezilerini başkalarından gizleyen ortalama insanla fantezilerini kendinden gizleyen (bastıran) nevrotik ve onları kendisi için olumlayan, su yüzüne çıkaran yaratıcı tip arasındaki temel farklılık burada yatar. Bu farklılık, iradenin kendisine ve iyi veya kötü içeriklerine karşı bireyin farklı tutumlarıyla açıklanır, diğer yandan ise bu durum aynı zamanda çeşitli biçimlerde suçluluk problemi yaratır. Fantezilerin içeriğini kötü iradenin bir ifadesi olarak başkalarından gizleyen ortalama insan, (diğer insanlara karşı) suçluluk duygusu besler; bunları kendinden gizleyen, yani bastıran nevrotik ise (kendisine karşı) suçluluk bilincine sahiptir. Nihayet fantezileri besleyen, bunun sonucunda bireysel iradesini olumlayan ve böylece bunu pozitif eyleme dönüştürebilen birey, eyleminin bireysel doğası yüzünden kendini suçlar. Esasen suçluluk kişinin bireyselleşmesi aracılığıyla kendinin karşısına koyduğu başkalarına başkaldırmasından kaynaklanır. Ama bir de bireysel irade ifadesinin meşru-

laştırılmasında hüküm süren kendisine yönelttiği suçluluk vardır. Yaratıcı tip durmaksızın daimi irade ifadesini ve ifasını ispatlamak zorundadır. Hem kendisine hem de başkalarına karşı duyduğu bu suçluluk duygusunun bedelini başkalarına sunduğu ve kendini kendine kanıtladığı çalışmayla öder. Bu yüzden üretkendir, bir işi başarıyla sonuçlandırır çünkü nevrotik tipin sahip olduğu hayali suçluluğa değil, bedelini ödediği gerçek suçluluk duygusuna sahiptir. Nevrotik, suçluymuş gibi davranır fakat onun suçluluk bilinci sadece irade inkarının bir ifadesidir; hakikaten suçluluk meydana getiren iradenin yaratıcı ifasının değil.

Burada, etik alan içindeki yaratma ve suçluluğun, bilgi alanı içindeki hakikat ve gerçeklik ile aynı kontrastı taşıdığını görürüz ve bunlar ayrıştırılamaz bir biçimde bir bütün oluştururlar. Bireyin yarattığı eser genellikle hakikat gibi kabul edilip tanınmak ister fakat o iradeyi hem engelleyen hem de uyaran suçluluğu yaratıcı iradenin yeni ve yüksek marifetleri sayesinde devamlı aşmak gerekir. Bu nedenle burada, suçluluk yüklü yaratmayı, yaratıcı suçluluk ile birlikte ele almalıyız ki bunun içinde nevrotik tipin bireyi aşan suçluluk bilinciyle karşıtlığı içinde özellikle kişisel, bireysel bir şey vardır. Burada üzerinde durduğumuz şey yalnızca yaratıcı tipin faaliyetidir, cinsel dürtünün bir yüceltmesi değil, hatta neredeyse cinsellik karşıtı olarak adlandırılabilecek bireysel iradenin ifadesidir. Çünkü esas yaratıcı güç, önceden de belirttiğimiz gibi, benlik ve cinsellik arasındaki çatışmanın ötesinde, iradenin kendi alanını ve silahlarını yönettiği, her zaman ve yalnızca içsel irade çatışmasından

kaynaklanır. Bu, son tahlilde, *Sanatçı*'da göstermiş olduğum gibi, kullandığımız temel bir biyolojik içgüdü olabilir. Çünkü kendi çöküşü için iradenin hizmetinde yaratır ve yaratmaya yardım eden şey esasen kendisinden farklıdır, ideal durum içinde onu epeyce aşar. Bu, doğa ve ruh, güç ve irade arasındaki görkemli bir mücadeledir. Freud bu mücadeleyi, doğurmak ile üretmek, peyda etmek ile yaratmak, alet ve usta, yaratık ve yaratıcı arasında yatan temel farklılığa başvurmadan, eğitsel yüceltme kavramı ile açıklama yoluna başvurdu.

Bu nedenle, yaratıcı dürtü içinde yalnızca bireyin irade olumlamasının en yüksek biçimine değil, aynı zamanda iradenin en muazzam zaferine, yani cinsellik ile ifade edilen tüm türlerin iradesinin üzerinde bireysel iradeye şahit oluruz. Belirtmiş olduğum üzere, türün iradesine karşı benzer bir zafer elde eden bireysel irade, bireysel sevgi talebi içerisinde temsil edilir. Bunun psikolojik manası, bireyin türe mensup rolünün ancak bireysel kişisel bir yöntem yani sevgi deneyimi içinde mümkün olacağını kabul edebilmesinde yatar. Bu, bir bakıma, kendisi için kesin bir bireysellik –bireysel iradesini onaylayan, doğrulayan ve kurtaran bir bireysellik- talebinde bulunan ve gerekirse onu yaratan ortalama tipin yaratıcılığını temsil eder. Yaratıcı tip, bunun aksine, bir bireyin yaratımı ile yetinmez. Bunun yerine, kendi imgesinin içinde bütün bir dünya yaratır ve sonra da tüm dünyanın onun yaratımına "evet" demesini, yani onu iyi bulmasını ister, böylece onu doğrulamış olur.

Bu bağlamda yaratmak içsel olanı dışsal yapmak yani ruhsal hakikati gerçekliğe, benliği dünyaya dö-

nüştürmektir. Sevgi yaratımı, başkasında nasıl ki benliğin bir onayını belirtiyorsa, biyolojik yaratım da çocukta bir benlik genişlemesini ifade eder. Fakat her şeyden önemlisi tüm bu ruhsal yaratım, çalışma içinde kendisine ait olan bir yaratımdır, benlik dünyaya karşı çıkar ve böylece iradesi bakımından onu yönetir. Çalışmanın yaratısı içindeki benlik iradesinin bu tezahürü, bu sebeple, cinsellik ve sevgi için bir ikame değildir. Bu ikisi daha ziyade yaratıcı dürtüyü meşgul etme amaçlı girişimlerdir. Bu girişimler yaratıcı tipte daima tatmin edici olmaktan uzak bir şekilde sonuçlanır çünkü daima yabancı karşıt irade tarafından kısıtlanan ve dolayısıyla da yetersiz olan bireysel yaratıcı dürtü ifadesinin biçimlerini temsil ederler. Üstelik yaratıcılık bir kereye mahsus olan bir şey değildir. O, bireysel irade ifasının durmaksızın devam eden ifadesidir, bu sayede birey kendini yaratarak cinsel içgüdünün biyolojik zorlanımının ve duygusal teslimiyetin psikolojik zorlanımının üstesinden gelmeye çalışır.

Yaratıcı iradenin biyolojik cinsel içgüdüye karşı bireyin zaferi olarak kavranışı, yaratıcı kişiliğin gelişiminin ve olumlama eyleminin zorunlu olarak ürettiği suçluluk duygusunu açıklar. Doğanın koyduğu sınırları bireyin aşmasına ve bunun irade ifasında ortaya çıkmasına benlik suçlulukla tepki gösterir. Bu suçluluk tepkisi, bir Tanrı ideasının yansımasını tamamen anlaşılır kılar ki bu sayede birey daha güçlü bir şeye boyun eğer. Dünyayı ruhani kılan ilkel insanlar için bu doğanın ta kendisiydi. Doğaya karşı zafer kazanan kahraman insan içinse bu kendinden yaratılan yaratıcı Tanrıydı. Bu yüzden onun iradesi aynı anda hem

göklere çıkarıldı, hem inkar edildi, hem de meşru kılındı. Ve nihayetinde Batı kültürümüzün insanları için bu, isteyerek yani etik bakımdan boyun eğmek isteyeceği ebeveyn otoritesi ve sevgi tercihinin mukadder güçleri oldu.

Tüm bu çatışma kompleksinin temsilini geniş ölçekte insanın düşüş mitinde buluruz. Bu mit, bilincin bilgi seviyesini temsil eder ve bu seviyede bilinç, cinselliği kontrol altına alıp yönetmek yani onu kendi tatmini ve hazzına yönelik kullanmak ister. Kahraman Adem, tanrısal bilgelik tasladığı için cezalandırılmamıştır; cinsel içgüdüyü bireysel iradesinin hizmetini görmeye zorlamak adına bu bilgiyi kullandığı için cezalandırılmıştır. Ebeveyn kompleksi burada hiç işe yaramaz, tıpkı Yunan mitolojik figür Prometheus'ta yaramadığı gibi. Aksine, cinsel dürtünün iyi ve kötünün bilgisi yani kötü isteklerin olumlanması temelinde bireysel iradenin hizmetinde kullanımı acı ve cezalandırmayı beraberinde getirir. Cezalandırmayı meydana getiren, cennetin saflığının kaybı, doğa ve kanunlarının birliğinin yitmesidir ki artık o kanunlara tabi olmak gerekir. Adem, baba olmak istemediği için cezalandırılmıştır; cezası da baba olmaktır, bir başka deyişle, cinsel biyolojik dürtü zorlanımına boyun eğmiştir, hem de haz iradesini kötü olarak damgalayan ahlak problemi bilgisine rağmen ve irade olumlaması yoluyla bu ahlakın üstesinden gelme girişimine rağmen.

Kahraman böylece yaratıcı insanın psikolojik temsiline dönüşür ki önümüzde bunun negatif karşıtı olarak nevrotik tipi buluruz. Oedipus kompleksinin dediği gibi kahraman kendisini babasının yerine

koymak istediği için değil, Tanrının yani yaratıcı iradenin dünya üzerindeki temsili olduğu için ebeveynini reddeder. Bu nedenle (baba rolünde sahip olmak zorunda olduğu) çocuğu yoktur fakat kendini ve bireysel iradesini çalışmalarla, kahramansı eylemlerle ortaya koyar. Ne (ebeveynine karşı) bir minnettarlık gösterir, ne de (başkalarına karşı) bir suçluluk duygusu. Ancak yaratmadan kaynaklanan suçluluk duygusuna sahiptir. Ona bu suçluluk bilincini veren şey baba ya da Tanrı olma isteği değil, Tanrı olmasıdır, kendisini yaratıcı biçimde tutma isteğidir. Onu suçlu kılan şey ve bu suçluluk duygusu, ancak daha ileri performans ve en sonda ölüm vasıtasıyla telafi edilebilir. Üstelik ben, *Kahramanın Doğuş Miti* çalışmamda açıkladığım üzere, kahraman oluşumu düşüncesinin insanın üreme içindeki yerinin keşfinden oldukça etkilendiğine inanıyorum. Her halükarda, üremenin eril işleyişinin bilinçli kavranışı, insanlık tarihinde devrimsel bir dönüm noktasını işaret ediyor.

Günümüzde nevrotik tipin de gösterdiği gibi irade ve suçluluk psikolojisi, insanın bir yandan kendisini insanları yaratan (Prometheus gibi) bir yaratıcı olarak hissedebilmesi, diğer yandan bu biyolojik üreme eylemini bilinçli olarak kontrol edebilmesi ve böylece cinselliği yalnızca haz yararına kullanabilmesi (Adem'in bilgisi?) üzerine kök salmış gibi görünüyor. Üstelik bu bağlantının keşfi, toplumsal ve psikolojik baba kavrayışı için ilk gerçek temeli sunar ki birey, kahraman mitinde dahi babanın inkarı ve ebeveyn rolünün vurgusu ile birlikte kendisini buna karşı savunur. İşte burada belki bireysel benlik iradesini temsil eden Tanrının bir dönem süresince baba özellikleri

takındığı gerçeğine dair kuvvetli bir gerekçe bulabiliyoruz. Otonom kahraman birey fani bir ata üzerine kurulu biyolojik bağlılığı kullanamaz ve buna dayanamazdı ve böylece bunu ebeveyn özellikleri takınan halihazırda yerleşik olan Tanrıya hemencecik yordu ki bu da kahramanın kendini yaratışına psikolojik bir ifade getirdi.

Ayrıca bireysel sevgi sorununun ilk iması, burada kadının erkekten ve onun suretinden yaratılışı hususunda açığa çıkar. Burada kadın, kendine bu kutsal yaratıcı gücü ve bilgiyi atfeden –Prometheus gibi– yaratıcı erkeğin bir ürünüdür. Böylece, psikolojik bakımdan, insandaki bilinçli bireysel iradenin kademeli kabulü olarak anladığımız, Tanrılarla girişilen rekabetteki muazzam sürecin ilk silik başlangıçlarını fark ederiz. Bu, Yunan kültürü içinde Tanrılara karşı ayaklanan kahramanlarla birlikte ihtişamlı bir biçimde kendini gösterir ve Tanrının insanlaştırılması, insanın tanrılaştırılması da Hıristiyanlıkta gelişiminin doruk noktasına ulaşır. İnsan ilk zamanlarda Tanrı oluşumu içinde kendi yaratıcı iradesini ortaya koymak ve bunu meşru kılmak zorundaydı ama diğer uçta, yani kahramanlar çağı içerisinde, kendini, kendi bireysel iradesini tanrılaştırdı, bunu da bireysel sevgi deneyimi dahilinde kendi bireysel iradesinin yaratımını ve arınmasını temsil eden başka bireyi tanrılaştırmak ve ona tapınmak için yaptı. Sevgi ve suç dini olarak Hıristiyanlık, bu irade-suç probleminin tüm çatışan unsurlarını kendi içinde birleştirir. Bu durum, dünyadaki "cennet"in kurulmasını Tanrının insanlaştırılması içinde bize sunar. Bu yine evrensel bir kardeşlik biçimidir çünkü bu ayrıca kişileri bireysellikten uzak-

laştırmıştır, çünkü bu kitleler için öyle büyük etkili bir kahraman yaratmıştır ki her kişi onun vasıtasıyla ve onun sayesinde günahlarından arınmış hissedebilirdi.

Ruhani gelişimimizin bütünü bu nedenle üç düzey ile belirtilir: Yahudi, Yunan ve Hıristiyan. Bunlar yalnızca tarihsel evreleri değil, aynı zamanda psikolojik tipleri ve hatta modern insanın tutumları ve tepki verme yöntemlerini de temsil ederler. İrade-suç problemini çözmek için farklı girişimlere yani gerçekçi, idealist ve ruhani girişimlere tekabül ederler. Kutsal Kitaptaki Yahudiler, güçlü bir iradeye sahip, ideal bir benlik olarak kendinden emin bir savaş tanrısına ihtiyaç duyan ve yaratan cengaver, sert çobanlardan oluşmuş bir ulustu. Eğer "Yehova"yı düşmanlara karşı sürdürülen daimi kavga içindeki yabani çobanların sert ve inatçı bireysel iradesinin kişileştirmesi olarak anlarsak, o zaman Kutsal Kitapta istikrar ve refaha ulaşan zafer kazanmış bir halkın eski savaş tanrısını tahtından ederek kendilerini onun güçlü iradesi üzerinden algılamak için ilk soylu çabalarını görürüz. Fakat ondan sonra, yapılan ve gerçekleşen her şey, önceden yalnızca yıkıcı olan ama şimdi bütünü içinde kahraman hisseden bir halkın gönüllü olarak boyun eğdiği yaratıcı bir Tanrıya atfedilir. Bu nedenle savaşçı Yahudiler öncelikle kendilerine güçlü Tanrı iradesi içinde kahraman Musa ile vücut bulmuş bir lider bulmaya çalıştılar. Sonra da o liderde tüm savaş korkuları ve fetihler için meşrulaştırma aradılar.

İlyada'nın gösterdiği üzere Yunanlar da varlıkları için ve kendilerine verimli alanlar sağlamak için başlangıçta sıkı bir savaş vermek zorundaydılar. Onların

nihai zafere ve refaha tepkileri, bireysel bir Tanrı yaratımını yeniden meşrulaştırma değil, kahraman mitlerinde ifade edildiği gibi, bireysel kendilik duygusunun olumlamasıdır. Artık savaşları ve kahraman mücadelelerini tahrik eden ve onları yönetenler Tanrılar değildir; evrendeki olaylar, üst-insan tutkularından etkilenir, bir başka deyişle kendi tutkularına gönüllüce boyun eğmiş kahramanların güçlü iradelerinden. Biraz daha sonra bu yaratıcı kibre tepki olarak işin içine, trajik şairlerin tanrılara atfetmek yerine bizzat kahramanlara aktardığı suçluluk bilincinin ürpertici zehri karışır. Bu bağlamda Yunan uygarlığı, insanlık tarihi içinde esas olarak bireyselliğin doğuşunu ifade eder. İnsan kendisini Tanrının yerine koyar, kendi kendini yöneten yaratıcı kahraman olur, Tanrı da ilk kez pasif izleyici rolüne geçer. Bu nedenle biz, özellikle kahramanlık evresine bir tepki olarak kendisini tragedya içinde ortaya koyan Yunanların aşırı suçluluk duygusuna da sahibiz. Yunan trajik şaire göre kahraman, bir bakıma, kendini tamamen kendisinin sorumlusu olarak görür ve bunu ölümle telafi edip öder.

Zaferin meyvelerini saklayıp muhafaza edebilen Yahudi ulusunun Yunan uygarlığından farkı buradan yatar çünkü Yahudiler sorumluluğu Tanrının sırtına yüklerler. Suç eyleminde bireysel iradesinin ifadesini görüp tanıyan Yunan, irade probleminin ve öz sorumluluğun trajik tanınması içinde mahvolur, ama Yahudi kötü ve yıkıcı tanınmayı "tedavi eden bir şekilde" iyi ve kötü odaklı ahlak zorlanımına dönüştürmüş ve bunu anlamlı bir irade yasaklaması yani on emir içinde somutlaştırmıştır ki bu on emir onları,

bireysel irade için konulan sınırların ötesine geçmekten korumuştur. Romalının zorbalığına ani bir tepki olarak beliren ve ebeveyn otoritesini temsil eden Hıristiyanlık, simgesel bir biçimde asi oğlu, pasif kahramanı takdim eder. Bu asi oğul iradesini tatbik etmesiyle değil teslim ederek fetheder; madden, fiziksel olarak başarısız olsa bile, ruhani olarak ele geçirir. Böylece, Yunan kültürü mücadeleyi ahlak alanından etik alanına taşırken, Hıristiyanlar onu gerçeğin alanından gerçek olmayanın alanına taşır. Ancak tıpkı Yunan kahramanların daha insani hale gelip bir bakıma evrensel bir kahramana dönüştürülmesi gibi Hıristiyan Tanrı da gerçek olmayanın alanından gerçeğin alanına getirilir. Bu bağlamda Hıristiyanlık, Roma'ya özgü otokratik sistem dahilinde zirve noktasını gören bireyselcilik tehlikesini iyileştirmeye karşı bir tepki, bir girişimdir. Bu nedenle, eğer yaratıcı Tanrı bireysel benlik iradesinin en güçlü ifadesi idiyse, o zaman Hıristiyan inancının ılımlı, affedici Tanrısı da Roma ideolojisi bakımından kendisini oğul, yani yaratıcı değil yaratılmış olarak sunan kendini küçültücü benliğinin en güçlü ifadesidir. Bununla beraber aynı zamanda o, yaratıcı olarak babayı saf dışı bırakmaya çalışır, anne ilkesini de daha önce sahip olmadığı ruhani bir öneme taşır. Burada, irade ilkesi gerçekleşmesi, Roma baba kanununda gördüğümüz üzere, bireysel sevgi talebi ve dinsiz modern insanın sevgi yaratımında doruğuna ulaşan anne sevgisi ilkesinin gerçekleşmesine karşı çıkmaya başlar.

Böylece dinsel oluşum insandaki kutsallığı reddetmek için uğraşıp, insanı tekrar mütevazı bir biçimde kendini daha yüksek ırksal iradeye tabi tutan

bir yaratılmış olarak gösterirken, kahraman oluşumu insandaki kutsallığı vurgular, iradenin bireysel yaratıcı gücünü olumlar, yüceltir. Bu bakımdan, irade-suç problemi hususunda, Yahudiler dini, Yunanlar kahramanlığı, Hristiyanlar ise insani çözümü temsil ederler. Yahudiler ahlaki, Yunanlar etik, Hıristiyanlar ise ruhanidir. Bu, bilinç düzeyine bağlı olan suç probleminin dönüşümü ile ilgilidir. Yahudilere göre Tanrı iradeyi, birey ise suçu; Yunanlara göre bireysel kahraman iradeyi ve suçu; Hıristiyanlara göre ise Tanrı suçu temsil eder, bireyse iradesini üstesinden geldiği Tanrıya tabi kılar. İrade birey içinde gelişip kırıldığı ölçüde bilinç alanında da benzer bir yer değiştirme ve inkar saptayabiliriz; Yahudilerde bu, bireyin selameti olarak ahlaki çözümün tanınmasıdır; Yunanlarda bireyin çöküşü olarak etik problemin tanınması; Hıristiyanlarda ise bireyin feshi olarak insan probleminin tanınması, yani iradenin zorlanımı ve yaratıcı durumunda bilinçli sorumluluk sancısı olarak. Bu nedenle Hıristiyanlık, duygusal sevgi deneyimini merkeze koyar ve kadın ilkesini simgesel anlamda tekrar saygıdeğer bir konuma getirir. Yunanlar, suçluluk duygusuna yönelten yaratıcı ilkeyi ön plana koyup, bireysel sanatçıyı öne sürerken, Yahudiler ise irade ilkesi ve bununla birlikte baba zorlanımının temsilciliğini üstlenir. Bu nedenle, güç, özgürlük ve sevgi irade-suç problemine (Yahudiler, Yunanlar ve Hıristiyanlar tarafından) farklı tepkiler sunar. Böylece, bireyin kendi içinde de ortaya koyduğu gibi, bu kültür gruplarının her biri irade-suç problemi gelişiminde belirli bir düzeyi temsil eder; Yahudi için bu, ahlakın baba zorlanımı ilkesinin bilinçli onayı; Yunan için, özgürlüğün kahramanlık ilkesinin yaratıcı biçimde

tanınması; Hıristiyan içinse anneden gelen sevgi ilkesinin acılı tanınması.

Kutsal yansıtmadan bireysel iradenin insani meşrulaştırılmasına doğru bu gelişim dahilinde, bilincin katılımı, özellikle kendilik bilincinin gelişen tanınması içinde, belirleyici önemdedir. İlk seviye, yani Tanrının yansıtılması, şimdilik bilinçli yaratım sunmaz. Bu, daha ziyade arzu fantezisi içinde temsil edilmiş irade ifadesini büyülü bir biçimde iradenin ve karşıt iradenin kendi iradesine tekabül ettiği kişileştirilmiş benlik durumuna aktarmak için bir girişimdir. Bilinçli iradesini eyleme dönüştüren faal kahramanda, kişisel arzularına göre gerçekliği dönüştüren ve ıslah eden fakat küçük insani hakikatini algılar algılamaz yıkıma uğrayan Oedipus gibi bireyin tanınmasının ilk adımına şahit oluruz. Kendilik bilincinin genişlemesiyle birlikte ister negatif olsun ister pozitif irade yansıtmasının tüm bu mekanizması ilahi niteliğini kaybeder; insanileşir, Tanrı katından insana, gökten yere iner. Ancak bu dünya üzerinde aslında sevgi deneyiminde ve sevgi ilişkisinde devam eder ki son tahlilde yine irademiz ve karşıt irademizin sorumluluğunu başkasının üstüne atmak demektir; bir başka deyişle, bize uyum sağlamazsa ve boyun eğmezse iradesine isyan edeceğimiz bir Tanrının üstüne. Burada, sevgi ilişkisinde, kendi suretimizden başkasını yarattığımız durum içerisinde bir kez daha bir Tanrı yaratırken kurnaz bir yöntemle kaçındığımız başkasının gerçek karşıt iradesi ile karşı karşıya geliriz, çünkü tanrısal irade bizim kendi irademizi hem temsil hem de tasdik etmiştir.

Kendileri de yaratılmış birer varlık olan antik Tan-

rılardan ve onların yaratıcıları olan antik insanlardan farklı olarak bizim Batı kültürümüz sadece koruyucu olmayan Tanrı fikrini geliştirdi. Batılı dini sistemlerin yavaşça geliştirdiği bu yaratıcı Tanrı, artık sırf yansıtma değil fakat bizzat bireysel iradenin yaratıcı bir ifadesidir. Bu yaratıcı, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Tanrı, bireysel iradenin ilk büyük tezahürü ve aynı zamanda bireyi aşan dünya iradesi yani doğa dahilinde onun inkarı ve meşru kılınmasıdır. Tanrının bu yaratımı kozmik bir olaydır; daha sonra belli bir aile örgütlenmesi düzlemindeki yoruma tekabül eden ebeveyne tabi olmayı taklit ederek ortaya çıkmış bir şey değil. Diğer yandan, yaratıcı Tanrıdan önce var olan ilkel Tanrı tehlikeli ve yıkıcıydı, kötücül karşıt iradenin bir tezahürüydü ki bu karşıt irade daha sonraki sistemlerde, Ehrimen'den Hıristiyanlıktaki şeytana dek bildiğimiz, negatif bir Tanrıya atfedilmiştir. Tanrı Yehova içinde hâlâ muhafaza edilen, başlangıçtaki yıkıcı, düşman Tanrıya karşı zamanla, anne karakterine sahip, örneğin Homeros'un dünya tasvirindeki Athena ve Mısır mitolojisindeki Neith gibi koruyucu Tanrıçalardan yardım istenmiştir. Bu etik sürecin en yüksek gelişimsel seviyesi olarak yaratıcı Tanrı imgesi, bu durumda, kötücül bir karşıt iradeyi mağlup etmekten onu yaratıcı irade içinde olumlamaya doğru ilerler. Fakat anne niteliklerini de muhafaza eder çünkü yaratıcı yarattıklarını korur ve gözetir. Ancak daha sonra, ve bizim günümüzde hâlâ devam eden aile ve toplum örgütlenmemizin etkisi altında ve hizmetinde, Tanrı bireysel yaratıcı iradeden daha güçlü olan dışsal karşıt iradeye daha çok tekabül eden güçlü baba karakterleri takınır. Esasen yozlaşmış, indirgenmiş bir Tanrı iradesine karşılık gelen

bu baba Tanrı sayesinde, irade ve bilincin alanı içerisinde aynı ölçüde gururlu kılınan birey, yeryüzünde kendi karşısına güçlü ve gerçek bir karşıt irade koyar, bunun rolü de kendi için kutsal irade gücü talep eden bireyi muhafaza edilen sınırlar içerisinde tutmak olacaktır.

Roma İmparatorluğundaki doruk noktası Hıristiyanlıkla kırılan baba ilkesinin hakimiyeti belki de psikolojik olgularla kavranabilir: "baba" ilahi imtiyazları kendine atfetme cesareti gösteren güçlü irade insanıdır, onun tahakkümü yalnızca şiddet temelinde kabul görmez, aynı ölçüde gittikçe bireyde yoğunlaşan mutlak kadir iradenin karşısına diğer dünyevi sınırları koymakla tanınır. Bu, ilahlaştırma eğilimimizi insanlaştıran sevgi kavrayışımızın psikolojik karşıtı olacaktır çünkü uygun ve psikolojik tezahürleri içinde baba ilkesi, iradenin ve karşıt iradenin negatif yönünü insanlaştırma çabasına tekabül edecektir. Her ne olursa olsun, bizim için kesin olan şu ki Bachofen ve Haller'in dünya görüşlerinin zıtlığı içinde ve çeşitli psikanalitik yorumlarda ifade edildiği üzere anne ve baba ilkelerinin karşıtlığı doğal hukuk ve cebri hukuk arasındaki karşıtlığa, diğer bir deyimle, sevgi ile zorlama, psikolojik terminolojiyle pozitif irade (anne) ile karşıt irade (baba) arasındaki zıtlığa tekabül eder. Diğer bir ifadeyle baba, daha önce de belirttiğim gibi, yalnızca fiili olarak engellenmiş iradenin bir simgesini temsil eder, Yeri ve Göğü yaratan Batı dünyasına ait Tanrı tasvirinde görülen iradenin yaratıcı gücünü değil. Bireysel iradenin bir bakıma baba ilkesi ardına saklandığı Freud'un kuramı, suçunun bilincinde olan insanlığı makul kılmaya yönelik negatif girişimde yer

alır; bireysel irade, tıpkı Tanrıyı yaratırken olduğu gibi, iki anlamda gizlenir, çünkü birey kişisel iradesini ikiyüzlü biçimde reddeder, ve babasına boyun eğebilmek için o iradeyi ona atfeder. Bu çaresiz, güçsüz varlığın baba iradesine karşı alçakgönüllü bağlılığı hususunda psikanaliz dinsel bir işleve sahiptir çünkü bilinci tüm ihtişamıyla ele alır, bir kahraman kadar cüretkardır. Yani analist, bilgi ve insanın yaratılışı açısından Tanrıya benzeyişinin bedelini ödemek zorundadır çünkü kendisi de dahil olmak üzere haddi zatında bireyi, bilinçdışı istekleri ve kötücül dürtülerinin suçluluk duygusuna saptığı, özgür olmayan, güçsüz bir varlık olarak temsil etmek zorundadır.

Bununla amaçlanan, Freudcu psikanalitik bir girişimin sunumu değildir, örneğin Michaelis bunu yakın zamanda ele aldı fakat onun ele aldığı durum, yaratıcı suçluluk duygusundan kendini kurtarmak için iradesinin kendi tanrısal gücünü daima inkar etmek zorunda olan yaratıcı insanın bir psikolojisidir. Yine de burada özel ve bireysel olanın nasıl yalnızca evrensel olana dayandırılarak anlaşılıp, bunun tersi olarak anlaşılamayacağını görürüz. Nasıl ki toplumsal anlamdaki baba kavramı yalnızca iradenin kendilik bilincinin dünyevi kişileştirmesinin temsiliyse, Oedipus kompleksi de yalnızca insanın kendini doğal güçlere olan bağlılıktan kurtarmak istediği fakat evren karşısındaki küçüklüğü ve çaresizliğini inkar edemediği kozmik yazgının özel bir temsilidir. Ancak Oedipus kompleksi başka bir anlamda da özel bir durumdur. Modern toplumsal örgütlenmemizin çocuğu için, ebeveyn muhtemelen ilk irade güçlerini, bir bakıma onun tüm dünyasını, evrenini temsil eder ve bu, ebe-

veyn ilişkisinin tartışılmaz psikolojik ifadesi olarak sürdürülür. Kısa bir zaman sonra yine de çocuk büyürken yakında kendisini dışsal bir çatışmaya itecek olan kendi içsel irade çatışma algısı ile irade çatışmasının bu ailevi simgelerinin ötesine geçer. Diğer bir yandan, irademiz aracılığıyla büyük ölçüde artık bizim yönettiğimiz doğa, ilkel insan için karşısında kendisini çaresiz bulduğu, ona karşı savaşmayı ve iradesi ile onu yönetmeyi öğrendiği tehditkar dışsal irade gücünün ta kendisiydi. Tehditkar ve korkutucu Tanrıların başlangıcı ile Yunan kahramanlık dünyası içinde dahi kötücül etkiler sergileyen ruhların -ki kahramanlar onlara karşı anaç koruyucu Tanrıçaların yardımına başvurur- başlangıcını işte burada arayabiliriz. Ancak bunlar feminen anlamdan çok daha kozmik bir anlama sahiptir, yani Tanrıçalar doğanın yıkıcı, kötü doğal güçlerine karşı, koruyucu güçler olarak yardıma çağrılırlar. Kozmik koruyucu ilkeye ne isim verildiğine bakmaksızın, biyolojik olarak bağımlı çocuk, bunu anne imgesi sayesinde anlar. Baba ise daha sonra ortaya çıkacak irade gücünün simgesidir, aynı zamanda tamamen farklı bir psikolojik düzlem yani bilinçli irade alanına aittir.

Bu nedenle Tanrı kavramının evrimi, savunmasız, çaresiz bireyi tehdit eden doğal güçlerin kişileştirilmesinden, koruması altında bireyin kendi iradesinin gelişip güçlendiği koruyucu anne ilkesine doğru ilerler. Yaratıcı tanrı baba hakimiyetinin gücünden çok mutlak kadir kişisel iradenin ifadesidir; ne de olsa babanın biyolojik rolü ve toplumsal üstünlüğü genelde ilkel olduklarından çocuk nezdinde görmezden gelinen olgulardır. Sonraki ve psikolojik bakımdan en

ilgi çekici gelişimsel seviye, bir önceki seviyede eksik olan (çünkü korku o durumda itici bir güçtü) yaratıcı Tanrı ideası ile ilintili suçluluk kavramıyla nitelenir. Yaratıcı Tanrı, bireyin bilinçli irade gücünün kendilik temsilinin bir yanına karşılık gelir, fakat aynı zamanda sorumluluktan kurtulmaya yönelik bir girişimdir ve dolayısıyla Tanrının yaradılışında ortaya konan irade ifadesine ait yaratıcı suçluluğa götürür. Yaratıcı Tanrının yaradılışı anlayışı sayesinde burada yaratıcının psikolojisine, Batılı bireye ve bireysel iradeden kaynaklanan onun suçluluk problemine anlık bir bakış elde ediyoruz. Bu anlayış, modern bireyin daha sonraki gelişiminde ve genellikle acısını çektiğimiz suçluluk problemiyle ve bunun sonucunda bireysel olarak bu bütün bağlantının büyüyen bilinçli bilgisiyle ilintili olan Tanrı kavramı ilişkisinde de devam eder. Bu yüzden genel bir kurtuluştan değil, yalnızca ayrı her bir kişinin bireysel mutluluğundan söz edilebilir.

Hakikat ve Gerçeklik

Otto Rank

Sigmund Freud'un hem şahsına hem öğretilerine en sadık isimlerin başında gelen Otto Rank belki de tıp eğitimi almadığı için Psikanaliz Cemiyetinin diğer üyelerinden ayrışmış ve daha çok felsefeyi, edebiyatı ve sanatı ilgilendiren eserler vermiştir. Rank'ın bu eserinde geliştirdiği irade psikolojisi, iç dünya ve dış dünya arasındaki ilişkileri, uyuşmaları, kopuşları ve çıkmazları *Hakikat ve Gerçeklik* ışığı altında inceler.

ISBN : 978-605-9460-51-4

22 ₺ (K.D.V.'den muaftır)

pinhanyayincilik.
/pinhanyayincilik
/pinhankitap